

T.C.
RİZE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂGATI BİLİM DALI

ARAPÇADA MÜSPET VE MENFÎ CÜMLE YAPISI
(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
İbrahim EKİCİ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. R. Resul SEVİNÇ

RİZE – 2010

T.C.
RİZE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂGATI BİLİM DALI

ARAPÇADA MÜSPET VE MENFÎ CÜMLE YAPISI
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezin Yazarı
İbrahim EKİCİ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. R. Resul SEVİNÇ

Tez Savunma Tarihi
15.10.2010

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Başkan : Yrd. Doç. Dr. R. Resul SEVİNÇ

Üye : Yrd. Doç. Dr. İlyas KARSLI

Üye : Doç. Dr. Hüseyin KARAMAN

İmza

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. S. Sabri YAVUZ

/ / 2010

Onay Tarihi

RİZE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu tezi bilimsel metotlara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak hazırlayıp sunduğumu, tezde bana ait olmayan tüm bilgi, düşünce ve sonuçları belirttiğimi ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

15 /10/2010

İmzası

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

İbrahim EKİCİ

ÖN SÖZ

Dil, konuşma yeteneğini ifade etmesi, insanın duygu, düşünce ve isteklerini aktarmasına yarayan bir araç olması itibariyle insanı insan yapan bir kabiliyettir. İnsanın duygu dünyasını yansıtan dil de insan gibi çift kutupludur. Bir taraftan olumlu duygulara sahip olan ve bu yönde taleplerde bulunabilen insan diğer taraftan menfi isteklere ve bu istekleri ifade eden menfi ifade şekillerine de sahiptir. Bu sebeple dil de *müsbet* ve *menfi* olarak bu çift kutupluluğu yansıtmaktadır.

Müsbet ve *menfi* mânâ ya bir bilgi aktarımını ifade eden *haber* cümleleriyle ya da bir niyet ve duygu aktarımını ifade eden *inşâ* cümlelerinde ortaya çıkmaktadır. Bu dört terim çerçevesinde karşımıza çıkan cümle şekilleri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Arapçada cümle ile ilgili Türkçe çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Söz gelimi R. Resul Sevinç'in Arapçada cümlelerin farklı yapılarını ele alan "Arapçada Cümle Yapısı" isimli doktora çalışması, M. Ali Şimşek'e ait ve Arapçada cümleyi oluşturan öge ve kelime gruplarının incelendiği "Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle Öğeleri" isimli çalışma ve Tahirhan Aydın'a ait Türkçe ve Arapça cümle şekillerinin karşılaştırıldığı ve yabancılara Arapça cümle öğretimini merkeze alan "Arapça ve Türkçe Cümle Yapısı, Yabancılara Arapça Cümle Öğretimi –Karşıtsal Çözümleme-" isimli doktora çalışmaları bunlardandır.

Bu çalışmayı yukarıdaki çalışmalardan farklı kılan ise cümleyi mânâ yönünden derinlemesine ele alması ve bunu yaparken de mânâ aktarımının genel iki şekli olan *haber* ve *inşâ* kavramları çerçevesinde hareket etmesidir.

Tez bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte müsbet ve menfi yapının temel kavramları olan *isbât* ve *nefy* hem sözlük hem de terim mânâları açısından ele alınmıştır.

Birinci bölümde *müsbet* cümle şekilleri *haber* ve *inşâ* kavramları çerçevesinde ele alınmıştır. Öncelikle *haber* kavramı ve bu kavram kapsamına giren müsbet isim ve fiil cümleleri te'kidli ve te'kidsiz şekilleriyle incelenmiştir.

Daha sonra ise inşâ kavramı ve bu kavram kapsamındaki mûsbet cümle şekilleri inşâ kavramının kendi içindeki ikili taksimi de dikkate alınarak ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise bu sefer menfî cümle şekilleri yine *haber* ve *inşâ* kavramı kapsamında değerlendirilmiştir. Menfî haber kapsamında cümleler bu cümleleri nefyeden nefy edatları çerçevesinde incelenmiştir. Menfî inşâ cümleleri ise olumsuz mânâ ifade eden istek bildiren ve istek bildirmeyen inşâ ayrımından hareketle ele alınmıştır.

Çalışmada katkılarından dolayı başta danışman hocam Yrd. Doç. Dr. R. Resul Sevinç'e, Yrd. Doç. Dr. İlyas Karşlı'ya, çalışmada yer verilen şâhid beyitlerin bahirlerini tespitinde yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Ahmed Muhammed es-Sağîr el-Merâğî'ye ve üzerimizde emeği olan bütün hocalarımıza şükranlarımızı arz ederiz.

İbrahim EKİCİ

Rize-2010

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	3
İÇİNDEKİLER.....	5
KISALTMALAR.....	9
1. GİRİŞ	10
2. ARAPÇADA MÜSBET HABER CÜMLELERİ.....	16
2.1. Müsbet İsim Cümlesi	19
2.1.1. Te'kidsiz İsim Cümlesi.....	20
2.1.2. Te'kidli İsim Cümlesi	22
2.1.2.1. İN ile Te'kidlenmiş İsim Cümlesi	22
2.1.2.2. İbtidâ Lâmi ile Te'kidlenmiş İsim Cümlesi.....	24
2.1.2.3. İmâ ile Te'kidlenmiş İsim Cümlesi.....	26
2.1.2.4. Fasıl Zamiri ile Te'kidlenmiş İsim Cümlesi.....	26
2.1.2.5. Zâid Harflerle Te'kidlenmiş İsim Cümlesi.....	27
2.2. Müsbet Fiil Cümlesi.....	27
2.2.1. Te'kidsiz Fiil Cümlesi	28
2.2.2. Te'kidli Fiil Cümlesi.....	29
2.2.2.1. Fâ Harfi ile Te'kidlenmiş Fiil Cümlesi	29
2.2.2.2. Sîn ve سوف ile Te'kidlenmiş Fiil Cümlesi	29
2.2.1.3. Te'kid Nûnları ile Te'kidlenmiş Fiil Cümlesi.....	30
2.2.1.4. Lâm ile Te'kidlenmiş Fiil Cümlesi	31
2.2.1.5. Zâid An ve ما ile Te'kidlenmiş Fiil Cümlesi.....	31
2.3. Her İki Cümlede Ortak Olan Te'kid Şekilleri	32
2.3.1. Yemin Üslûbuyla Te'kidlenmiş İsim ve Fiil Cümlesi.....	32
2.3.2. Kasr Üslûbuyla Te'kidlenmiş İsim ve Fiil Cümlesi	36
2.3.2.1. İmâ ile Yapılan Kasr Yoluyla Te'kidlenmiş İsim ve Fiil Cümlesi	37
2.3.2.2. Nefy ve İspat ile Yapılan Kasr Yoluyla Te'kidlenmiş İsim ve Fiil Cümlesi	40

2.3.2.3. Takdîm ve Te'hîr ile Yapılan Kasr Yoluyla Te'kidlenmiş İsim ve Fiil Cümlesi	43
2.3.3. Şân Zamiri ile Te'kidlenmiş İsim ve Fiil Cümlesi	44
2.3.4. Tenbîh Harfleriyle Te'kidlenmiş İsim ve Fiil Cümlesi	44
3. ARAPÇADA MÜSBET İNŞÂ CÜMLELERİ	46
3.1. İstek Bildiren Müsbet İnşâ Cümleleri	47
3.1.1. Emir Cümlesi.....	48
3.1.2. İstifhâm/Soru Cümlesi	49
3.1.3. Temennî Cümlesi.....	51
3.1.4. Nidâ/Ünlem Cümlesi	53
3.1.5. Duâ Cümlesi.....	56
3.1.6. İğrâ Cümlesi	56
3.1.7. 'Arz ve Tahzîz Cümlesi	58
3.2. İstek Bildirmeyen Müsbet İnşâ Cümleleri.....	58
3.2.1. Şart Cümlesi	59
3.2.2. Medih Cümlesi	63
3.2.3. Tereccî Cümlesi.....	65
3.2.4. Taaccub Cümlesi	66
3.2.5. Akit Cümlesi	67
4. ARAPÇADA MENFÎ HABER CÜMLELERİ	69
4.1. Menfî Fiil Cümlesi	69
4.1.1. لم ile Menfî Olan Fiil Cümlesi	69
4.1.2. لَمَّا ile Menfî Olan Fiil Cümlesi	71
4.1.3. لَنْ ile Menfî Olan Fiil Cümlesi	73
4.1.4. مَا ile Menfî Olan Fiil Cümlesi.....	75
4.1.5. لَا ile Menfî Olan Fiil Cümlesi	76
4.1.5.1. Nefy-i İstikbâl لَا'sı ile Menfî Olan Fiil Cümlesi.....	76
4.1.5.2. Atıf لَا'sı ile Menfî Olan Fiil Cümlesi.....	77
4.1.5.3. Cevap لَا'sı ile Menfî Olan Fiil Cümlesi	78
4.1.5.4. Zâid لَا ile Menfî Olan Fiil Cümlesi.....	79

4.1.6. إن ile Menfi Olan Fiil Cümlesi	79
4.2. Menfi İsim Cümlesi	80
4.2.1. ليس ile Menfi Olan İsim Cümlesi	80
4.2.2. ليس'ye Benzeyen Harflerle Menfi Olan İsim Cümlesi	84
4.2.2.1. ليس'ye Benzeyen ما ile Menfi Olan İsim Cümlesi	84
4.2.2.2. ليس'ye Benzeyen لا ile Menfi Olan İsim Cümlesi.....	92
4.2.2.3. ليس'ye Benzeyen إن ile Menfi Olan İsim Cümlesi.....	94
4.2.2.4. ليس'ye Benzeyen لات ile Menfi Olan İsim Cümlesi.....	96
4.2.3. لا ile Menfi Olan İsim Cümlesi.....	97
4.2.3.1. Nefy-i Cins لا'sı ile Menfi Olan İsim Cümlesi	97
4.2.3.2. Cevap لا'sı ile Menfi Olan İsim Cümlesi.....	102
4.2.3.3. Zâid لا ile Menfi Olan İsim Cümlesi.....	103
4.3. Nefye Delâlet Eden Diğer Edatlarla Menfi Olan Fiil ve İsim Cümlesi	103
5. ARAPÇADA MENFÎ İNŞÂ CÜMLELERİ	107
5.1. İstek Bildiren Menfi İnşâ Cümleleri	107
5.1.1. Nehiy/Yasaklama Cümlesi.....	107
5.1.2. İstifhâm/Soru Cümlesi	108
5.1.3. Duâ Cümlesi.....	109
5.1.4. Tahzîr Cümlesi	109
5.2. İstek Bildirmeyen Menfi İnşâ Cümleleri.....	111
5.2.1. Şart Cümlesi	111
5.2.2. Zemm/Yerme Cümlesi.....	114
5.2.3. Tendîm/Kınama Cümlesi	115
5.2.4. Taaccub Cümlesi	116
5.2.5. Akit Cümlesi	116
SONUÇ	117
KAYNAKÇA	120
ÖZET	129
ABSTRACT	130

ÖZ GEÇMİŞ..... 131

KISALTMALAR

ae.	: Aynı Eser
agm.	: Adı geçen makale
a.mlf.	: Aynı müellif
b.	: İbn
bk.	: Bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
FÜSBD	: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
H	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
krş.	: Karşılaştırınız
M	: Milâdî
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü, ölüm tarihi
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
trc.	: Tercüme, tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri, ve başkası, ve başkaları, ve bunun gibi
v.dğr.	: ve diğerleri
ys.	: Yayın yeri yok

1. GİRİŞ

Cümle, muhatabın soru sormasına mahal vermeyecek şekilde iki unsur arasındaki nisbeti, *müsbet* veya *menfî* olarak *haber* veya *inşâ* yoluyla aktarmaya yarayan kelimeler dizisi olarak tanımlandığında¹ cümlenin temel iki ayrımı kendisini ele vermektedir. Bunların birincisi cümlenin mânâsı itibariyle olan *müsbet* ve *menfî* ayrımı, diğeri ise bu müsbet ya da menfî hükmün aktarım şekillerini ifade eden *haber* ve *inşâ* ayrımıdır.

Bu tanım ayrıca şunu da göstermektedir ki cümle ister *haber* ister *inşâ* cümlesi olsun mutlaka ya *müsbet* ya da *menfî*dir².

Temmam Hassan bu sebeple olsa gerek bu dört kavramı nahiv sisteminin genel mânâları olarak değerlendirmiştir³. Çünkü her ne şekilde olursa olsun cümle mutlaka bu dört özelliği bünyesinde barındırır.

Bu çalışma cümlelerin mânâ boyutunu öncelediğinden giriş kısmında *isbât* ve *nefy* kavramlarına yer verilmiştir. Bu kavramların sözlük ve terim anlamları şu şekildedir.

ARAPÇADA İSBÂT KAVRAMI

İsbât ثبت (sbt) filinden türemiş if'âl kalıbında bir mastardır. İsbât kelimesinin aslı olan ثبت filinin mastarı ثبوت (sübût) kelimesi; bir şeyin sâbit olması, gerçekleşmesi (تحقق-tahakkuk), bir yerde veya bir şeyde karar kılması (إستقرار-istikrâr), sağlam olması veya iyice yerine oturması (تمكّن-temekku) ve bir şeyin devam etmesi (دوام شيء) gibi mânâlara gelir⁴.

¹ M. Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul 1984, s. 12; Deliçay, Tahsin, “Arapça Cümle Kuruluşunda Olumsuzluk İfadeleri” *FÜSBD*, XI/2 (2001), s. 121.

² Bilgegil, *ae.*, s. 57.

³ Temmâm Hassân, *el-Luğatu'l-'arabiyye ma'nâhâ ve mebnâhâ*, el-Hey'etu'l-Mısriyye el-'âmme, Mısır 1985, s. 36. Müellif eserinde te'kid de zikretmiştir. Fakat bu çalışmanın “Arapçada Müsbet Haber Cümleleri” (s. 7) başlığı altında da görüleceği üzere te'kid haber cümlesinin muhatabın konuyla ilgili tavrına göre aldığı bir şekildir. Dolayısıyla *haber* kavramı te'kid de içine almaktadır.

⁴ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Dureyd, *Kitâbu Cemherati'l-luğa*, nşr. Remzî Munîr Be'lebekkî, Dâru'l-'İlm li'l-melâyîn, Beyrut 1978, I, 252; Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyâ İbn Fâris el-Lugavî, *Mucmelu'l-luğa*, nşr. Zuheyr 'Abdulmuhsîn Sultân, Muessesetu'r-Risâle,

İsbât kelimesi ise şu anlamlara gelir:

a- Birisini veya bir şeyi bir yerde sâbit kılmak. Hiç ayrılmayacak veya hareket etmeyecek şekilde onu bir yere hapsetmek.

إِذَا أَصْبَحَ فَأُتْبِتُهُ بِالْوِثَاقِ. *Sabah olduğunda onu zincirleyin*⁵. (zincirle bağlayıp sâbitleyin anlamında)

b- Hastalağın kişide neredeyse hiç geçmeyecekmiş gibi kalması.

أَثْبِتُهُ السُّقْمَ. *Hastalık onu sâbitledi*⁶.

c- Bir şeyi yerine sağlamca oturtmak veya dikmek. Kişinin doğruluğuna dair deliller sunarak iddiasını isbât etmesi.

أَثْبِتَ الرَّجُلُ مُدَّعَاهُ. *Adam iddiasını isbâtladı*⁷.

d- Bir şeyi tam anlamıyla bilmek, tanımak.

نَظَرْتُ إِلَيْهِ فَمَا أَثْبِتُهُ بِبَصَرِي. *Ona baktım ama onun kim olduğunu bakışımla tam olarak tesbit edemedim*⁸.

Terim anlamı itibariyle *isbât*, kısaca *bir şeyin varlığına hükmetmektir*⁹. İbnu'ş-Şecerî (ö. 542/1147) haber kapsamına giren ifade şekillerini ikiye ayırarak inceler. Ona göre bunların birinci kısmı *mûceb* yani *müsbet haber*dir. O, *mûceb* haberi, *nefy edatlarından arınmış ifade* olarak tanımlar¹⁰. İbnu'ş-Şecerî'nin bu

---

Beyrut 1976, I, 166; a.mlf., *Mu'cemu Mekâyisi'l-luğa*, nşr. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Cîl, Beyrut ts., I, 399; Cârullâh Ebu'l-Kâsim Mahmûd b. 'Omer ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1989, s. 69; Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim b. Manzûr, *Lisânu'l-'arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1990, II, 19; Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, Dâru İhyâi't-turâsi'l-'arabî, Beyrut 1991, I, 317; Muhammed Murtazâ el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, nşr. 'Abdul'alîm et-Tahâvî, Daru İhyâi't-turâsi'l-'arâbî, Beyrut 1968, IV, 472; Hasan Sa'îd el-Kermî, *el-Hâdî ilâ luğati'l-'arab*, Dâru Lübnan, Lübnan 1991, I, 268.

⁵ İbn Manzûr, *ae.*, I, 20; ez-Zebîdî, *ae.*, IV, 473.

⁶ İbn Fâris, *Mucmel*, I, 166.

⁷ el-Kermî, *ae.*, I, 268.

⁸ ez-Zebîdî, *ae.*, IV, 473.

⁹ 'Alî b. Muhammed es-Seyyîd eş-Şerîf el-Curcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, nşr. 'Abdulmun'im el-Hanefî, Dâru'r-Reşâd, Kahire ts., s.19.

¹⁰ İbnu'ş-Şecerî, *Emâlî İbni'ş-Şecerî*, I, 390-391. İbnu'ş-Şecerî *mûceb haber* karştı olarak *gayr-i mûceb* ifadesini kullanmıştır. Onun *mûceb* kelimesini *isbât* kavramıyla aynı anlamda kullandığı

tanımıyla isbât daha sonra incelenecek olan haberin ikinci kısmını oluşturan menfi haberin zıt anlamlısı olarak karşımıza çıkar¹¹.

İsbât kavramının *mûceb* kelimesi ile eş anlamlı kullanımı dikkate alındığında Arap dilinde isbât kavramından ağırlıklı olarak edebi sanatlar kapsamında söz edildiği görülecektir. Bu mânâda isbât, muhatabın, konuşan kişinin sözünden hareketle onun kastedtiği anlamın aksini isbât eden bir söz inşâ etmesi mânâsında *el-kavl bi'l-mûceb* başlığı altında karşımıza çıkmaktadır¹².

Yine îcâbla eş anlamlı kullanımı açısından isbât, kişinin birisine bir vasfi nisbet edip onun dışındakilerden bu vasfi nefyetmesi anlamında da kullanılmaktadır¹³. Bunun için kişi ilgili vasfi öncelikle kastedtiği kişi dışındaki herkesten nefyedip sonra sadece methedeceği kişi için sâbit kılar¹⁴.

Nefyu 'ş-şey' bi-îcâbih başlığı altında ise îcâbın isbâtla eş anlamlı olarak mecâzî bir kullanımı karşımıza çıkmaktadır ki bu, bir kişinin söylediği sözün zâhiri ile bir şeyin isbâtına (o şeyle ilgili hükmün sâbit olmasına) işaret edip aslında bununla sözün zâhirinin ifade ettiği anlamın aksini kastetmesidir¹⁵.

ARAPÇADA NEFY KAVRAMI

Nefy kelimesi نفي fiilinin mastarı olup¹⁶ bir şeyin başka bir şeyden uzaklaştırılması anlamına gelir¹⁷. نفي fiili bunun dışında şu anlamları da ifade etmektedir:

---

ise daha sonra mûceb ifade şekillerine verdiği örneklerden anlaşılmaktadır. Nitekim ona göre في الدار زيد. *Evdedir Zeyd.* veya زيدٌ مُنْطَلِقٌ. *Zeyd gidicidir.* cümlesi mûceb haberdir. Yine onun *isbât bir şeyin varlığına hükmetmektir.* şeklindeki tanımından hareketle bu cümleler tahlil edildiğinde mûcebin isbâtla aynı anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır.

¹¹ İmîl Bedî' Ya'kûb, *Kâmûsu'l-mustalahâti'l-luğaviyye ve'l-edebiyye*, Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, Beyrut 1987, s. 17.

¹² İbn Ebi'l-İsba' el-Mısri, *Tahrîru't-tahbîr fî sinâ'ati's-ş-ri ve'n-nesri ve beyâni i'câzi'l-Kur'an*, nşr. Hanefî Muhammed Şeref, Lecnetu İhyâi't-turâsi'l-İslâmiyye, Kahire 1990, s. 599; Şihâbuddîn Ahmed b. 'Abdulvehhâb en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-ereb fî funûni'l-edeb*, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire 1929, VII, 170.

¹³ el-Mısri, *Bedî'u'l-Kur'an*, s. 303'den naklen Ahmet Matlûb, *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-belâğîyye ve tetavurihâ*, Mektebetu Lübnan, Lübnan 1996, s. 31.

¹⁴ İbn Ebi'l-İsba', *ae.*, s. 593.

¹⁵ İbn Ebi'l-İsba', *ae.*, s. 377; en-Nuveyrî, *ae.*, VII, 163.

¹⁶ İbn Dureyd, *Cemhera*, II, 972; İbn Fâris, *Mucmel*, III, 877; el-Kermî, *el-Hâdi*, IV, 342.

a- Çıkarmak, kovmak, uzaklaştırmak (طرد).

نَفَى الْأَمِيرُ فُلَانًا عَنِ الْبَلَدِ. *Hükümdar falancayı şehirden uzaklaştırdı*¹⁸.

b- Alıp götürmek, defetmek.

نَفَى السَّيْلُ الْعُتَاءَ. *Akıntı çerçöpü alıp götürdü*¹⁹.

c- İnkâr etmek (جحد-cahd)²⁰, uçurmak/havaya fırlatmak (إيطار-îâtâr) ve savurmak (نسف-nesf)²¹.

قُلْتُ لَهُ كَذَا وَ كَذَا فَتَفَاءَ. *Ona şöyle şöyle dedim, o ise inkâr etti.*

نَفَى الصَّيْرَافِيُّ الدَّرْهَمَ. *Veznedar parayı uçurdu/havaya fırlattı.*

نَفَتْ الرِّيحُ التُّرَابَ. *Rüzgâr toprağı savurdu.*

Terim anlamı itibariyle nefy, olumlu bir cümlenin mânâsının, nefy edatlarından birisi kullanılarak olumsuz yapılması anlama gelir. Bu anlamda nefy, isbât ve icâbın zıt anlamını ifade eder ki bu da bir fiilin veya vasfin yokluğu demektir²².

İbn Ya'îş (ö. 643/1245) nefyin, bir şey hakkındaki müsbet hükmün tekzîb edilmesi olduğundan lâfzen bu müsbet hükme denk bir şekilde dile getirilmiş olması gerektiğini ifade etmiştir²³.

¹⁷ İbn Fâris, *Mekâyis*, V, 456.

¹⁸ ez-Zemahşerî, *Esâs*, s. 649; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XV, 336; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, XXXX, 116; el-Kermî, *el-Hâdî*, IV, 342.

¹⁹ ez-Zebîdî, *ae.*, XXXX, 117.

²⁰ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs*, IV, 575; ez-Zebîdî, *ae.*, XXXX, 117; el-Kermî, *ae.*, IV, 342.

²¹ el-Kermî, *ae.*, IV, 342.

²² es-Seyyîd el-Curcânî, *et-Ta'rifât*, s. 273; İmîl Bedî' Ya'kûb, *Kâmûs*, s. 391; Servet es-Seyyid 'Abdul'âtî Rahîm, *Zâhiratu'n-nefy fi'l-hadisi's-şerîf beyne't-tavsîf ve't-tenzîr, dirâse nahviyye fi Sahîhi'l-Buhârî*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahire Üniversitesi, Dâru'l-'Ulûm Fakültesi, Nahv, Sarf ve 'Arûz Bölümü, s. 15.

²³ Muvaffakuddîn Ebi'l-Bekâ Ya'îş b. 'Ali b. Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, nşr. İmîl Bedî' Ya'kûb, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye 2001, V, 31. Nefy ve isbât kavramları arasındaki bu karşı konumlandırmayı fıkıh usûlü eserlerinde de görmemiz mümkündür. Örneğin es-Serahsî eserinde, naslar arası te'âruz konusunu işlerken, te'âruzun, birbirine denk iki delilin aynı konuda birbirine zıt hükümleri gerektirmesi durumunda vuku bulacağını söylemiş ve buna, aynı konuda nefy ve isbât ifade eden iki delilin bulunmasını örnek vererek

Nefy kavramı, nefyedilen hükmün, gerçekte de menfi olup olmaması açısından farklı isimler alır. Şayet kişinin nefyettiği hüküm vakıa ile örtüşüyorsa, yani kişi hükmünde doğru söylüyorsa buna *nefy*, menfi hüküm vakıa ile örtüşmüyor, yani kişinin hükmünde inkâr sözkonusu ise buna *cahd* denir²⁴.

İbnu'ş-Şecerî bu farklı isimlendirmeyi şu ayetlerle örneklendirmektedir²⁵:

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ. *Muhammed, içinizden herhangi birisinin babası değildir*²⁶.

Hz. Peygamber (s.a.v.) gerçekte de kendilerine hitab edilen inkârcılardan herhangi birisinin babası olmaması sebebiyle, yani ayetteki menfi hükmün vakıayla örtüşmesi sebebiyle buradaki olumsuz hükme *nefy* denir.

فَلَمَّا جَاءَهُمْ آيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ. *Sonra ayetlerimiz kendilerine (gerçekleri) gösterici olarak geldiğinde; “Bu apaçık bir büyüdür.” dediler*²⁷.

Bu ayetin lâfzında herhangi bir olumsuzluk edatı görülmemektedir. Ancak İbnu'ş-Şecerî, buradaki menfi hükmün قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ibaresinden çıkarılması gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim gerçek olan bir şeye sihir demek, “*Bu hakikat değildir.*” demek anlamına gelir. Ayetin anlamı bu bakış açısıyla düşünüldüğünde bu ayetin *cahda* örnek teşkil ettiği anlaşılır. Zaten, İbnu'ş-Şecerî'ye göre ayetin, وَحَدُّوا بِهَا şeklinde devam etmesi de bunun delilidir²⁸.

İkinci ayetten elde edilen, lâfzî olmayan menfi anlamdan nefyin iki farklı şeklini daha tanımlama gereği ortaya çıkmaktadır. Bunlar *zumnî nefy* ve *sarîh nefy*dir.

---

nefy ve *isbât* arasındaki bu karşıtlığa işaret etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl, *Usûlu's-Serahsî*, nşr. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, II, 12.

²⁴ İbnu'ş-Şecerî, *Emâlî*, I, 391.

²⁵ İbnu'ş-Şecerî, *ae.*, I, 391-392.

²⁶ el-Ahzab 33/40.

²⁷ en-Neml 27/13.

²⁸ İbnu'ş-Şecerî, *ae.*, I, 392.

Zımnî nefy, gerçekte nefy ifade etmek için kullanılan bir ibare içermeyip cümle içi karînelerden veya sözlük anlamı itibariyle olumsuzluk ifade eden lâfızlardan menfî anlamın elde edildiği nefy türüdür²⁹.

Sarîh nefy ise yaygın olan ıstılâhî anlamıyla nefyi ifade eder. Bu da nefy edatlarının kullanılmasıyla elde edilen menfî hükümleri içine alır³⁰.

---

²⁹ Fâris Muhammed 'Îsâ, *en-Nahvu'l-'arabî uslûbun fi't-te'allumi'z-zâtî*, Dâru'l-Beşîr, Ürdün 1994'ten naklen 'Abdul'âtî Rahîm, *Zâhiratu'n-nefy*, s. 16.

³⁰ 'Abdul'âtî Rahîm, *ae.*, s. 16.

2. ARAPÇADA MÜSBET HABER CÜMLELERİ

Arapçadaki ifade şekilleri iki kısımda değerlendirilmektedir³¹. Bu kısımlar tespit edilirken ifadelerin, delâlet ettikleri şeyle irtibatları dikkate alınmıştır³².

Bu ikili tasnif yapılırken dikkate alınan irtibat, ifadenin delalet ettiği şeyin dış dünyada, ifadenin ortaya çıkmasından önce var olup olmadıkları ve buna dayalı olarak bu ifadelerin dış dünyada var olanla örtüşüp örtüşmedikleridir³³. Bu iki kısım *haber* ve *inşâ*dır.

En basit ifadeyle haber bir isnattır. Yani haber, bir kelimeyi başka bir kelimeye biri diğesinde müsbet veya menfî bir hükme delâlet edecek şekilde bağlamaktır³⁴.

İçerdiği bu hüküm itibariyle haberin doğru (*sıdk*) veya yanlış (*kizb*) olma ya da doğrulanma (*tasdik*) veya yalanlanma (*tekzib*) ihtimali sözkonusudur. Çünkü iki şey arasında oluşturulan isnadla verilen haber ya gerçekte mutabakat içindedir ya da ona aykırıdır. Nitekim haber, ifade edilmeden önce hâriçte (varlık âleminde)

³¹ Tâşköbrizâde Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu's-se'âde ve misbâhu's-siyâde fî mevzû'âti'l-'ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1985, I, 176. Arap dili âlimleri arasında haber kavramının anlam alanını genişletip inşâyı da haber kapsamında değerlendirenler mevcuttur. Buna bir örnek olarak bk. Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ er-Râzî el-Lugavî, *es-Sâhibî fî fikhi'l-luğa*, nşr. 'Omer Fârûk et-Tabbâ', Mektebetu'l-Me'ârif, Beyrut 1993, s. 183. İnşâ ifade şeklinin varlığı ispat edilemeyeceği gerekçesiyle modern dönemde de benzeri bir düşünce tarzı belli bir döneme kadar varlığını korumuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Tahsin Görgün, *İlâhî Sözü'n Gücü, Varlık ve Bilgi Kaynağı Olarak Kur'ân*, Gelenek Yayınları, İstanbul 2003, s. 26.

³² Tahsin Görgün, "İnşâ, Dil Bilim Terimi Olarak İnşâ", *DİA*, XXII, s.339.

³³ Görgün, *agm.*, s. 339. Bu ikili ayırım Arapçaya has bir özellik değildir. Nitekim çağımız dilbilimcilerinden John R. Searle, çalışmalarında bu ikili ayırma işaret etmenin yanında bir üçüncü kategorinin de düşünülmesini teklif etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. John R. Searle, *Dil ve Zihin*, trc. Muhittin Macit-Cüneyt Özpilavcı, Litera Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 240-241. Ayrıca bk. a.mlf., *Söz Edimleri*, Ayraç Yayınları, Ankara 2000.

³⁴ Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed İbn 'Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, nşr. Na'im Zarzûr, Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1986, s. 164; es-Seyyid el-Curcânî, *et-Ta'rifât*, s. 108; et-Taftâzânî, *Kitâbu'l-Mutavvel 'ale't-Telhîs*, el-Matba'atu'l-'Osmâniyye, İstanbul 1304, s. 34; a.mlf., *Muhtasaru'l-me'ânî*, Kırımlı 'Abdullâh Efendi Matbaası, İstanbul 1304, s. 37; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fî'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî*, el-Mektebetu't-Ticâretî'l-kubrâ, Mısır 1963, s. 58; Ahmed Cevdet Paşa, *Belâğatı Osmâniyye*, nşr. Turgut Karabey-Mehmet Atalay, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 53; Ahmed Matlûb, *Mu'cem*, s. 478; Mahmûd Ahmed Nahle, *Fi'l-belâğatî'l-'arabiyye*, *İlmu'l-me'ânî*, Dâru'l-'Ulûmî'l-'arabiyye, Beyrut 1990, s. 41; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 46; R. Resul Sevinç, *Arapçada Cümle Yapısı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 222; M. Ali Şimşek, *Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle Öğeleri*, Vizyon Matbaacılık, Sivas 2006, s. 70. et-Tehânevî ise haberi kendisiyle bilgi verilen (*muhberun bih*) söz şeklinde tanımlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed E'lâ b. 'Ali et-Tehânevî, *Kitâbu Keşşâfî istilâhâtî'l-funûn*, Dâru Sadr, Beyrut ts., I, 410.

gerçekleşen şey olarak da tanımlanmıştır³⁵. İşte bundan dolayı ifade, vakıa ile uygunluk arz ediyorsa doğru haber, vakıa ile çelişiyorsa yanlış haberdir³⁶.

Haber, tasdîke veya tekzîbe muhtemel olan söz olarak tanımlandığında burada vakıa ile haber arasındaki mutabakat dikkate alınır. es-Seyyid el-Curcânî'nin (ö. 816/1413) tanımında olduğu gibi haber hiçbir lâfzî âmil bulunmaksızın iki şey arasında yapılan müsbet veya menfi isnat olarak tanımlandığında ise burada haberin yapısına dayalı bir durum tesbiti veya bir vasıflandırma yapılmış olur³⁷.

Haber isnad olarak tanımlandığında şunun da ifade edilmesi gerekir. Arapçada isnad, kelimenin türleri olan isim, fiil ve harf arasında yapılmaktadır. Ancak isnaddan maksad haber vermek olduğundan burada ancak iki isim veya bir isim ve bir fiil arasındaki isnad mânâ ifade etmektedir. İki fiil, bir fiil bir harf veya iki harf arasında bu anlamda isnad ilişkisi oluşturmak mümkün değildir³⁸.

Mümkün olan birinci isnad çeşidi yani isim (mübtedâ)+isim(haber) terkihi bize isim cümlesini, ikinci isnad çeşidi yani fiil+isim(fâil) terkihi ise fiil cümlesini vermektedir³⁹. Buradan da haber kapsamına giren cümlelerin ya isim cümlesi ya da fiil cümlesi olması gerektiği sonucu elde edilmektedir.

İster isim cümlesi isterse de fiil cümlesi olsun haber, iki gayeye yönelik olur. Bir haberle ya muhatapı daha önce herhangi bir bilgiye sahip olmadığı bir konuda bilgilendirmek istenir ki muhataba hitab etmenin asıl amacı budur, ya da

---

³⁵ el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 58.

³⁶ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 164; es-Seyyid el-Curcânî, *et-Ta'rîfât*, s. 108; el-Hâşimî, *ae.*, s. 53; İmîl Bedî' Yakûb, *Kâmus*, s. 192. Haberin doğruluğu ve yanlışlığı ile ilgili farklı görüşler için bk. es-Sekkâkî, *ae.*, s. 166; Ebû Nasr el-Fârâbî, *Kitâbu'l-Burhân* (metin ve çeviri), trc. Ömer Türker-Ömer Mahir Alper, Klasik Yayınları, İstanbul 2008, s. 1-2; Ahmed Nahle, *'İlmu'l-me'ânî*, s. 41.

³⁷ es-Sekkâkî, *ae.*, s. 165.

³⁸ Muhammed 'Abdurrahîm el-'Omerî el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul ts., s. 5.

³⁹ Sîbeveyh Ebû Bişr 'Amr b. 'Osmân b. Kanber, *el-Kitâb*, nşr. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1988, I, 23; Ebû Bekr Muhammed b. Sehl İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, nşr. 'Abdulhuseyn el-Fetelî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1999, II, 276. Sîbeveyh, eserinde açıkça bunu ifade etmemiştir. Ancak o, müsned ve müsnedun ileyh başlığı altında, cümlede ilk ismin diğerine, fiilin de isme ihtiyaç duyduğunu ifade ederek bunun dışında herhangi bir isnad şeklinin mümkün olmayacağına işaret etmiştir.

muhataba ilgili konuda, konuşanın bilgi sahibi olduğu gösterilmeye çalışılır. Bunların birincisine *fâidetu'l-haber* ikincisine ise *lâzımu fâideti'l-haber* denir⁴⁰.

Haber cümleleri, muhatabın kendisine aktarılan konu ile ilgili tavrına göre de farklı isimler alır. Şayet muhatabın konuyla ilgili hiçbir bilgisi ve olumlu veya olumsuz herhangi bir tavrı sözkonusu değilse yani muhatabın zihni sözkonusu konuyla ilgili tamamen boş ise bu tür cümlelere *ibtidâi haber cümlesi* denir. Bu durumda hükmü ifadeye kâfi en az ibare ile yetinilir ve cümleyi güçlendirmek için herhangi bir te'kide ihtiyaç duyulmaz⁴¹.

Şayet muhatap ilgili hükmün doğruluğu konusunda tereddüt içinde ise veya konuyla ilgili bir soruya karşılık olarak haber verilmişse bu tür cümlelere *talebî haber cümlesi* denir. Bu durumda muhatabın tereddüdünü ortadan kaldırmak için te'kide başvurulabilir⁴².

Muhatap ilgili hükmü inkâr ediyorsa buna *inkârî haber cümlesi* denilir. Bu inkârı ortadan kaldırmak için de halin gereğine uygun derecede te'kide başvurulur⁴³.

---

⁴⁰ el-Hâtib el-Kazvîni, *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâga*, nşr. Behîc Gazâvî, Dâru İhyâi'l-'ulûm, Beyrut 1992, 22; Ahmed Matlûb, *Mu'cem*, s. 479. el-Kazvîni, *fâidetu'l-haberin, lâzımu fâideti'l-haberden* öncelikli olduğunu ve birincisinden ikincisinin elde edilebileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla ona göre haberden kasıt öncelikli olarak muhatabı bilgilendirmektir. Zaten muhataba bir şey haber verildiğinde zorunlu olarak bu konuda konuşanın o konuda bilgi sahibi olduğu da ifade edilmiş olur. Ayrıca bk. es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 166; el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 54; Ahmed Nahle, *İlmu'l-me'ânî*, s. 42.

⁴¹ es-Sekkâkî, *ae.*, s. 170; el-Kazvîni, *ae.*, s. 24; el-Hâşimî, *ae.*, s. 58; Ahmed Matlûb, *ae.*, s. 379; Bilgegil, *Edebiyat*, 46.

⁴² es-Sekkâkî, *ae.*, s. 170; el-Kazvîni, *ae.*, s. 24; el-Hâşimî, *ae.*, s. 58-59.

⁴³ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 171; el-Kazvîni, *el-Îzâh*, 24; et-Taftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 37. Ahmed Matlûb, *Mu'cem*, s. 479; Ahmed Nahle, *İlmu'l-me'ânî*, s. 43. Dolayısıyla konuşan kişi, bildirdiği haberin te'kide gerek duyup duymadığını muhatabın o konuyla ilgili tavrına göre belirlemesi gerekir. Şayet herkesin bildiği açık meseleler te'kid edatlarıyla bildirilmişse burada, kişi ya tereddüt içinde olan birisi veya inkâr eden kişi yerine konulmuş demektir. Çünkü hükmü ifadeye yeten cümleye yapılan her bir ilavenin muhatabın zihninde bir anlam karşılığı olmalıdır. Bu nedenle belağat eserlerinde Ebu'l-'Abbâs el-Kindî'nin "*Ben Arapların dilinde birçok gereksiz ifade buluyorum.*" sözü aktarılır ve yukarıda açıklanan incelikler ışığında bu iddiaya cevap verilir. Bu rivayet için bk. es-Sekkâkî, *ae.*, s. 171; Abdulkâhir el-Curcânî, *Delâilu'l-i'câz Sözdizimi ve Anlambilim*, trc. Osman Güman, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 273; el-Kazvîni, *ae.*, s. 24. Aynı özelliği yani ilavelerin ek anlamlara delalet etmesi kuralını sarf ilminde de görmek mümkündür. Yani müfred kelimelerde de her bir harfin mânâda bir karşılığı vardır. Ayrıntılı bilgi ve örnekler için bk. Ebu'l-Feth 'Osmân İbn Cinnî, *el-Hasâis*, nşr. Muhammed 'Ali en-Neccâr, el-Hey'etu'l-Mısriyye el-'âmme, Mısır 1988, III, 267; es-Suyûtî ise bu konuya *teksîru'l-hurûf yedullu 'alâ teksîri'l-ma'nâ* (harflerin çokluğu mânâların çokluğuna delâlet eder.) başlığı altında yer vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Celâluddîn

Muhatabın durumuna göre farklı şekiller alan bu üç tür ifade şekline beyân ilminde *tasrîh* denilir⁴⁴. Bazı durumlarda te'kide ihtiyaç duyulması bazı durumlar da ise duyulmaması haber cümlelerinin te'kidli ve te'kidsiz şekillerini meydana getirir.

2.1. Müsbet İsim Cümlesi

Bir cümlenin isim cümlesi olabilmesi için bu cümlenin hakikaten veya hükmen isimle başlaması gerekir⁴⁵. Cümlenin lâfzen veya mânen isimle başlaması ile cümlenin başladığı bu ismin sarîh veya muevvel isim olması arasında bir fark yoktur⁴⁶.

İsim cümlesini oluşturan öğeler mübtedâ ve haberdir. Mübtedâyâ musnedun ileyh (hükümün kendisine isnad edildiği öge), habere ise musned (hükümü ifade eden öge) denilir⁴⁷. Başka bir isimlendirmeye mübtedâ, muhberun 'anh (kendisinden haber verilen), haber ise muhberun bihtir (kendisi ile haber

---

'Abdurrâhmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fi'n-nahv*, nşr. 'Abdul'âl Sâlim Mukerrem, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1985, I, 348.

⁴⁴ es-Sekkâkî, *ae.*, s. 171.

⁴⁵ Şeyhzâde Muhammed b. Mustafâ, *Şerhu Kavâ'idi'l-i'râb l'İbni Hişâm*, nşr. İsmâ'il Merve, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995, s. 14. İsim cümlesinde isimden önce âmil olsun veya olmasın bir harfin bulunması, cümlenin isimle başlama özelliğine zarar vermez. Çünkü burada başlangıçtan (ibtidâ) kasıt isnâdın kendisine yönelik olduğu ögedir. Cümle başında bulunan harflere ise isnâdda bulunulmaz. Ayrıntılı bilgi için bk. Şeyhzâde, *ae.*, s. 14. Fahrudîn Kabâve, *İ'râbu'l-cumel ve eşbâhi'l-cumel*, Dâru'l-Kalemi'l-'arabî, Haleb 1989, s. 19.

⁴⁶ Ebû 'Ali b. Muhammed b. 'Omer eş-Şelebîn, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-cezûliyyeti'l-kebir*, nşr. Turkî b. Sehv b. Nezzâl el-Uteybî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1994, II, 741; Kabâve, *İ'râbu'l-cumel*, s. 19. eş-Şelebîn, manen isimle başlayan isim cümlesine, haberi muştak ve mukaddem olan *أَيُّهَا زَيْدٌ* *Ayaktadır Zeyd*. cümlesini örnek vermektedir. Yine, *الْحَمْدُ لِلَّهِ* *Hamd Allah'a mahsustur*. cümlesi sarîh isimle, *أَنْ تُصَدِّقَ خَيْرَ لَكَ* *Dürüst olman senin için daha hayırlıdır*. cümlesi ise muevvel isimle başlamasına rağmen ikisi de isim cümlesidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Kabâve, *İ'râbu'l-cumel*, s. 19.

⁴⁷ Sibeveyh, *el-Kitâb*, I, 23; Muhammed el-Antâkî, *el-Muhît fi esvâti'l-'arabiyye ve nahvihâ ve sarfihâ*, Dâru's-Şarki'l-'arabî, Beyrut ts., I, 353.

verilen)⁴⁸. İsim cümlesinde musnedun ileyh veya muhberun ‘anh olan mübtedânın önce gelmesi gerekir⁴⁹.

Burada isim cümlesine fiil cümlesinden önce yer verilmesinin sebebi, bir cümlenin mânâ ifade edebilmesi için fiilden ziyade ismin zorunlu öge olmasıdır. Bu isme ve isim cümlesine öncelik tanınmaktadır. Kelime türlerinin incelenmesine isimden başlanması geleneği de bunu teyit etmektedir⁵⁰.

Bir cümleye isimle başlanmasının cümlenin şekli üzerinde etkisi olduğu gibi -ki bu durumda cümleye isim cümlesi denir- anlamı üzerinde de etkisi vardır. Nitekim özellikle müsnedi de isim olan isim cümleleri bir vasfın musned ileyhte subût ve devamlılığına delâlet eder⁵¹.

2.1.1. Te’kidsiz İsim Cümlesi

Hangi şekliyle olursa olsun cümlede te’kide başvurmak her zaman gerekli bir durum değildir. Te’kide duyulan ihtiyaç aktarılan bilgi ile muhatabın bu aktarım karşısındaki tavrına göre ortaya çıkar. Şayet ilgili konuyla ilgili herhangi bir şüphe yok ve ne kastedildiği tereddütsüz anlaşılıyorsa burada te’kide gerek

---

⁴⁸ Muhammed el-Antâkî, *el-Minhâc fi’l-kavâ'id ve’l-i’râb*, Dâru’ş-Şerefi’l-‘Arabî, Haleb ts., s. 9. el-Antâkî, el-Muhît’de burada söylediğine bir istisna getirerek, şayet isim cümlesi vâsif (müştak bir isim) ve haber yerine geçmiş olan bir merfû’ isimden oluşuyorsa bu durumda mübtedânın musned ileyh değil musned olacağını söylemiş ve *ما مُسَائِرٌ أَحْوَكٌ. Yolcu olan kardeşin değildir.* cümlesini buna örnek göstermiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. A.mlf. *el-Muhît*, I, 353.

⁴⁹ Bu genel kuralın bazı istisnaları bulunmaktadır. Bu istisnalar göz ardı edildiğinde isim cümlesinde musnedun ileyhın önce gelmesinin nedeni eş-Şelevbîn’e göre musnedin kendisinde etkin olmamasıdır. Fiil cümlesinde durum bunun tersidir. Ayrıntılı bilgi için bk. eş-Şelevbîn, *Şerhu’l-Mukaddime*, II, 741

⁵⁰ Nahiv eserlerinde isim, fiil ve harf diye üç kısma ayrılan kelimenin incelenmesine isimle başlanır. Bk. İbnu’s-Serrâc, *el-Usûl*, I, 36. İsim cümlesinin önceliği ile ilgili olarak bk. Ebu’l-Bekâ ‘Abdullah b. el-Huseyn el-‘Ukberî, *el-Lubâb fi’ileli’l-binâ ve’l-i’râb*, nşr. Gâzî Muhtâr Tuleymât, Dâru’l-Fikri’l-mu’âsir, Beyrut 1995, I, 124; Şeyhzâde, *Şerhu Kavâ’idi’l-i’râb*, s. 14; Ebû Muhammed ‘Abdullah Cemâluddîn b. Yûsuf b. Ahmed b. ‘Abdullâh b. Hişâm, *Şerhu Cumeli’z-Zeccâcî*, nşr. ‘Ali Muhsin ‘Îsâ, ‘Âlemu’l-kutub, Beyrut 1986, s. 85.

⁵¹ el-Curcânî, *Delâilu’l-icâz*, s. 157; İbrahîm es-Sâmarrâî, *el-Fi’l zemânuhû ve ebniyetuhû*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 1986, s. 203. es-Sâmarrâî, bu tür tevcihlerin Belâgat ilmi kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ve nahvin cümlelerle ilgili olarak sadece cümlenin asli parçaları, bu parçaların kendi aralarındaki irtibatları ve bu parçaların i’râblarıyla ilgili meselelerle sınırlı olması gerektiğini ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bk. es-Sâmarrâî, *ae.*, s. 203.

duyulmaz ve bu şekliyle cümle *ibtidâ haber cümlesi* kapsamına girer⁵². Te'kidsiz isim cümlesi aşağıdaki şekillerde kurulabilir⁵³:

a- Mübtedâ (Sarîh İsim) + Haber

الكتابُ مُفيدٌ. *Kitap faydalıdır.*

b- Mübtedâ (Merfû' Munfasıl Zamir) + Haber

أنتَ مُجتهدٌ. *Sen çalışkansın.*

c- Mübtedâ (Müevvel Masdar) + Haber

وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ. *Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır*⁵⁴.

d- Mübtedâ + Haber (Sarîh İsim)

هَذَا كِتَابٌ. *Bu bir kitaptır.*

e- Mübtedâ + Haber (Merfû Munfasıl Zamir)

هَذَا أَنَا. *Bu benim.*

f- Mübtedâ + Haber (Müevvel Masdar)

الجُودُ هُوَ أَنْ تُعْطِيَ عَلَى قَلَّةٍ. *Cömertlik (elinde) az olduğunda vermektir.*

g- Mübtedâ + Haber (Zarf veya câr ve Mecerûr)

الكتابُ عِنْدِي. *Kitap yanımdadır.*

الكتابُ فِي الْحَقِيقَةِ. *Kitap çantadadır.*

h- Mübtedâ + Haber (İsim veya fiil cümlesi)

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ. *Allah kendisinden başka ilah olmayandır.*

زَيْدٌ سَافَرَ أَبُوهُ. *Zeyd'in babası yolculuğa çıktı.*

---

⁵² Yahya b. Hamza b. 'Ali b. İbrâhîm el-'Alevî, *Kitâbu't-tırâz el-mutezammin li-esrâril'l-belâğa ve 'ulûmi hakâiki'l-'icâz*, nşr. Muhammed 'Abdusselâm Şâhîn, Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1995, s. 271; Ahmed Matlûb, *Mu'cem*, s. 239.

⁵³ İsim cümlesini oluşturan unsurların bu farklı şekilleri için bk. el-Antâkî, *el-Muhît*, I, 353-360.

⁵⁴ el-Bakara, 2/184.

2.1.2. Te'kidli İsim Cümlesi

Bir hükmü herhangi bir te'kid edatına başvurmaksızın sadece isim cümlesi ile ifade etmek, tek başına bu hükmü fiil cümlesiyle ifade etmekten daha etkilidir⁵⁵. Ancak, burada te'kidli isim cümlesinden kasıt te'kid edatları⁵⁶ kullanılarak oluşturulmuş cümledir. İsim cümlesinin te'kidi için kullanılan edatlar **إِنَّ**, ibtidâ lâmi, **أَنَّ**, fasıl zamiri ve zâid harflerdir. Bu edatlar kullanılarak oluşturulan cümle şekilleri aşağıdaki gibidir:

2.1.2.1. **إِنَّ** ile Te'kidlenmiş İsim Cümlesi

İsim cümesinin başına getirilen **إِنَّ**, cümlenin mânâsını te'kid eder⁵⁷. Bu nedenle **إِنَّ** isbât harfi olarak da tanımlanır⁵⁸. **إِنَّ**'nin bu mânâsı mübteda ve haberde bilinen amelini yaptığında sözkonusu olur. Aksi takdirde **نعم** mânâsına gelir ki bu durumda mübtedâ ve habere herhangi bir etkisi olmaz⁵⁹.

إِنَّ, konuşan kişiyi kastettiği mânâyı vurgulamak için, bu mânâyı ifade eden cümleyi tekrar etme meşakkatinden kurtarır⁶⁰. **إِنَّ** harfi ile şu şekillerde isim cümlesi kurulabilir.

a- **إِنَّ** + İsim + Haber

⁵⁵ el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 59 (1 nolu dipnot).

⁵⁶ *Edat*, istilâh olarak, cümleyi oluşturan ana parçalar arasında veya bu ana parçalarla cümleyi anlam itibariyle tamamlayan ek öğeler arasında ya da iki cümle arasında irtibatı sağlayan kelimeler anlamında kullanılır. Ancak bu çalışmada edat ile bu terim anlamından ziyade, istenilen anlamı elde etmek için kullanılan araçlar anlamında kullanılacaktır. Edat kavramının tanımı için bk. Mustafâ el-Galâyînî, *Câmi' u' d-durûsi' l-'arabiyye*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1994, I, 23.

⁵⁷ 'Alâuddîn b. 'Ali el-İrbilî, *Cevâhiru' l-'edeb fî ma'rifeti kelâmi' l-'arab*, nşr. İmîl Bedî' Ya'kûb, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1991, s. 346.

⁵⁸ el-'Alevî, *et-Tirâz*, s. 299.

⁵⁹ Ahmed b. 'Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu' l-mebânî fî şerhi hurufi' l-me'ânî*, nşr. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1985, s. 199.

⁶⁰ Ebu'l-Kâsim 'Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâcî, *Kitâbu Hurûfi' l-me'ânî*, nşr. 'Ali Tevfik el-Hamed, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1986, s. 30; el-Mâlekî, *ae.*, s. 204; Ahmed Nahle, *'İlmu' l-me'ânî*, s. 45. Eski Yunanca'da telâffuz yönünden **إِنَّ**'ye benzeyen **أَنَّ** kelimesinin ifade ettiği *varlıkta ve bilgide devamlılık* anlamındaki te'kid kuvvetli olduğundan bu kelimenin Tanrı'nın adı olarak kullanılmasına dair bk. Ebû Nasr el-Fârâbî, *Kitâbu' l-Hurûf Harfler Kitabı Metin ve Çeviri*, çev. Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 2.

إِنَّ الْحَيَاةَ عَقِيدَةٌ وَ جِهَادٌ. *Hayat inanç ve gayrettir.*

b- إِنَّ + ما + İsim + Haber

إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ. *Allah ancak bir tek ilahtır*⁶¹.

إِنَّ ile te'kidlenmiş isim cümlesinin bu şeklinde إِنَّ harfine *mâ* bitiştiğinden إِنَّ amel edememiştir. Dolayısıyla إِنَّ'nin ismi asli i'râbını almış ve ibtida ile merfû' olmuştur⁶².

إِنَّ'nin haberine ve haberinin öne geçmiş olması şartıyla ismine lâm bitişebilir⁶³. Bu durumda şu şekilde isim cümlesi kurulabilir:

a- إِنَّ + İsim + ل + Haber

إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ. *Elbette Rabbim, duaları işitendir*⁶⁴.

b- إِنَّ + İsim + ل + Haber

إِنَّ زَيْدًا لَقَائِمٌ. *Şüphesiz Zeyd ayaktadır.*

Bu şekildeki te'kidli isim cümlesinde إِنَّ tahfif edilerek إِنَّ şeklini almıştır. Cümlenin bu şeklinin إِنَّ'li şeklinden anlam olarak bir farkı yoktur. Ancak إِنَّ'den farklı olarak إِنَّ'in bu cümlede amel etmesi veya amelden düşmesi câizdir. إِنَّ amelden düşürüldüğünde, nefy edatı olan إِنَّ ile aradaki benzerliği ortadan kaldırmak için haberine *lâm* bitişir⁶⁵.

c- إِنَّ + Şibîh Cümle Şeklinde Mukaddem Haber + ل + Muahhar İsim

⁶¹ en-Nisâ 4/171.

⁶² el-Curcânî, *Delâilu'l-i'câz*, 306; el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, 203; İbn Hişâm, *Kavâ'idu'l-i'râb*, s. 32.

⁶³ el-Mâlekî, *ae.*, s. 200.

⁶⁴ İbrahim 14/39.

⁶⁵ el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 190.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً لِّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ. *Eğer inanıyorsanız, bunda sizin için gerçekten bir delil vardır*⁶⁶.

d- إِنَّ + İsim + ل + Fasil Zamiri + Ma'rife Haber⁶⁷.

إِنَّ زَيْدًا لَّهُوَ الْقَائِمُ. *Zeyd var ya işte o kesinlikle ayaktadır.*

e- إِنَّ + İsim + ل + Şibîh Cümle Şeklinde Haber

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ. *Ve şüphesiz sen, yüce bir ahlak üzeresin*⁶⁸.

إِنَّ'nin ismine atfedilen kelime, إِنَّ ile isminin konumuna atfen merfû', إِنَّ'nin isminin lâfzına atfen ise mansûb olur⁶⁹. Buna göre cümle dizilişi şu şekilde olur.

a- إِنَّ + İsim + Haber + Atıf Harfi + Merfû' Ma'tûf

إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ وَعَمْرٌ. *Şüphesiz Zeyd ve 'Amr ayaktadırlar.*

b- إِنَّ + İsim + Haber + Atıf Harfi + Mansûb Ma'tûf

إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ وَعَمْرٌ. *Şüphesiz Zeyd ve 'Amr ayaktadır.*

Bütün bu te'kidli isim cümlesi şekillerinde إِنَّ'nin ismi hazfedilemez. Çünkü إِنَّ'nin ismi cümlede aslî öğedir⁷⁰.

2.1.2.2. İbtidâ Lâmi ile Te'kidlenmiş İsim Cümlesi

İbtidâ lâmi, إِنَّ gibi cümlenin ifade ettiği anlamı te'kid etmek için kullanılır⁷¹. Bu amaçla ibtidâ lâmi, isim cümlesinde ya mübtedânın başına getirilir

⁶⁶ el-Bakara 2/248.

⁶⁷ el-Mâlekî, *ae.*, s. 201.

⁶⁸ el-Kalem 68/4.

⁶⁹ el-Mâlekî, *ae.*, s. 202.

⁷⁰ el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 199-200.

⁷¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e-ârib*, nşr. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1992, I, 254; Ahmed Nahle, *'İlmu'l-me'ânî*, s. 45.

ya da başında **إِنَّ** bulunan isim cümesinde hem **إِنَّ**'nin isminin hem de haberinin başına gelir⁷².

a- **ل** + Mübtedâ + Haber

كَيْسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيَّ أَيُّنَا مَيًّا. Kesinlikle Yûsuf ve kardeşi babamıza bizden daha sevimlidir⁷³.

Bunun dışında *lâm* **إِنَّ**'nin haberine, muahhar ismine ve şibîh cümle şeklindeki haberine bitişir.

b- **إِنَّ** + İsim + **ل** + Haber

c- **إِنَّ** + Mukaddem Haber + **ل** + Muahhar İsim

d- **إِنَّ** + İsim **ل** + Şibîh Cümle Şeklinde Haber⁷⁴

Lâm, kendisine şeddeli te'kid nûnu bitişmiş muzâri bir fiilin başına gelmişse bu lâmin *ibtidâ* değil *kasem lâmi* olduğu anlaşılır⁷⁵. Buna göre aşağıdaki ayette bulunan lâm kasem lâmidir.

لَتَبْلُوَنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا.

Hiç kuşkusuz siz, mallarınız ve canlarınız konusunda sınanacaksınız. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve şirk koşanlardan pek çok incitici söz işiteceksiniz⁷⁶.

⁷² ez-Zeccâcî, *Kitâbu'l-Lâmât*, nşr. Mâzin el-Mubârek, Dâru Sâdir, Beyrut 1991, s. 69; A.mlf., *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 41-42; İbn Hişâm, *ae.*, I, 255; Ahmed Nahle, *ae.*, s. 45.

⁷³ Yûsuf 12/8.

⁷⁴ B,c ve d şeklindeki cümle kuruluşlarının örnekleri için **إِنَّ** ile te'kidlenmiş isim cümlesi kısmına bk.

⁷⁵ el-Halîl b. Ahmed'in *te'kid lâmi* dediği lâm budur. Sonrasında örnek verilen ayeti o, ifadenin başında şart lâmi olmadığından, mukadder kasemden sonra gelmiş olan lâma örnek verir. Ayrıntılı bilgi için bk. el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-cumel*, s. 256.

⁷⁶ Âl-i İmrân 3/186.

2.1.2.3. *فَأَمَّا* ile Te'kidlenmiş İsim Cümlesi

فَأَمَّا, fasıl ve şart harfî olmasının yanı sıra te'kid edatı olarak da kullanılır ve *فَأَمَّا* ile başlayan cümlenin cevabında *fâ* bulunması gerekir⁷⁷.

*فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ. İnananlar onun Rablerinden gelen bir hakikat olduğunu kesin olarak bilirler*⁷⁸.

*فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ وَأَمَّا بِنِعْمَتِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ. Yetime gelince onu asla ezme, isteyene gelince onu kovma ve Rabb'inin nimetine gelince onu çokça anlat*⁷⁹.

2.1.2.4. Fasıl Zamiri ile Te'kidlenmiş İsim Cümlesi

Munfasıl zamir olan fasıl zamiri ile isim cümlesinde haberin sıfat olarak anlaşılmasının önüne geçilir. Bu yönüyle fasıl zamiri mübtedâdan sonra gelen ma'rife ismin sıfat değil haber olduğuna dikkat çekerek ortaya çıkacak karışıklığa engel olur ve mübtedâyaya nisbet edilen hükme vurgu yapar⁸⁰.

زَيْدٌ الْكَرِيمُ ifadesi hem mübtedâ haberden oluşan bir cümle hem de sıfat ve mevsûftan oluşan bir tamlama olarak anlaşılabilir. İfade *زَيْدٌ هُوَ الْكَرِيمُ. Cömert olan Zeyd'dir.* şeklinde fasıl zamiriyle kurulduğunda ifadenin sıfat tamlaması olarak anlaşılmasının önüne geçilir ve cömertliğin Zeyd'de ön plana çıkan bir meziyet olduğu vurgulanmış olur.

⁷⁷ ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 64; el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 181-182; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 67-69; Ahmed Nahle, *'İlmu'l-me'ânî*, s. 45. *فَأَمَّا*'nın cevabının başında *fâ* bulunmasının sebebi, *فَأَمَّا*'nın *mânâsını* da ifade etmesinden dolayı şart edatlarına benzemesidir. Ayrıntılı bilgi için bk. el-Halîl b. Amed, *Kitâbu'l-cumel*, s. 310, el-Mâlekî, *ae.*, s. 182.

⁷⁸ el-Bakara 2/26.

⁷⁹ ed-Duhâ 93/9,10,11.

⁸⁰ el-Mâlekî, *ae.*, s. 225; Ahmed Nahle, *ae.*, s. 45-46.

2.1.2.5. Zâid Harflerle Te'kidlenmiş İsim Cümlesi

Müsbet isim cümlelerinde zâid *bâ* ve *mâ* harfleri de te'kid amacıyla kullanılabilir.

Genelde menfî cümlelerin te'kidi için kullanılan zâid *bâ* müsbet isim cümlesinde de mübtedâyâ bitişerek cümlenin mânâsını te'kid eder⁸¹.

بِحَسْبِكَ فِي الْقَوْمِ أَنْ يَعْلَمُوا — بِأَنَّكَ فِيهِمْ غَنِيٌّ مُضِرٌّ.

Senin, onların arasında zengin ve zarar verici birisi olduğunu bilmeleri sana yeter. (Vâfir)⁸².

Mâ harfi de isim cümlesinde zâid harf olarak bulunur⁸³. Bu durumda cümlenin ifade ettiği mânâyı te'kid etmiş olur.

وَنَنْصُرُ مَوْلَانَا وَنَعْلَمُ أَنَّهُ — كَمَا النَّاسِ مَحْرُومٌ عَلَيْهِ وَحَارِمٌ.

Bütün insanlar gibi suçlu ve kendisine karşı suç işlenmiş olduğunu bildiğimiz halde efendimize yardım ederiz. (Haklı veya haksız her an yanında oluruz.) (Tavîl)⁸⁴.

Beytin ikinci mısrasında teşbîh harfinden sonra *mâ* getirilerek mânâ te'kid edilmiş oldu.

2.2. Müsbet Fiil Cümlesi

Cümle fiille başlıyorsa buna fiil cümlesi denir⁸⁵. Fiil cümlelerinde hükmü ifade eden taraf yani musned, fiildir. Bu cümlelerde hükmün kendisine nispet

⁸¹ el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 225; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 128; Ahmed Nahle, *'İlmi'l-me'ânî*, s. 46. Genelde menfî isim cümlelerinde ليس ve ما'nın haberine bitişen zâid bâ'nın müsbet isim cümlesinde habere bitişmesi, İbn Hişâm'a göre semâ'idir. Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hişâm, *ae.*, I, 168.

⁸² el-Mâlekî, *ae.*, s. 225.

⁸³ İbn Hişâm, *ae.*, I, 341.

⁸⁴ ed-Durra, *Fethu'l-karîb*, I, 201.

⁸⁵ Şeyhzâde, *Şerhu Kavâ'id*, s. 14; Tâcuddîn Muhammed b. Ahmed el-İsferâînî, *el-Lubâb fî 'ilmi'l-'irâb*, nşr. Şevkî el-Me'arrî, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996, s. 54. Kûfe ekolüne mensub dileçiler fiil cümlesinin kapsamını biraz daha genişleterek, müştak isimle başlayan isim cümlelerini de fiil cümlesi olarak değerlendirmişlerdir. Onlara göre قَائِمُ الرَّيْدَانِ. *İki Zeyd ayaktadır.* cümlesi fiilden türemiş bir isimle başladığından fiil cümlesidir. Ayrıntılı bilgi için bk. es-Sâmarrâî, *el-Fi'l*, s. 201. Kûfelilerin bu tür farklı yaklaşımları benimsemelerinin sebebi olarak her ne kadar Basralı âlimlerin öğrencileri olsalar da müstakil bir ekol oluşturma azimleri

edildiği öge yani musnedun ileyh ise fâ'il veya nâibu'l-fâ'ildir⁸⁶. Fiil cümlesinde fiil veya fiil yerine geçen kelime, fâil ya da nâib-i fâil olan bu isme isnad edilerek terkîb oluşturulur⁸⁷. Fiil cümlesinde de isnâdın oluşabilmesi için fâ'il veya nâibu'l-fâ'ilin bulunması zorunludur⁸⁸.

İsim cümlesinin aksine burada musned olan fiilin, musnedun ileyh olan fâilden önce gelmesi zorunludur⁸⁹.

Fiil cümlesi isim cümlesinden farklı olarak, bir vasfin tedrîc (azar azar gerçekleşmesi) ve tecdîdine (yinelenmesine) delâlet eder⁹⁰.

2.2.1. Te'kidsiz Fiil Cümlesi

Bir hüküm herhangi bir te'kide ihtiyaç duyulmaksızın ifade edilecekse bu durumda fiil cümlesinin kullanılması daha doğrudur⁹¹.

Te'kidsiz isim cümlesi gibi te'kidsiz fiil cümlesi de bir konu, o konuda herhangi bir bilgisi veya olumlu ve olumsuz herhangi bir tavrı olmayan muhataba bilgi verilirken kullanılır. Bu şekliyle fiil cümlesi, te'kidsiz isim cümlesi gibi *ibtidâi haber cümlesi* kapsamında değerlendirilir⁹².

جَاءَ زَيْدٌ. *Zeyd geldi.*

فَتَحَ الرِّيحُ الْبَابَ. *Rüzgâr kapıyı açtı.*

قَبَضَ الشُّرْطِيُّ عَلَى اللَّصِّ فِي السُّوقِ. *Polis hırsızı çarşıda yakaladı.*

---

gösterilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Şevkî Dayf, *el-Medârisu'n-nahviyye*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire 1968, s. 165. Ayrıca Arapçada fiil cümlesinin basit ve mürekkep olmak üzere mümkün tüm şekilleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Zeyn Kâmil el-Huveyskî, *el-Cumletu'l-fi'liyye basîta ve müvesse'a, dirâsetun tatbîkiyyetun 'alâ şî'ri'l-Mutenebbî*, Muessesetu Şebâbi'l-câmi'a, İskenderiyye 1987, s. 1.

⁸⁶ el-Antâkî, *el-Muhît*, I, 311. Cümlenin başladığı fiil ma'lûm yapıda ise musnedun ileyh olan isme *fâil*, meçhûl yapıda ise *nâibu'l-fâ'il* denir. Ayrıntılı bilgi için bk. el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûs*, III, 213.

⁸⁷ el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 148; el-Antâkî, *el-Minhâc*, s. 25.

⁸⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, I, 23; el-İsferâînî, *el-Lubâb*, s. 54.

⁸⁹ el-'Ukberî, *ae.*, I, 148.

⁹⁰ el-Curcânî, *Delâilu'l-'icâz*, s. 157; es-Sâmarrâî, *el-Fi'l*, 203.

⁹¹ el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 59 (1 nolu dipnot).

⁹² es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 170.

2.2.2. Te'kidli Fiil Cümlesi

Fiil cümlesi, قَدْ, س (sîn), سوف, te'kid lâmi, te'kid nûnları ve zâid اُن harfi ile te'kidlenir. Bunların kullanım şekilleri ve özellikleri aşağıdaki gibidir.

2.2.2.1. قَدْ Harfi ile Te'kidlenmiş Fiil Cümlesi

Fiil cümlesindeki قَدْ isim cümlesindeki اِنَّ ve *ibtidâ lâminin* anlamını ifade eder⁹³. Fiil cümlesinde, قَدْ harfinden sonra mâzi ya da muzâri fiil gelir. قَدْ kendisinden sonra mâzi fiil geldiğinde tahkîk, muzâri fiil geldiğinde ise ihtimal bildirir. Mâzi fiilin başına geldiğinde tahkîk bildirmesi, bu ifadenin bir beklentiye cevap mahiyetinde olmasındandır⁹⁴. Nitekim,

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الْبَيِّ تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا. *Allah kocası hakkında seninle tartışan (kadının) sözünü işitmiştir*⁹⁵. ayetinde Hz. Peygamber'e sıkıntısını anlatan kadının bu sorununun Allah tarafından kesin olarak bilindiği ifade edilmiş ve beklentisine cevap verilmiştir.

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ. *Mü'minler kesinlikle kurtulmuştur*⁹⁶.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ. *Biz insanı şüphesiz an güzel şekilde yarattık*⁹⁷.

2.2.2.2. Sîn ve سوف ile Te'kidlenmiş Fiil Cümlesi

Tenfîs harflerinin ilki olan sîn, muzâri fiilin başına gelir ve zaman açısından mânâsını geleceğe tahsîs eder. Bu, genel kabulü yansıtır. Fakat sîn'in gelecek ifade etmeyip muzârinin zamanını genişleten ve bu mânâda fiilin sürekliliğini ifade eden bir *tevsî'* harfi olduğu da söylenmiştir⁹⁸.

Cümlenin ifade ettiği anlamda bir müjde (va'd) veya bir ceza (va'id) bulunuyorsa bu durumda sîn, haber verilen hükmün gelecekte kesinlikle

⁹³ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 197.

⁹⁴ ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 13; el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 455; İbn Hişâm, *ae.*, I, 194; Ahmed Nahle, *'İlmu'l-me'ânî*, s. 46.

⁹⁵ el-Mucadele 58/1.

⁹⁶ el-Mu'minûn 23/1.

⁹⁷ et-Tîn 95/4.

⁹⁸ İbn Hişâm, *ae.*, I, 157.

gerçekleşeceğini vurgular ki bu da onun aynı zamanda bir te'kid edatı olduğunu gösterir⁹⁹.

أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ. *İşte Allah, onlara rahmet edecektir*¹⁰⁰.

سَيَصْلَى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ. *Yakında o, bir alevli ateşe girecektir*¹⁰¹.

Sîn her iki ayette de sözkonusu olan va'd ve va'îdin er veya geç¹⁰² gerçekleşeceğini ifade eder.

سوف de *sîn* gibi tenfîs harfidir. Ancak سوف, *sînden* farklı olarak uzak gelecek zamana delâlet eder ve kendisine *ibtidâ lâmı* bitişebilir¹⁰³.

وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى. *Şüphesiz Rabbin sana verecek ve sen de razı olacaksın*¹⁰⁴.

2.2.1.3. Te'kid *Nûn*ları ile Te'kidlenmiş Fiil Cümlesi

Her ikisi de fiilin te'kidi için kullanılmakla beraber, müşedded te'kid *nûnu*, kendisinde *nûn* harfinin tekrar edilmesi sebebiyle muhaffef te'kid *nûnundan* daha güçlüdür¹⁰⁵.

Bu anlamı ifade etmek üzere her iki *nûn* da, duâ anlamında dahi olsa emir fiillerine, kasemin cevabına, kendisinden sonra ما gelmiş olan اِنْ'li şart cümlelerine ve soru cümlelerinde kullanılan muzâri fiillere bitişir. Muzâri fiil hal cümlesinin başında gelmişse bu durumda kendisine te'kid *nûnu* bitişmez¹⁰⁶.

إِضْرِبْ — لَا تَضْرِبْ veya إِضْرِبْ — لَا تَضْرِبْ ifadeleri te'kid *nûnlarının* emir fiillerinde,

هَلْ تَضْرِبْ — هَلْ تَضْرِبْ ifadeleri soruda,

⁹⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 159, Ahmed Nahle, *İlmu'l-me'ânî*, s. 46.

¹⁰⁰ et-Tevbe 9/71.

¹⁰¹ Tebbet 111/3.

¹⁰² İbn Hişâm, *ae.*, I, 159.

¹⁰³ ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 5; el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 461; İbn Hişâm, *ae.*, I, 159.

¹⁰⁴ ed-Duhâ 93/5.

¹⁰⁵ el-Mâlekî, *ae.*, s. 399; İbn Hişâm, *ae.*, II, 391.

¹⁰⁶ el-Mâlekî, *ae.*, s. 399. İbn Hişâm, *ae.*, II, 391-392.

إِمَّا تَقُومَنَّ أَقْمُ. Eğer kesin olarak kalkacaksan ben de kalkarım! cümlesi şart cümlesinde,

وَاللّٰهِ لَتَضْرِبَنَّ زَيْدًا. Allah'a yemin olsun ki Zeyd'i döveceksin! cümlesi ise kasemin cevabındaki kullanımına örnektir.

لَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا أَمَرُهُ لَيَسْجَنَنَّ وَلَيَكُنُّنَّ مِنَ الصَّاغِرِينَ. Andolsun, eğer ona emrettiğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve küçük düşürülenlerden olacak¹⁰⁷. ayetinde ise her iki *nûn* bir arada kullanılmıştır.

Muhaffef te'kid *nûn*unun bittiği fiilden sonra sakin harf ile başlayan bir kelime gelirse iltikâ-i sâkineyn meydana geldiğinden te'kid *nûnu* hazfedilir¹⁰⁸.

إِضْرِبَ الرَّجُلَ. Adamı mutlaka döv! cümlesinde muhaffef te'kid *nûn*undan sonra sâkin harfle başlayan bir kelime geldiğinden *nûn* hazfedilmiştir.

2.2.1.4. Lâm ile Te'kidlenmiş Fiil Cümlesi

İbtidâ *lâmı* ya muzâri veya çekimsiz fiille başlayan fiil cümlesinde bu fiillere bitişerek cümlenin mânâsını tekid eder¹⁰⁹.

a- ل + Muzâri Fiil + Fâil

لَيَقُومُ زَيْدًا. Zeyd kesinlikle ayağa kalkıyor.

b- ل + نَعْمَ + Fâil + Mahsûsun bi'l-medih

لَنَعْمَ الرَّجُلُ زَيْدًا. Zeyd ne iyi bir adamdır.

2.2.1.5. Zâid أن ve ما ile Te'kidlenmiş Fiil Cümlesi

Zâid أن fiil cümlesinde daha çok *تَا*'dan sonra ve *لَا*'den önce gelir ve cümlenin mânâsını te'kid eder¹¹⁰.

¹⁰⁷ Yûsuf 12/32.

¹⁰⁸ el-Halîl b. Ahmed, *Kitabu'l-Cumel*, s. 315. el-Halîl b. Ahmed'e göre bu durumda *nûn* harfinin kendisinden hazfedildiği kelime tenvînli yazılmaz. Kelimede *nûn* harfinin mahzûf olduğu kelimenin fethasından anlaşılır. Ayrıntılı bilgi için bk. *Ae.*, s. 315.

¹⁰⁹ el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebâni*, s. 306-307.

وَكَمَا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ.
*Elçilerimiz Lût'a gelince onlar hakkında tasalandı*¹¹¹.

وَأَنْ لَوْ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَهُمْ مَاءً غَدَقًا.
*Eğer yolda dosdoğru olurlarsa, mutlaka onları bolca sularız*¹¹².

ما harfî de fiil cümlesinde zâid harf olarak bulunduğunda cümlenin ifade ettiği mânâyı te'kid eder¹¹³.

فِيمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ.
*Allah'ın rahmetiyle sen onlara karşı yumuşak davrandın*¹¹⁴.

قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ.
*"Yakın zamanda mutlaka pişman olacaklar." Dedi*¹¹⁵.

فِيمَا نَقَضُوا مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ.
*Verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyle onları lanetledik*¹¹⁶.

2.3. Her İki Cümlede Ortak Olan Te'kid Şekilleri

İsim ve fiil cümleleri yemin, farklı şekilleriyle kasır, tenbîh edatları ve şan zamiri kullanılarak da te'kid edilir. Bunların kullanımları aşağıdaki gibidir.

2.3.1. Yemin Üslûbuyla Te'kidlenmiş İsim ve Fiil Cümlesi

İbn Cinnî (ö. 392/1001) bu cümlelerin haberin bir türü olduğunu ve kendisinden sonra gelen diğer bir haberi te'kid etmek için getirildiğini ifade etmiştir. el-'Ukberî (616/1219) de bu konuda İbn Cinnî ile aynı fikri paylaşarak *yeminden maksat kendisinden sonra gelen müsbet veya menfî cümlenin te'kididir*

¹¹⁰ el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 197; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 42.

¹¹¹ el-Ankebût 29/33.

¹¹² el-Cin 72/16.

¹¹³ İbn Nûruddîn Muhammed b. 'Ali b. İbrâhîm b. el-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbilu'l-meğânî fi hurûfi'l-me'ânî*, nşr. 'Âid b. Nâfi' el-'Omerî, Dâru'l-Menâd, Medine 1993, s. 379.

¹¹⁴ Âl-i İmrân 3/159.

¹¹⁵ el-Mu'minûn 23/40.

¹¹⁶ el-Mâide 5/13.

demiştir¹¹⁷. Bu sebeple yemin bu çalışmada bir inşâ cümlesi olarak değil haber cümlelerinin te'kidinde kullanılan bir uslûp olarak dikkate alınmıştır¹¹⁸.

Yemin ifadesini, isbât edilmek veya nefyedilmek istenen cevâb cümlesi takip eder¹¹⁹. Dolayısıyla cevap cümlesinin mânâsına göre bu cümleler ya müsbet ya da menfî olur.

Yemin cümlelerinde genelde, kendilerinden sonra gelen kelimeyi cer eden, *bâ*, *tâ* ve *vâv* harfleri kullanılır¹²⁰. Aslında bu harfler أَقْسِمُ veya أَحْلِفُ fiillerinin yerine kullanılırlar. Ancak yemin harfleri bu fiillere delâlet ettiğinden yemin fiili genelde mahzûf olur¹²¹.

Bu üç harften *bâ* asıl, *vâv* onun fer'i *tâ* ise *vâv* harfinin fer'idir¹²². Aralarındaki bu asıllık ve fer'îlik kullanım alanlarının genişliğine göre belirlenmiştir. Nitekim kullanım alanı en geniş olan harf *bâ*dır. Zirâ *bâ* hem isim hem de zamirlere bitişir¹²³.

بِاللَّهِ لِأَقُومَنَّ! Allah'a yemin olsun ki kesinlikle ayağa kalkacağım!

بِأَنْ تَطْلُقَنَّ! Ona yemin olsun ki kesinlikle ayrılacağım!

Yine yemin fiilinin açığa çıkarılması veya gizlenmesi de *bâ* harfine has bir özelliktir. Diğer yemin harflerinde ise yemin fiili dâima gizlidir¹²⁴.

لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ. Hayır, bu şehre yemin ederim ki!

¹¹⁷ İbn Cinnî, *el-Luma'*, s. 241; el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 374. el-Hâşimî ile 'Atîk ise bu uslûbu istek bildirmeyen inşâ cümleleri arasında saymıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 76; 'Atîk, *Fi'l-belâgati'l-'arabiyye*, 68.

¹¹⁸ Nitekim Ahmed Nahle de kasemi hem isim hem de fiil cümlesinin te'kidi için kullanılan bir metod olarak değerlendirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. a.mlf., *'İlmu'l-me'ânî*, s. 46; Ebû 'Ali el-Hasen b. Ahmed b. 'Abdilgafûr en-Nahvî, *Kitâbu'l-Îzâh*, nşr. Kâzım Bahr el-Murcân, 'Alemu'l-kutub, Beyrut 1996, s. 208.

¹¹⁹ eş-Şertûnî, *Mebâdî*, III, 320.

¹²⁰ İbn Cinnî, *ae.*, s. 241; el-Hâşimî, *ae.*, s. 76; 'Atîk, *ae.*, 68.

¹²¹ el-'Ukberî, *ae.*, I, 374. İbn Cinnî'ye göre ise bu fiillerin hazfinin sebebi çok kulanılmalarıdır (*kesretu'l-isti'mâl*). Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Cinnî, *ae.*, s. 242. Ayrıca cümlelerin başında aslında yemin ifade eden fiillerin bulunduğu görüşü İbn Cinnî'nin yemin cümlesinin bir tür haber cümlesi olduğu şeklindeki görüşünü daha anlaşılır kılmaktadır.

¹²² es-Suyûtî, *Hem'ul'-hevâmi'*, II, 38; 'Atîk, *ae.*, s. 68. *Vâv*, daha çok kullanılmasına rağmen es-Suyûtî'ye göre ifade ettiği ilsâk/bitıştırme anlamı nedeniyle *bâ* asıl yemin harfidir. Ayrıntılı bilgi için bk. es-Suyûtî, *ae.*, II, 38.

¹²³ İbn Cinnî, *ae.*, s. 241; el-'Ukberî, *ae.*, I, 375; 'Atîk, *ae.*, s. 68; eş-Şertûnî, *ae.*, III, 210.

¹²⁴ es-Suyûtî, *ae.*, II, 38.

Bu ayette kase m fiili *bâ* ile beraber açıkça ifade edilmiştir.

فَبِعِزَّتِكَ لأَعُوذُ بِهِمْ أَجْمَعِينَ. *Senin izzetine andolsun ki, elbette onların hepsini azdıracacağım*¹²⁵.

Bu ayette ise sadece yemin harfi olan *bâ* ile yetinilmiştir.

Vâv harfi ise sadece zâhir isimlere bitiştiğinden *bânın* fer'i sayılmıştır¹²⁶.

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ.

*Ortalığı bürüdüğü zaman geceye andolsun, açılıp aydınlandığı zaman gündüze andolsun, erkeği ve dişiyi yaratana andolsun ki şüphesiz sizin çabalarınız elbette çeşit çeşittir*¹²⁷.

Tâ harfinin fer'in fer'i sayılmasının nedeni ise kullanımının *الله* *Allah* lâfzına has olmasıdır¹²⁸. Dolayısıyla yemin harflerinin kullanım alanı en dar olanı *tâ* harfidir.

وَتَا اللهُ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ!

*Allah'a yemin olsun ki siz arkanızı dönüp gittikten sonra kesinlikle putlarınıza bir tuzak kuracağım!*¹²⁹

Yemin harfleri dışında aynı anlamı ifade etmek için *لَعَمْر* ifadesi de kullanılmaktadır. Bu ifade de aslî yemin harfi olan *bâ* gibi hem isim hem de zamirlere bitişebilir¹³⁰.

Müsbet yemin cümlesinin cevâbı, isim cümlesi ise bu cümleye *lâm*, *إِنَّ* veya her ikisi de beraberce bitişir¹³¹.

¹²⁵ es-Sâd 38/82.

¹²⁶ İbn Cinnî, *el-Luma'*, s. 242; el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 375; es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi'*, II, 39; 'Atîk, *Fi'l-belâgati'l-'arabiyye*, s. 68; eş-Şertûnî, *Mebâdî*, III, 320.

¹²⁷ el-Leyl 92/1-4.

¹²⁸ İbn Cinnî, *ae.*, s. 242; el-'Ukberî, *ae.*, I, 375; es-Suyûtî, *ae.*, II, 39; 'Atîk, *ae.*, s. 68; eş-Şertûnî, *ae.*, III, 320.

¹²⁹ el-Enbiyâ 21/57.

¹³⁰ 'Atîk, *ae.*, s. 68.

¹³¹ İbn Cinnî, *ae.*, s. 243-244; eş-Şertûnî, *ae.*, III, 320; Ahmed Nahle, *'İlmu'l-me'ânî*, s. 46.

وَاللَّهُ إِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ. Allah'a yemin olsun ki eğer sabrederseniz bu kesinlikle sizin için daha iyidir. cümlesinde altılı çizili olan kısım yeminin cevâbıdır ve isim cümlesi olarak gelmiştir. Bu nedenle bu cümlenin başına lâm bitişmiştir.

وَاللَّهُ إِنْ الْكَافِرِينَ هَالِكُونَ. Allah'a yemin olsun ki kâfirler kesinlikle helâk olmuştur. Aynı nedenden dolayı bu cümlede cevâb kısmının başına إِنَّ gelmiştir.

وَالْعَصْرُ إِنْ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ. Ant olsun zamana, kesinlikle insan kayıptadır¹³².

وَاللَّهُ إِنْ الْمُؤْمِنِينَ لَفِي نَعِيمٍ. Allah'a yemin olsun ki inananlar kesinlikle na'îm cennetindedirler. Örneklerinde ise cevâb kısmında hem إِنَّ hem de lâm bulunmaktadır.

Cevâb cümlesi mâzi fiille başlayan bir fiil cümlesi ise başına قَدْ ve lâm gelir¹³³.

وَاللَّهُ لَقَدْ أَحْسَنَتَ. Allah'a yemin olsun ki kesinlikle iyilikte bulundun.

Cevap cümlesi olan fiil cümlesi mâzi değil de muzâri fiille başlıyorsa bu durumda bu cümlenin başına lâm sonuna ise te'kid nûnu bitişir. Bu durumda yemin ifadesi cümlede lâfzen bulunabilir. Ancak hafzedilmiş de olabilir¹³⁴.

فَبِعِزَّتِكَ لأَعُوذُهُمْ أَجْمَعِينَ. Senin izzetine andolsun ki, elbette onların hepsini azdıracağım¹³⁵.

Bu ayette yemin cümlede lâfzen bulunmaktadır. Cevap cümlesi de hem ibtidâ lâmı hem de te'kid nûnu ile te'kidlenmiş muzâri fiille başlayan fiil cümlesi olarak gelmiştir.

¹³² el-'Asr 103/1-2.

¹³³ eş-Şertûnî, *Mebâdî*, III, 320.

¹³⁴ eş-Şertûnî, *ae.*, III, 320; Ahmed Nahle, *'İlmu 'l-me 'ânî*, s. 46

¹³⁵ Sad 38/82.

لَأَسْتَسْهَلَنَّ الصَّعْبَ أَوْ أُذْرِكَ الْمُنَى — فَمَا انْقَادَتِ الْأَمَالُ إِلَّا لِصَابِرٍ.

Kesinlikle zoru kolaylaştıracağım ya da ecel beni yakalayacak, emeller ancak sabredene boyun eğer. (Tavîl)¹³⁶.

Bu beyitte ise yemin ifadesi hazfedilmiş ancak cevap cümlesi bulunmaktadır.

Yemin üslûbunda yemin harfleri hazfedildiğinde kendisine yemin edilen (muksemun bih) mukadder fiil ile mansub olur¹³⁷.

فَقَالَتْ يَمِينُ اللَّهِ مَا لَكَ حِيلَةٌ — وَمَا إِنْ أَرَى عَنْكَ الْعَوَايَةَ تَنْجَلِي.

Beni görünce: “Vallahi, senden kurtuluş yok! Senin bu azgınlığının geçeceğini hiç sanmam” dedi. (Basît)¹³⁸

Yemin ifadelerinde yemin harfi hazfedildiğinde *Allah* lâfzı mecrûr olur¹³⁹.

Allah'a yemin olsun ki kesinlikle kalkacağım.

2.3.2. Kasr Üslûbuyla Te'kidlenmiş İsim ve Fiil Cümlesi

Kasr sözlük anlamı itibariyle hapsedmek anlamına gelmektedir. Nitekim *Çadırlara kapanmış huriler*¹⁴⁰. ayetinde قصر kök harflerinden türemiş olan مَقْصُورَاتٌ kelimesi bu anlamda kullanılmıştır. İstılahta ise kasr, bir şeyi belli metodlarla başka bir şeye tahsis etmek anlamında bir icâz ve te'kid terimi olarak kullanılmaktadır¹⁴¹.

¹³⁶ İmîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-mufassal fi şevâhidi'l-'arabiyye*, Daru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1996, III, 441.

¹³⁷ İbn Cinnî, *el-Luma'*, s. 242; el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 377.

¹³⁸ İbn Cinnî, *ae.*, s. 243; Usâme Salâhuddîn, Şerhu Divânî İmrîi'l-Kays, nşr. Hasan es-Sendûsî, Dâru İhyâi'l-'ulûm, Beyrut 1990, s. 170; Kenan Demirayak v.dğr., *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, Ankara Okulu, Ankara 2004, s. 33.

¹³⁹ İbn Cinnî, *ae.* s. 243; el-'Ukberî, *ae.*, I, 377.

¹⁴⁰ er-Rahmân 55/72.

¹⁴¹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 288; el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 179; 'Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *el-Belâğatu'l-vâziha*, Dâru'l-Me'ârif, Mısır 1959, s. 261; Ahmed Nahle, *'İlmu'l-me'âni*, s. 47; Ahmed Matlûb, *Mu'cem*, s. 559; Bilgegil, *Edebiyat*, s. 99; İsmail Durmuş, “Hasr”, *DİA*, XVI, 392; Cüneyt Eren- M. Vecih Uzunoglu, *Arap Edebiyatında Edebî Sanatlar, Belâgat*, Sütün Yayınları, İzmir 2006, s. 110.

Cümleyi oluşturan tüm öğeler arasında kasr ilişkisi kurmak mümkündür ancak kasr daha çok bir özelliğin belli bir kişi veya nesneye tahsis edilmesi amacıyla kullanılır. Sıfatla mevsûf arasındaki bu irtibat dolayısıyla kasr ya *ifrâd kasrı* ya da *kalb kasrı* adını alır. Kasr muhatabın, mevsûfun birden çok vasfa sahip olduğu şeklindeki zannını ortadan kaldırıp aslında mevsûfun sadece bir vasfa sahip olduğunu ifade etmeye yönelik ise buna *ifrad kasrı* denir. Muhatab, mevsûfun birden çok vasfa sahip olduğunu düşünmemekte fakat mevsufta gerçekte var olmayan bir vasfın sabit olduğunu sanmakta ise bu yanlış kabulü ortadan kaldırmaya yönelik kasra ise *kalb (çevirme) kasrı* denir¹⁴².

Kasrın iki unsuru vardır. Bunların birincisi bir şeye tahsis edilen vasfı ifade eder ve buna *maksûr* denir. İkincisi ise vasfın kendisine tahsis edildiği şeyi ifade eder. Buna ise *maksûrun 'aleyh* denir¹⁴³.

Arap dilinde farklı şekillerde kasr yapmak mümkün olmakla beraber bunlardan dört tanesi yaygın olarak kullanılır¹⁴⁴. Bu dört kasr türünden üçü te'kid için kullanılır. Bunlar; ائِمَّا ile yapılan kasr, nefy-isbât yoluyla yapılan kasr ve takdim-te'hir ile yapılan kasırdır¹⁴⁵. Bunların tanımı ve kullanım şekilleri aşağıdaki gibidir.

2.3.2.1. ائِمَّا ile Yapılan Kasr Yoluyla Te'kidlenmiş İsim ve Fiil Cümlesi

ائِمَّا, fiile benzeyen harflerden اِنَّ ve bu harfin amelîne engel olan ما'dan oluşan bir kelimedir¹⁴⁶.

ائِمَّا kelimesi, bir niteliği sadece bir şeye hasredip bu niteliği başkalarından uzaklaştırmak için kullanılır. Başka bir ifade ile ائِمَّا, zikredilen hükmün sadece

¹⁴² es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 288; el-Curcânî, *Delâilu'l-i'câz*, s. 296; el-Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 118-119.

¹⁴³ el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 179.

¹⁴⁴ Ae., s. 180.

¹⁴⁵ Atıf yolu ile yapılan kasırdaki bir vurgudan ziyade, bazı fertlerin önceden bildirilen hükmün dışında bırakılması sözkonusudur. Bu nedenle burada bu kasr türüne değinilmemiştir. Nitekim Ahmet Nahle de kasrın te'kid kapsamında değerlendirecek çeşitlerini bu üçü olarak tespit etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmed Nahle, *'İlmu'l-me'ânî*, s. 47-48.

¹⁴⁶ el-İrbilî, *Cevâhiru'l-edeb*, s. 446.

kendisinden sonra gelen şeye has olduğuna, onun dışındakiler hakkında ise bu hükmün nefyine delalet eder¹⁴⁷. Bu nedenle *إِنَّمَا*'ya *hasr harfî* (حرف حصر) denir¹⁴⁸.

Bu anlamıyla *إِنَّمَا* bir haberi veya hükmü ibtidâen ve hasr ile ifade etmek üzere hem isim cümlesinin hem de fiil cümlesinin te'kidi için kullanılır¹⁴⁹.

إِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاءُ Sana düşen yalnızca bildirmektir¹⁵⁰. ayeti isim cümlesinin te'kidine örnektir.

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ Kulları arasında Allah'tan ancak âlim olanlar korkar¹⁵¹.

Bu ayette ise *إِنَّمَا* fiil cümlesinin te'kidi için kullanılmıştır.

إِنَّمَا kelimesi kullanılarak te'kid edilen cümlede, vurgu sonraya bırakılan öğede yoğunlaşır¹⁵². Nitekim *إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ* Kulları arasında Allah'tan ancak âlim olanlar korkar¹⁵³. ayetinde العلماء kelimesi sonraya bırakılmıştır. Zira ayette korkulanan Allah olduğu değil korkanların ancak bilenler olacağı vurgulanmak istenmiştir. Nitekim başka bir ayette peygamberin görevinin sadece tebliğ etmek olduğu vurgulanırken bu vazifeyi ifade eden kelime sonraya bırakılmıştır.

فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاءُ Sana düşen ancak tebliğ etmektir¹⁵⁴.

---

¹⁴⁷ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 291; el-Curcânî, *Delâilu'l-i'câz*, 292; el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 120; Ahmed Nahle, *'İlmu'l-me'ânî*, s. 47. *إِنَّمَا*'nın kasr anlamı ifade etmesinin sebebi olarak bu edatın ما ve إِي manasını içermesi gösterilmiştir. Bu yönüyle *إِنَّمَا* ile nefy ve isbât yoluyla yapılan kasr arasında bir irtibat kurulmuş olur ve bu konuda asl olanın nefy ve isbât kasrı olduğunu söylemek için de bir gerekçe oluşmuş olur. Ayrıntılı bilgi için bk. es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 291; el-Kazvînî, *ae.*, s. 121.

¹⁴⁸ el-İrbilî, *Cevâhiru'l-edeb*, s. 446.

¹⁴⁹ el-Kazvînî, *ae.*, s. 125; Ahmed Nahle, *ae.*, s. 47.

¹⁵⁰ er-Ra'd 13/40.

¹⁵¹ el-Fâtır 35/28.

¹⁵² el-Curcânî, *ae.*, s. 295,297; el-Kazvînî, *ae.*, s. 129.

¹⁵³ el-Fâtır 35/28.

¹⁵⁴ er-Ra'd 13/40.

إِنَّمَا kelimesi, muhatab konuyu biliyor ve doğru olduğunu kabul ediyorsa veya bilen ve kabul eden bir kişi yerine konuluyorsa te'kid edatı olarak kullanılır. Muhatab, hükmü bilmiyor veya hükümlle ilgili yanlış bir bilgiye sahipse bile bu durumda hatasında ısrar edici bir durumda olmamalıdır¹⁵⁵.

إِنَّمَا هُوَ أَخُوكَ. *Bu senin ancak kardeşindir!*

Nitekim bu örnekte muhatab sözkonusu kişinin kardeşi olduğunu bilmektedir. Ancak bu cümlede إِنَّمَا kullanılarak muhataba kardeşliğin gereği hatırlatılmak istenir¹⁵⁶.

إِنَّمَا'ya, bir meselenin herkesçe bilinen ve genel kabul gören bir hakikat olduğu izlenimi verilmek istendiğinde de başvurulur¹⁵⁷.

Nitekim ayette *Bunlara, وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ.* “yeryüzünde fesat çıkarmayın” denildiğinde, “biz ancak ıslah edicileriz!” derler¹⁵⁸. denilmekte ve bozguncuların aksi iddiaları إِنَّمَا ile ifade edilmektedir. Bu vesileyle onlar, sanki kendilerinin ıslah edici oldukları herkes tarafından biliniyormuş gibi bir izlenim oluşturmaya çalışmışlardır.

إِنَّمَا cümlede, anlamı vurgulamak dışında başka bir amaç için daha kullanılır. Şöyle ki, إِنَّمَا'dan sonra gelen cümlede kast edilen şey her zaman cümlenin lâfzından anlaşılan mânâ değildir. Nitekim, *إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَبَابِ.* *Ancak akıl sahipleri ibret alır*¹⁵⁹. ifadesinde akıllı olanların deliller üzerinde düşünerek hakikate erebileceği ifade edilirken aslında inkâr edenler kınanmakta ve aşırı inatları ve tutkularının esiri olmaları yüzünden akıllı olmayan kişiye benzetilmektedirler. Siz,

---

¹⁵⁵ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 295; el-Curcânî, *Delâilu'l-i'câz*, s. 287.

¹⁵⁶ el-Curcânî, *ae.*, s. 287.

¹⁵⁷ *Ae.*, s. 309.

¹⁵⁸ el-Bakara 2/11.

¹⁵⁹ ez-Zumer 39/9.

onların düşünüp ibret almasını beklerseniz bunu akıl sahibi olmayan birinden beklemiş olursunuz denilerek bir ta'rîz¹⁶⁰de bulunmaktadır¹⁶¹.

2.3.2.2. Nefy ve İspat ile Yapılan Kasr Yoluyla Te'kidlenmiş İsim ve Fiil Cümlesi

Nefy ve isbâtan kasıt nefy edatıyla başlayan bir cümledeki olumsuzluğun istisnâ edatı ile bozulmasıdır¹⁶². İster sıfatın mevsûfa kasrı isterse de mevsûfun sifata kasrı yoluyla ifade edilmiş olsun nefiy ve isbât kasrına başvurulmasının sebebi muhatabın, sözkonusu olan şahsın vasfı hakkında veya sözkonusu vasfın kime ait olduğu konusunda yanlış düşünmesi, bundan kuşku duyması veya bunu inkâr etmesidir¹⁶³.

Nefy ve isbât yolu ile kasr, hem isim cümlesinin hem de fiil cümlesinin te'kidi için kullanılır¹⁶⁴:

*Muhammed sadece bir elçidir*¹⁶⁵. ayeti isim cümlesinin nefy ve isbât yoluyla te'kidine örnektir. Nitekim bu ayette, inkârcılara yönelik olarak Hz. Peygamber'in *peygamberliği* vurgulanmıştır.

مَا لِي سِوَى قَلْبِي وَبَادِلُ نَفْسِي — فِي حُبِّ مَنْ يَهْوَاهُ لَيْسَ بِمُسْرِفٍ.

Kalbinden başka bir şeyim yok ve sevdiği kişi uğruna canını feda eden kişi müsrif değildir. (Tavîl)¹⁶⁶.

Beyti de yine isim cümlesinin nefy ve isbât yoluyla te'kidine örnektir.

Aşağıdaki beyt ise fiil cümlesinin nefy ve isbât yoluyla te'kidine örnektir.

وَمَا قُلْتُ إِلَّا الْحَقَّ فَيْكَ وَلَمْ تَزَلْ — عَلَى مَنْهَجٍ مِنْ سُنَّةِ الْمَجْدِ لِأَجْب.

Yücelik yolundan açık bir metod üzere olduğun sürece senin hakkında ancak gerçeği söyledim. (Recez)¹⁶⁷.

¹⁶⁰ Belâgat ilminde ta'rîz, üstü kapalı bir ifadeyle muhataba saldırmak, onu ayıplamak anlamına gelir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Matlûb, *Mu'cem*, s. 379; İmîl Bedî', *Kâmûs*, s. 136.

¹⁶¹ el-Curcânî, *Delâilu'l-i'câz*, s. 307; el-Kazvînî, *el-İzâh*, s. 125.

¹⁶² el-Curcânî, *ae.*, s. 120.

¹⁶³ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 294-295; el-Curcânî, *ae.*, 289; el-Kazvînî, *ae.*, 118.

¹⁶⁴ el-Kazvînî, *ae.*, 118, Ahmed Nahle, *'İlmu'l-me'ânî*, s. 47.

¹⁶⁵ Âl-i İmrân 3/144.

¹⁶⁶ Ahmed Nahle, *ae.*, s. 47.

Nefy ve isbât kasrı ile te'kid edilen cümlede vurgu, *إنّما* ile yapılan kasırda olduğu gibi *لَا*'dan sonra gelen öğede yoğunlaşır¹⁶⁸. Dolayısıyla muhatabın tereddüdü hangi öğede ise veya muhatab bildirilen hükümde neyi inkâr ediyorsa inkâr konusu olan bu öğe istisnâ edatından sonra söylenir.

Nitekim nefy ve isbât kasrına örnek verilen ayette *وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ*. *Muhammed ancak bir elçidir!* buyrulurken *محمد* kelimesi değil *رسول* kelimesi istisnâ edatından sonra getirilmiştir. Zira inkâr edilen Hz. Peygamber'in şahsi varlığı değil onun Allah'ın elçisi olduğu gerçeğiydi.

el-Curcânî (ö. 471/1078)'ye göre nefy ve isbât kasrında vurgunun *لَا*'dan sonraki öğede olmasının bir diğer sebebi, hükmü ifade eden kelimenin henüz söylenmeden anlamının sözde ortaya çıkmamasıdır¹⁶⁹. Nitekim yukarıdaki ayette hükmü ifade eden kelime *رسول* kelimesidir. Bu kelime dile getirilene kadar söylenmiş olan *وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا...* *Muhammed ancak...* ifadesi ise henüz bitmemiş bir cümledir. İşte bu şekilde muhatabın dikkati bütünüyle *لَا*'dan sonra gelecek olan ifadeye yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla hükmü ifade eden kelime, *لَا*'dan sonraya yani muhatabın dikkatinin yoğunlaştığı yere bırakılarak vurgulanmış olur¹⁷⁰.

Bu metodla cümleyi oluşturan farklı öğeler vurgulanabilir. Nitekim aşağıdaki cümlelerin ilkinde fâil ikincisinde ise mef'ûl vurgulanmıştır¹⁷¹.

مَا ضَرَبَ إِلَّا عَمْرُو زَيْدًا. *Zeyd'i 'Amr'dan başkası dövmemiştir.*

مَا ضَرَبَ إِلَّا زَيْدًا عَمْرُو. *'Amr Zeyd'den başkasını dövmemiştir.*

¹⁶⁷ Ahmed Nahle *'İlmu'l-me'ânî*, s. 47.

¹⁶⁸ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 297; el-Curcânî, *Delâihu'l-i'câz*, 295; el-Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 128.

¹⁶⁹ el-Curcânî, *ae.*, s. 296.

¹⁷⁰ el-Curcânî, *ae.*, s. 298; el-Kazvînî, *ae.*, s. 129. Ancak el-Curcânî, kitabın ilerleyen kısımlarında tekrar bu konuya değinerek bu tür kullanımların çok yaygın olmadığını ifade etmiştir. O, dilcilerin bu tür cümlelerin aslında iç içe girmiş iki cümleden oluştuğunu, *لَا*'dan sonra gelen mef'ûlün de gizli bir fiil ile mansûb olduğunu belirttiklerini ifade etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. el-Curcânî, *ae.*, 303.

¹⁷¹ el-Curcânî, *ae.*, s. 299.

Şayet cümlede iki mef'ûl varsa ve her iki mef'ûl de 'إِلا' dan sonra bırakılmışsa, vurgu 'إِلا' dan sonra gelen ilk kelimedede bulunur¹⁷².

لَمْ يَكْسُ إِلَّا زَيْدًا حَبَّةً. *O, cübbeyi sadece Zeyd'e giydirmiştir.*

لَمْ يَكْسُ إِلَّا حَبَّةً زَيْدًا. *O, Zeyd'e sadece cübbe giydirmiştir.*

Nefy ve isbât kasrı ile bir vasıf bir şahsa hasredildiğinde menfî bir atıf harfiyle diğer vasıfları nefyetmeye gerek kalmaz. Çünkü kasr ile sözkonusu eylem dışındaki diğer tüm durumlar ilgili şahıstan uzaklaştırılmıştır. Dolayısıyla tekrar ن kullanmaya gerek kalmamıştır¹⁷³. Dolayısıyla,

مَا زَيْدٌ إِلَّا قَائِمٌ لَا قَاعِدٌ. *Zeyd ancak ayakta, oturmuyor.* cümlesi doğru değildir.

el-Curcânî, nefy ve isbât kasrının, muhataba bildiği ve doğruluğunu kabul ettiği bir şeyi ifade ederken kullanılmayacağını, bu durumda anlamın vurgulanması için إِنَّمَا kelimesinin kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Şayet ifade edilen hüküm şahsi bir inancı yansıtıyorsa, bu durumda ise إِنَّمَا değil nefy ve isbât kasrı kullanılır¹⁷⁴.

Bu açıklamalardan şu sonuca ulaşılabilir: İfade edilen hüküm, muhatab tarafından inkâr ediliyor ya da muhatab, konuşan kişi tarafından bu şekilde kabul ediliyorsa¹⁷⁵ ilgili hüküm nefy ve isbât kasrı ile te'kid edilir. Aynı şekilde şahsi bir kabul veya genel kabul görmemiş bir iddia sözkonusu ise bu durumda da yine nefy ve isbât kasrına başvurulur.

Ancak, bir hüküm ortada herhangi bir inkâr veya şüphe olmaksızın ilkin vurgulu bir şekilde ifade edilmek isteniyor veya söz konusu olan muhatabın bildiği ve doğruluğunu kabul ettiği bir şey ise bu durumda te'kid için إِنَّمَا kelimesi kullanılır. Dolayısıyla إِنَّمَا ile te'kid, bilinen şeyin hatırlatılması vazifesi yüklenir.

¹⁷² es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 297; el-Curcânî, *Delâilu'l-i'câz*, s. 299.

¹⁷³ el-Curcânî, *ae.*, 301.

¹⁷⁴ *Ae.*, s. 289.

¹⁷⁵ el-Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 123.

2.3.2.3. Takdîm ve Te'hîr ile Yapılan Kasr Yoluyla Te'kidlenmiş İsim ve Fiil Cümlesi

Takdîm ve te'hîr isim ve fiil cümlesinin ifade ettiği hükmü te'kid etmede kullanılan bir diğer kasr türüdür¹⁷⁶.

رَاحِلٌ أَنْتَ وَاللَّيَالِي نَزُولُ — وَمُضِرٌّ بِكَ الْبَقَاءُ الطَّوِيلُ.

Yolcusun sen geceler ise konak, zarar verir sana uzun süre kalmak.

(Mutedârik)¹⁷⁷.

Bu beyt isim cümlesinin takdîm-te'hîr metodu ile te'kidine örnektir. Nitekim beytin her iki mısrasının başında da takdim te'hîr yoluyla te'kid yapılmıştır. Cümle takdîm-te'hîrsiz... الْبَقَاءُ الطَّوِيلُ مُضِرٌّ بِكَ. şeklindedir. Ancak takdîm-te'hîr iptal edildiğinde şiir hem te'kidi hem de kâfiyesini yitirmiş olacaktır.

Aşağıdaki beyitlerde ise fiil cümlesinde takdim ve te'hîre örnektir.

بِرَجَاءِ جُودِكَ يُطْرَدُ الْفَقْرُ — وَبِأَنْ تُعَادَى يَنْفَدُ الْعُمُرُ.

Senin cömertliğini ummakla fakirlik defedilir ve sana düşmalık beslemekle ömür tükenir. (Kâmil)¹⁷⁸.

Bu beytin de her iki mısraında câr ve mecrûrdan oluşan mef'ûlleri fiil ve failin önüne geçirilmiştir.

إِلَى اللَّهِ أَشْكُو فِي النَّفْسِ حَاجَةً — تَمُرُ بِهَا الْأَيَّامُ وَهِيَ كَمَا هِيَ.

Candaki ihtiyacı Allah'a arz ediyorum. Günler geçiyor bu ihtiyaçla ama o yine olduğu gibi. (Tavîl)¹⁷⁹.

Bu beyitte de yine câr ve mecrûrdan oluşan mef'ûl fiilin önüne geçirilerek cümlede te'kide gidilmiştir.

¹⁷⁶ Ahmed Nahle, 'İlmu'l-me'ânî, s. 47.

¹⁷⁷ Ae., s. 47.

¹⁷⁸ Ae., s. 47.

¹⁷⁹ Ae., s. 47.

2.3.3. Şân Zamiri ile Te'kidlenmiş İsim ve Fiil Cümlesi

Şân zamiri ile başlayan cümleler diğerlerine göre daha vurgulu ifadelerdir. Çünkü bir şeyi aniden muhatabın haberi yokken ifade etmek, muhatabın dikkatini çektikten sonra hükmü bildirmek gibi değildir¹⁸⁰.

Şân zamirine yer verilen ifadelerdeki vurgunun sebebi el-Curcânî'ye göre haberin, zamirle muhatabın dikkati çekilip dinlemeye hazır hale getirildikten sonra ifade edilmesidir. Böylece ifadede tekrara başvuruyla te'kid yapılmış gibi olur¹⁸¹.

فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ. Çünkü gerçekte gözler değil göğüslerdeki kalpler kör olur¹⁸².

إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا . Kullarımdan “Ey Rabbimiz! Biz inandık” diyen bir grup vardı¹⁸³.

وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ. Şüphesiz bu Kur'an âlemlerin Rabbinin indirmesidir¹⁸⁴.

2.3.4. Tenbîh Harfleriyle Te'kidlenmiş İsim ve Fiil Cümlesi

Tenbîh harfleri أَ، هَا، أَمَا ve يَا'dır. Arapçada bu edatlar, söylenen şeyin önemine vurgu yapma amacıyla muhatabın dikkatini çekmek için kullanılır¹⁸⁵.

Cümlenin başında gelen bu harfler, anlam itibariyle kendilerinden sonra gelen hem isim hem de fiil cümlesi için tahkik yani kesinlik ifade eder¹⁸⁶.

Tenbîh edatlarından en çok kullanılanı أَ، hem isim hem de fiil cümlesinin başına gelir ve bu cümlelerde herhangi bir amelde bulunmaz¹⁸⁷.

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ. Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeceklerdir de¹⁸⁸.

¹⁸⁰ el-Curcânî, *Delâilu 'l-i'câz*, s. 124.

¹⁸¹ *Ae.*, s. 124.

¹⁸² el-Hac 22/46.

¹⁸³ el-Mu'minûn 23/109.

¹⁸⁴ eş-Şu'arâ 26/192.

¹⁸⁵ İmîl Bedî' Ya'kûb, *Kâmûs*, s. 150; Ahmed Matlûb, *Mu'cem*, s. 424.

¹⁸⁶ ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 11; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 80; ed-Dakr, *Mu'cem*, s. 80.

¹⁸⁷ ed-Dakr, *ae.*, s. 79.

أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ. *Dikkat edin! Şüphesiz Âd kavmi, Rablerini inkâr etti. Hûd'un kavmi Âd, (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun*¹⁸⁹.

Bu iki ayette أَلَا isim cümlesinin başında gelmiştir.

أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ. *İyi bilin ki, azap onlara geleceği gün, kendilerinden bir daha uzaklaştırılmaz*¹⁹⁰. Bu ayette ise أَلَا fiil cümlesinin başında gelmiştir.

أَلَا, أَلَا' dan farklı olarak yemin ifadesinden önce gelir¹⁹¹.

أَمَّا وَالَّذِي أَبْكِي وَأَضْحَكَ وَالَّذِي — أَمَاتَ وَأَحْيَا وَالَّذِي أَمَرَهُ الْأَمْرُ.

*Ağlatana ve güldürene, öldürene ve diriltene, emri emir olana kesinlikle yemin olsun ki. (Tavîl)*¹⁹².

Bu beyitte أَمَّا kasekle başlayan cümleden önce gelmiş ve muhatabın dikkatini çekerek kasekle beraber ikinci bir te'kid edatı görevi üstlenmiştir.

Hâ harfî, yakını işaret eden işaret zamirine, mübtedâ konumunda olan merfû zamire bitişir. Ayrıca bu harf nidâ edatından sonra gelen أَيُّ kelimesinin sıfatına dikkat çekmek için ve yemin harfî hazfedildiğinde Allah lafzından önce tenbîh edatı olarak kullanılır¹⁹³.

a- اِشَارَةٌ + İşaret İsmi

قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ. *Bu tıpkı daha önce(dünyada iken) bize verilen rızıktır, dediler*¹⁹⁴.

b- مَرْفُوعٌ + Merfû' Zamir

¹⁸⁸ Yunus 10/62.

¹⁸⁹ Hûd 11/60.

¹⁹⁰ Hûd 11/8.

¹⁹¹ ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 11, İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 66.

¹⁹² Muhammed 'Alî Tâhâ ed-Durra, *Fethu'l-karîbî'l-mucîb i'râbu şevâhidi Muğni'l-lebîb*, Dâru'r-Râzî, Dimeşk 1991, I, 159-160.

¹⁹³ İbn Hişâm, *ae.*, II, 402-403.

¹⁹⁴ el-Bakara 2/25.

هَآ أَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ. *İşte siz öyle kimselersiniz ki onları seversiniz, onlar ise sizi sevmezler*¹⁹⁵.

c- هَآ + أَيُّ Kelimesi

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا. *Ey iman edenler bizi gözet demeyin*¹⁹⁶.

d- هَآ + اللَّهُ Lâfzı

هَآ اللَّهُ *Allah'a yemin olsun ki!*

Genellikle nidâ edatı olarak kullanılan يَا'dan sonra munâda olmaya uygun olmayan fiil veya isim geldiğinde bu harf tenbîh edatı olarak kabul edilir¹⁹⁷.

يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا. *Keşke toprak olsaydım*¹⁹⁸.

Yâ harfi bu ayette temennî edatı ile başlayan isim cümlesinin başında gelmiştir. Dolayısıyla yânın bu ayette nidâ harfi olmadığı açıktır. Zira burada yâ harfi temennî edatı ile dile getirilen pişmanlığı te'kid edici bir tenbîh edatıdır.

3. ARAPÇADA MÜSBET İNŞÂ CÜMLELERİ

Haber cümleleri asıl ifade şekilleridir. İnşâ kapsamına giren cümleler ise haber cümlelerinde yapılan bir takım değişikliklerle elde edilmeleri sebebiyle ikinci konumdadır¹⁹⁹.

Kelime anlamı olarak inşâ, *ibtida'* yani bir şeyi hiçbir örneği olmaksızın ilk olarak ortaya çıkarmak, yaratmak anlamına gelir²⁰⁰.

Terim olarak ise inşâ, mânâyı ve bu mânâyı ifade etmek için gerekli ifade bütünlüğünü zihinde oluşturup halin gereğine uygun lâfızlarla yazılı olarak ifade

¹⁹⁵ Âl-i İmrân 3/119.

¹⁹⁶ el-Bakara 2/104.

¹⁹⁷ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, II, 429-430.

¹⁹⁸ en-Nebe 78/40.

¹⁹⁹ et-Taftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 34.

²⁰⁰ Ahmed Matlûb, *Mu'cem*, s. 195.

etmeyi sağlayan ilim demektir²⁰¹. Ancak burada inşâ, me'ânî ilmindeki haberin karşıtıdır.

Me'ânî ilminde inşâ, haberin aksine vâkıada kendisine mutabakatın aranmadığı ve dolayısıyla hakkında *doğru* veya *yanlış* hükmü verilemeyen ifadeler anlamına gelmektedir. Haberin aksine *inşânın* vâkıa ile karşılaştırılmamasının ve buna dayalı olarak doğrulanmaya veya yalanlanmaya konu olmamasının sebebi, inşâ kapsamındaki ifadenin konuyla ilgili vâkıa gerçekleşmeden önce dile getirilmiş olmasıdır. Bu açıdan inşâ cümleleri bir şeyin gerçekleşip gerçekleşmediğinden ziyade bir niyet ve duygu aktarımını ifade eder ve *talebî (istek bildiren)* ve *gayru talebî (istek bildirmeyen)* olmak üzere ikiye ayrılır²⁰².

İstek bildiren inşâ'nın sözkonusu olabilmesi için, bu ifadenin dile getirildiğinde henüz istenen şeyin gerçekleşmemiş olması gerekir. İnşâ kavramının bu özelliği haberle arasındaki önemli farktır. Bu fark inşânın haber gibi pasif bir şekilde dış dünyayı yansıtan ifadeler olmayıp aynı zamanda onu oluşturma gayesi taşıdığını gösterir²⁰³. Bu nedenle inşâ, *delâlet ettiği mânâyı telaffuzuyla oluşturan söz*²⁰⁴ şeklinde de tanımlanmıştır²⁰⁵.

Talebî olmayan inşâ, başka bir isimlendirmeyeyle *infi'âlî inşâ* ise karşısında mutlaka istenen bir şeyin olmasını gerektirmeyen ifadelerdir²⁰⁶.

3.1. İstek Bildiren Müsbet İnşâ Cümleleri

İstek bildiren inşâ cümleleri emir, istifhâm/soru, temennî, nidâ, duâ, iğrâ, 'arz ve tahzîz cümleleridir.

---

²⁰¹ İmîl Bedî', *Kâmûs*, s. 85.

²⁰² es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 302; el-Kazvînî, *el-İzâh*, s. 130; es-Seyyid el-Curcânî, *et-Ta'rîfât*, s. 47-48; İmîl Bedî', *ae.*, s. 85; Ahmed Nahle, *'İlmu'l-me'ânî*, s. 81; Ahmed Matlûb, *Mu'cem*, s. 195; Bilgegil, *Edebiyat*, s. 48; a.mlf., *Türkçe Dilbilgisi*, s. 59. es-Sekkâkî, inşâ kavramını kullanmaksızın haber konusundan sonra talep konusunu incelemeye başlar. Buradan onun bu kavramı inşâ yerine kullandığı anlaşılmaktadır.

²⁰³ Görgün, "İnşâ", *DİA*, XXII, s. 339.

²⁰⁴ İbn Mâil et-Tâî, I, 30'dan naklen Görgün, *agm.*, s. 339.

²⁰⁵ es-Sekkâkî, *ae.*, s. 302; el-Kazvînî, *ae.*, s. 130; İmîl Bedî', *ae.*, s. 85; Ahmed Nahle, *ae.*, s. 81-82.

²⁰⁶ Ahmed Nahle, *ae.*, s. 107.

3.1.1. Emir Cümlesi

Emir, bir kişinin başkasından isti'lâ yoluyla bir eylemin gerçekleştirilmesini istemesidir²⁰⁷. Emir bir fiilin gerçekleştirilmesine yönelik talep olması yönüyle müsbet bir bildirimdir.

Arapçada emir ifade eden belli kalıplar vardır. Bunlar muhataba yönelik emir sîgası ile üçüncü şahsa yönelik emir kalıbı, emir mânâsı ifade eden isim fiiller ve cümlede emir fiilinin yerine geçmiş olan mastardır²⁰⁸. Bu dört farklı kullanımda ortak olan nokta ise her birisiyle bir şeyin yapılmasının isti'lâ²⁰⁹ yoluyla istenmesidir²¹⁰. İsti'lâ nedeniyledir ki emir sadece bir eylemin yerine getirilmesine yönelik talebî değil istenilen şeyin yerine getirilmesinin zorunluluğunu (vücûb) da ifade eder²¹¹.

أَكْرِمَ عَمْرًا. *'Amr'a ikramda bulun.* (emir sigası)

يَحْضُرُ زَيْدٌ. *Zeyd gelsin.* (emir lââmı)

رُوِّدَ بَكْرًا. *Bekir'e mühlet ver!* (emir mânâsına gelen isim fiil)

سَعَى فِي سَبِيلِ الْخَيْرِ. *İyilik yolunda çabala.* Bu cümle ise emir fiili yerine geçmiş olan masdara örnektir.

Emir kalıbı şayet isti'lâ yoluyla muhataba yöneltilmemişse hal karînesi denilen cümlenin söylendiği bağlamın ve cümlede bulunan farklı karînelerin delalet ettiği başka mânâlara delâlet eder. Nitekim emir kalıbı mertebe bakımından üstün birisine yakarışla yöneltilmişse *duâ*, derece bakımından denk

²⁰⁷ et-Taftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 184; el-'Alevî, *et-Tirâz*, s. 530; el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 77; İn'âm Fevvâl 'Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-mufassal fî 'ulûmi'l-belâga, el-Bedî' ve'l-beyân ve'l-me'ânî*, Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1996, s. 219.

²⁰⁸ el-Hâşimî, *ae.*, s. 78; el-'Alevî, *ae.*, s. 530; Akkâvî, *ae.*, s. 220-221; Ahmed Nahle, *'İlmu'l-me'ânî*, s. 84-85.

²⁰⁹ İsti'lâ, konuşan kişinin kendisini, sözünü yönelttiği kişiden mertebe olarak üstün görmesidir. Bk. İmîl Bedî', *Kâmûs*, s. 37.

²¹⁰ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 318; el-Kazvîni, *el-Îzâh*, s. 141; et-Taftâzânî, *ae.*, s. 184.

²¹¹ et-Taftâzânî, *ae.*, s. 184.

birisine yönelikse *iltimâs*, izin mânâsında kullanılmışsa *ibâhe* ve soru sorana cevap niteliğinde kullanılmışsa *irşâd* mânâsı ifade eder²¹².

أعطني القلم يا أخي. *Kalemi bana ver kardeşim. (İltimâs)*

وَكُلُّوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ. *Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye dek yiyiniz ve içiniz*²¹³. (İbâhe)

إِذَا تَدَايَيْتُمْ بَدَيْنِ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَآكُتُبُوهُ وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ. *Belli bir süre için borçlandığınızda bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adâletle yazsın*²¹⁴. (İrşâd)

3.1.2. İstifhâm/Soru Cümlesi

İstifhâm cümleleri, bilinmeyen bir şey hakkında bilgi istemek için kullanılan cümlelerdir²¹⁵. İstifhâm cümleleriyle bir hükmün subûtu sorgulanıyorsa bu olumlu bir soru cümlesidir. Dolayısıyla bu tür cümlelerin müsbet inşâ cümleleri kapsamında değerlendirilmesi gerekir.

İstifhâm cümlelerini mânâ itibariyle emir cümlelerinden ayıran özellik, istifhâm cümlelerinde talebin *isti'âlâ* değil *isti'lâm* yoluyla dile getirilmesidir²¹⁶.

İstifhâm cümlelerinde talep *tasdîk* ve *tasavvur* olmak üzere iki şekilde dile getirilir.

a- Tasavvur Bildiren İstifhâm Cümleleri

Tasavvur bildiren istifhâm; hakkında herhangi bir bilgi sahibi olunmayan konuyla ilgili olarak ilk defa sorulan soruları veya bir hükmün iki şeyden hangisine nispet edildiğinin belirlenmesine yönelik olan soru cümlelerini ifade eder. Tasavvur için kullanılan istifhâm edatları *من*, *ما*, *كيف*, *كم*, *أين*, *أنى*, *متى* ve *آيان*²¹⁷ dir. Harf olan *هـ* *hemze* ise hem tasavvur hem de tasdîk için kullanılmaktadır²¹⁷.

²¹² es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 319; el-Kazvînî, *el-Îzâh*, s. 146; el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 78. Duâ cümlesi bu çalışmada müstakil bir başlık altında ele alındığından burada bu cümle türüne örnek verilmemiştir. bk. s. 47.

²¹³ el-Bakara, 2/187.

²¹⁴ el-Bakara, 2/282.

²¹⁵ es-Sekkâkî, *ae.*, s. 307; el-Hâşimî, *ae.*, s. 85.

²¹⁶ el-'Alevî, *et-Tirâz*, s. 532; Ahmed Nahle, *'İlmu'l-me'anî*, s. 92.

²¹⁷ el-Kazvînî, *ae.*, s. 131; el-'Alevî, *ae.*, s. 532; el-Hâşimî, *ae.*, s. 85.

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ؟ Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz zaman onların hali nice olacak?²¹⁸

كَمْ لَبِثْتُمْ؟ Ne kadar kaldınız?²¹⁹

مَا الْجِسْمُ؟ Cisim nedir?

مَنْ فَتَحَ مِصْرَ؟ Mısır'ı kim fethetti?

أَيْنَ شُرَكَائِكُمْ؟ Nerede ortaklarınız?²²⁰

أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا؟ Allah bunu ölümünden sonra nasıl diriltecek?²²¹

مَتَى تَوَلَّى عُمَرُ الْخِلَافَةَ؟ Hz. Ömer halifelik görevini ne zaman üstlendi.

يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ؟ “Kıyamet günü ne zaman?” diye sorar²²².

أَدْبَسُ فِي الْإِنَاءِ أَمْ عَسَلُ؟ Kaptaki pekmez midir yoksa bal mı? Bu cümlede hemze

tasavvur için kullanılmıştır. Bunun sebebi bu soruda nisbetin mümkün iki musnedun ileyhten hangisine ait olduğunun belirlenmesinin istenmesidir.

Sorularda kullanılan soru edatları tasavvur için olduğundan cevap veren kişinin hakkında bilgi istenen şeylerin mahiyetini açıklayıcı cevaplar vermesi gerekir²²³. Mahiyeti bilmeye yönelik bu soruların bir şey hakkında ilkin bilgi edinme amacı taşıdığı aşikârdır.

b- Tasdîk Bildiren İstifhâm Cümleleri

Tasdîk bildiren istifhâm ise musned ve musnedun ileyh arasında sözkonusu olan nisbetin tam olarak gerçekleşip gerçekleşmediğinin açıklanmasını istemek için kullanılır. Tasdîk için olan istifhâm cümlelerinde هل ve hemze kullanılır²²⁴.

²¹⁸ en-Nisâ 4/41.

²¹⁹ el-Kehf 18/19.

²²⁰ el-En'âm 6/22.

²²¹ el-Bakara 2/259.

²²² el-Kiyâme 75/6.

²²³ el-'Alevî, *et-Tirâz*, s. 533.

²²⁴ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 307; el-'Alevî, *et-Tirâz*, s. 534; el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 86-87; Ahmed Nahle, *'İlmu'l-me'ânî*, s. 92.

هل جاء زيد؟ *Zeyd geldi mi?* Bu cümlede soru edatı olarak هل'in kullanılmış olması soru cümlesinin tasdik için olduğunu gösterir. Dolayısıyla buradan şu neticeye varılır. Soruyu soran kişi Zeyd'in geleceğine dair daha önceden bilgi sahibidir fakat henüz gelip gelmediğini bilmemektedir.

هل sadece tasdik için kullanıldığından başka bir ifade ile هل ile sadece hükmün gerçekleşmiş olup olmaması sorgulandığından هل ile başlayan istifhâm cümlesinde أم bulunmaz²²⁵. Bu nedenle aşağıdaki istifhâm cümlesi doğru bir cümle değildir.

هل سعد قام أم سعيد؟ *Sa'd mı yoksa Sa'id mi kalktı?* Bu cümlede هل yerine إ'nin kullanılması gerekir.

هل قام زيد؟ *Zeyd kalktı mı?*

Bu cümlede *hemze* tasdik için kullanılmıştır. Çünkü bu soruda *hemzeyle* musned ile musnedun ileyh arasındaki isnad sorgulanmıştır.

3.1.3. Temennî Cümlesi

Temennî, sevilen bir şeyin mümkün olmadığı bilinmesine rağmen gerçekleşmesini istemektedir²²⁶. Temennî cümleleriyle talep edilen şeyin gerçekleşmeyecek olması bu cümlelerin talebî inşâ kapsamında değerlendirilmesine engel olmaz. Çünkü temennîde talebin gerçekleşme imkânı şart değildir²²⁷.

²²⁵ el-Kazvîni, *el-İzâh*, s. 131; el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 88.

²²⁶ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 303; el-Kazvîni, *ae.*, s. 130.

²²⁷ el-Hâşimî, *ae.*, s. 103. Ahmed Nahle, temennî'nin diltillerce talebî inşâ kapsamında değerlendirildiğini ifade ettikten sonra kendisinin bu görüşte olmadığını açıklar. Ahmed Nahle'nin görüşü şu açıdan desteklenebilir. Temennî cümleleri Arap Dilinde ليت kelimesiyle ifade edilir. Bu kelime ise bir talepten ziyade elden kaçan bir imkânâ karşı hissedilen hasreti veya o imkânî kaçırmaktan dolayı duyulan pişmanlığı dile getirir. Burada aslında bir talebin sözkonusu olmadığı söylenebilir. Ancak, yukarıda ifade edildiği gibi temennîde imkân şart değildir. es-Sekkâkî bunu geçmişte gerçekleşmemiş bir şeyin, aklen gerçekleşmeyeceğini bilerek yine de gerçekleşmiş olmasını istemendir. şeklinde ifade etmesi, el-Kazvîni'nin de temennî için imkânın şart koşulmadığını ifade etmesi, temennî bildiren ifadelerin talebî inşâ kapsamında değerlendirilmesinin gerekçesini oluşturmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. es-Sekkâkî, *ae.*, s. 303; el-Alevî, *et-Tirâz*, s. 535; el-Kazvîni, *ae.*, s. 130; Ahmed Nahle, *İlmu'l-me'ânî*, s. 107.

على سبيل المحبة *sevgi yoluyla* kaydıyla tanımlanan temennîde bu ifadeye özellikle yer verilmesinin nedeni temennîyi yine bir talebi dile getiren emir, nehiy vb. inşâ bildiren ifadelerden ayırmaktır. Bu bakımdan gerçekleşmesi istenen şeye karşı duyulan *muhabbet*/محبة temennînin şartıdır²²⁸.

Sevilen ve istenen bu şeyin gerçekleşmeyecek olması ya istenen şeyin imkânsızlığı ya da gerçekleşme imkânının çok zor olması nedeniyledir²²⁹.

ليت tamennî cümlelerinde kullanılan asıl harftir. هل ve لو ise mecâzen ليت mânâsında kullanılır²³⁰.

يا ليتني كنتُ تُرابًا. *Keşke toprak olsaydım*²³¹!

فهل لنا من شفعاء فيشفعوا لنا. *Keşke bizim şefaatçılarımız olsa da bizim için şefaat etseler?*²³²

Bu ayette هل edatı soru anlamında değil *keşke* mânâsında temenni için kullanılmıştır.

فلو أن لنا كرة فنكون من المؤمنين. *Keşke geriye bir dönüşümüz olsa da inananlardan olsak*²³³.

Temennî ifade eden ليت²³⁴, genel kabule göre إن gibi amel eder²³⁵.

ليت زيدًا قائمًا. *Keşke Zeyd ayakta olsa!* cümlesinde ليت'nin ameli açıkça gözükmektedir.

²²⁸ 'Atîk, *Fi'l-belâgati'l-'arabiyye*, s. 108.

²²⁹ el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 103.

²³⁰ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 307; ; el-'Alevî, *et-Tirâz*, s. 534-535; el-Kazvîni, *el-Îzâh*, s. 130; el-Hâşimî, *ae.*, s. 103.

²³¹ en-Nebe 78/40.

²³² el-'Arâf 7/53.

²³³ eş-Şu'arâ 26/102.

²³⁴ ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 5.

²³⁵ el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 366; Antuân ed-Dahdâh, *Mu'cemu luğati'n-nahvi'l-'arabî*, nşr. Corc Mitrî 'Abdu'lmesîh, Mektebetu Lübnan, Lübnan 1993, s. 275. Kûfelilere göre ليت ظنٌ gibi her iki ismi de nasbeder. Ayrıntılı bilgi için bk. el-Mâlekî, *ae.*, s. 366.

يا لَيْتَنَا نُرُدُّ وَلَا نَكْذِبُ بِآيَاتِ رَبِّنَا. *Ne olurdu dünyaya döndürülseydik ve Rabbimizin ayetlerini yalanlamasaydık*²³⁶. ayetinde ise ليت²³⁷'nin ismi mansub muttasıl zamir, haberi ise fiil cümlesi olarak gelmiştir. Dolayısıyla bu ayette ليت²³⁷'nin haberi mahallen merfû'dur.

ليت kelimesine ما bitiştiğinde amel ettirilmesi de ettirilmemesi de câizdir²³⁷.

ليتما زيداً قائماً. *Keşke Zeyd ayakta olsa.* (ليت + ما amel etmiştir.)

ليتما زيداً قائماً. “ “ (ليت + ما amel etmemiştir.)

3.1.4. Nidâ/Ünlem Cümlesi

Nidâ, konuşan kişinin muhatabının kendisine yönelmesini istemesi için kullanılan bir uslûptur²³⁸. Buradaki yönelme talebi hakikî veya mecâzî bir yönelmeyi ifade edebilir²³⁹. Ancak hangi anlamda olursa olsun nidâ kişinin, başka birisinden kendisine yönelmesini talep eden müsbet bir kullanımdır.

يا بُنَيَّ اِسْمَعْ نَصِيْحَةَ اَهْلِ الْعِلْمِ وَ الْمَعْرِفَةِ ! *Ey Oğulcuğum! İlim ve marifet ehlinin nasihatine kulak ver!*

يا اَللّٰهُ كُنْ بِنَا رَحِيْمًا! *Ey Allah(ım)! Bize merhametli ol!*

Yukarıdaki cümlelerde nidâ, hakiki bir yönelmeyi değil istenilen şeyin kabul edilmesi ve yerine getirilmesi mânâsında mecâzî bir yönelmeyi ifade eder.

Nidâ için birçok edat kullanılır. Fakat bütün bu edatlar aslında اَدْعُوْ veya اُنَادِي anlamında kullanılmaktadır. Bu edatlar; اَيُّ، اَيُّ، اَيُّ، اَيُّ، اَيُّ ve اَوْدَعُو²⁴⁰.

²³⁶ el-En'am 6/27.

²³⁷ el-Mâlekî, *Rasfû'l-mebânî*, s. 367; ed-Dahdâh, *Mu'cem*, s. 275.

²³⁸ el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 105; ed-Dakr, *Mu'cem*, s. 513.

²³⁹ 'Atîk, *Fi'l-belâgati'l-'arabiyye*, s. 111; 'Akkâvî, *el-Mu'cem*, s. 663.

²⁴⁰ el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 326; es-Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi*, I, 171; el-Hâşimî, *ae.*, s. 105; 'Atîk, *ae.*, s. 111. İbrâhîm es-Sâmarrâî, nahiv âlimlerinin bu geleneksel açıklamalarını eleştirmektedir. Ona göre nidâ edatları yerine fiil takdir etmek nidâ cümlelerini istek bildiren inşâ kapsamından çıkarıp haber kapsamına dâhil etmek anlamına gelir ki bu doğru değildir. Ayrıntılı bilgi için bk. İbrâhîm es-Sâmarrâî, *Min esâlîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Furkân, Beyrut 1987, s. 42.

Kullanımları itibariyle nidâ edatları iki grupta değerlendirilir. Birinci grupta yakında olana çağrı için kullanılan ٱ *hemze* ve ٱ edatı bulunur. İkinci grup ise uzakta olana çağrıda kullanılan edatları içine alır. Bunlar ٱ *hemze* ve ٱ edatı dışındaki diğer edatlardır²⁴¹.

Ancak, bazen uzakta olana çağrıda bulunulurken yakına çağırmaya delalet eden edatlar da kullanılabilir. Bu şekildeki kullanım, nidâ edilen kişi veya herhangi bir şeyin mesafe olarak uzakta olsa da sürekli zihinde olduğuna işaret eder²⁴².

أَسْكَنْ نَعْمَانَ الْأَرَائِكِ تَبَقُّوا — بِأَنْكُمُ فِي رُبْعِ قَلْبِي سُكَّانُ.

Ey Erâk vadisi sakinleri, gönlümün sarayında oturduğunuzu iyi bilin. (Tavîl)²⁴³

Bu beytte kullanılan ٱ *hemze* çağrıda bulunulan şeyin mekân olarak uzak olsa da aslında sürekli şâirin zihninde olduğuna işaret eder.

Aynı şekilde bazen kişi yanında bulunan birisine hitap ederken sanki uzaktaki birisine sesleniyormuş gibi sözünde uzağa hitap için kullanılan edatlara yer verebilir. Bu şekildeki bir ifade ise ya muhatabın ne derece üstün bir konumda olduğuna ya da nidâ edilen kişinin konuşan kişinin düşüncesindeki değersizliğine veya dalgınlık içinde olmasına delâlet eder²⁴⁴.

! أَيَا مَوْلَايَ *Ey efendim!* Hitabı, ister kölenin efendisine çağrısı olarak değerlendirilsin isterse de kulun rabbine yakarışı olarak her iki durumda da yakında olan muhatabın üstünlüğüne işaret maksadıyla uzağa çağrıda kullanılan ٱ harfine yer verilmiştir.

²⁴¹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 101; el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 105; 'Atîk, *Fi'l-belâğati'l-'arabiyye*, s. 111-112.

²⁴² el-Hâşimî, *ae.*, s. 105; 'Atîk, *ae.*, s. 112.

²⁴³ el-Hâşimî, *ae.*, s. 105. Beyitte sözkonusu olan vâdinin Arafat'ın arkasında olduğu söylenmektedir. *Erâk* ise dallarından misvak yapılan meşhur bir ağaçtır. Dolayısıyla beyitteki vâdi bu ağacın bolca bulunduğu yer olmaktadır. Ayrıca şâir burada mekânı zikredip orada yaşayanları kasdederek *mecâz-ı mürsel* sanatına başvurmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, X, 388; el-Fîrûzâbâdî, *Kâmûs*, IV, 257. el-Hâşimî, *ae.*, 295.

²⁴⁴ el-Hâşimî, *ae.*, s. 105; 'Atîk, *ae.*, s. 113.

أَيَا هَذَا أَتَطْمَعُ فِي الْمَعَالِي — وَمَا يَحْظَى بِهَا إِلَّا الرِّجَالُ؟

*Be hey adam! Yüceleri mi arzuluyorsun. Onları ancak adam (olan)lar elde eder. (Hecez)*²⁴⁵.

Bu beyitte ise şâir muhatabına sanki uzaktaymış gibi أَيَا nidâ edatıyla hitap ederek onun gözündeki değersizliğine işaret etmiştir.

Munâda, i'râb itibariyle aslında mansûbtur. Çünkü munâda hakikatte mefûlun bihtir. Zirâ munâda yukarıda da ifade edildiği gibi fiil yerine geçmiş harflerden sonra gelir ve bu mahzûf fiilin mef'ûlü olur²⁴⁶. Nidâ harfi bu fiile delâlet ettiğinden fiil açıkça kullanılmaz²⁴⁷.

Munâdanın bu asli i'râbı her zaman ortaya çıkmaz. Çünkü nidâ edatından sonra gelen isim müfred 'alem, maksûd veya gayr-i maksûd nekre ve muzâf veya şebih bil'l-muzâf olabilir. Bu sebeple de munâdanın i'râbı ile ilgili farklı durumlar ortaya çıkar²⁴⁸.

Munâda *harfu ta'rîf* ile ma'rife ise araya أَيُّ kelimesi girer. Burada أَيُّ müfred mebnî munâda, هَا ise أَيُّ kelimesinin muzâfun ileyhinin yerine geçer. Çünkü أَيُّ kelimesi daima izafetle kullanılır. Başka bir görüşe göre ise هَا tenbîh edatıdır ve nidâ edatı ile asıl munâda olan kelimeyi birleştirir. Bu tür ifadelerde asıl munâda أَيُّ kelimesinin sıfatı olur²⁴⁹. Bu durumda bu cümle şu şekilde ortaya çıkar:

a- هَا + أَيُّ + يا + Sıfat

²⁴⁵ el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 105.

²⁴⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, II, 182.

²⁴⁷ Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, *el-Muktedab*, nşr. Muhammed 'Abdulhâlik 'Udayme, Lecnetu İhyâi't-turâsi'l-'arabî, Kahire 1994, IV, 202; İbn Cinnî, *el-Luma*, s. 168; el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 329; es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, I, 172; Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, *et-Tuhfetu's-seniyye bi-şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye*, nşr. 'Abdulcelîl el-'Atâ el-Bekrî, Mektebetu Dâri'l-Fecr, Dimeşk ts., s. 207, 'Akkâvî, *el-Mu'cem*, s. 664.

²⁴⁸ Munâdanın i'râbıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Sîbeveyh, *ae.*, II, 182; el-Muberred, *ae.*, IV, 204; İbn Cinnî, *ae.*, s. 168; el-'Ukberî, *ae.*, I, 330-332; es-Suyûtî, *ae.*, I, 172; 'Akkâvî, *el-Mu'cem*, s. 663-664; Muhammed 'Abdulhamîd, *ae.*, s. 208.

²⁴⁹ el-'Ukberî, *ae.*, I, 337.

يا أَيُّهَا الرَّجُلُ! *Ey adam!*

b- يا + ها + أَيْتُ + يا + Sıfat

يا أَيُّهَا الْمَرْأَةُ! *Ey Kadın!*

3.1.5. Duâ Cümlesi

Emir cümleleri bir takım karîneler nedeniyle asli anlamları dışında kullanılabilir. Bunlardan birisi de bu cümlelerin duâ manasında kullanılmasıdır²⁵⁰.

Emir ifadesi, yakarışla, boyun eğerek yardım, af, merhamet vb. dileme anlamında emir sîgasında mevcut isti'lâdan farklı bir yolla ifade edilmişse duâ mânâsına gelir²⁵¹. Dolayısıyla duâ, makam olarak daha altta olan birisinin daha üstte olan birisine yönelttiği her türlü emir ifadeleridir²⁵².

رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ. *Rabbim! Beni nimetine şükretmeye sevk et*²⁵³.

رَبَّنَا فَاعْفُرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ. *Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi sil ve bizi iyilerle beraber öldür*²⁵⁴.

Yukarıdaki ayetlerde emir ifadesi isti'lâ yoluyla değil boyun eğme ve yakarışla dile getirilmiştir. İşte bu sebeple, bu cümlelerin emir anlamında anlaşılması mümkün değildir.

3.1.6. İğrâ Cümlesi

İğrâ, genelde yerine getirmesi için muhatabın dikkatini bir şeye çekmek veya farkında olmadığı bir şeye dikkatini çekip ona yönelmesini sağlamak için kullanılmaktadır²⁵⁵. Bu tür ifadelerin haber kapsamında değerlendirilemeyeceği açıktır. Nitekim İbn 'Akîl (ö. 769/1367) ve el-Enbârî (ö. 577/1181) iğrânın

²⁵⁰ el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 78.

²⁵¹ 'Atîk, *Fi'l-belâgati'l-'arabiyye*, s. 73.

²⁵² *Ae.*, s. 73.

²⁵³ en-Neml 27/19.

²⁵⁴ Âl-i İmrân 3/193.

²⁵⁵ el-Antâkî, *el-Muhît*, III, 24; ed-Dakr, *Mu'cem*, 73.

muhataba yönelik bir emir ifadesi olduğunu dolayısıyla bu uslûbun haber değil inşâ bildirdiğini ifade etmiştir²⁵⁶.

Ayrıca el-Enbârî'ye göre iğrânın gaib ve mütekellime yönelik olarak kullanılmamasının nedeni, bir şeyin iki şey yerine geçmesinin mümkün olmamasıdır. Nitekim gaib ve mütekellime yönelik olarak kullanılan iğrâda bu ifade hem *emir lâmi* hem de *fiilin* yerine geçmiş olacaktır. Mütekellime yönelik iğrâda ise sadece emir kalıbının yerini almış olur²⁵⁷.

İğrâ üç farklı şekilde kullanılır²⁵⁸:

a- Dikkat çekilen veya teşvik edilen ögenin (muğrâ bih) bir defa zikredilmesi şeklinde yapılan iğrâ.

!الصدَّقُ ifadesi → إِزْمُ الصَّدَقِ mânâsındadır.

b- İğra ögesinin tekrar edilmesi ile oluşturulan iğrâ. Bu uslûpta iğra ögesinin tekrar edilmesi te'kid ifade eder.

!الصدَّقُ الصَّدَقُ ifadesi → إِزْمُ الصَّدَقِ الصَّدَقِ mânâsındadır.

c- Ma'tûf ve ma'tûfun 'aleyhten oluşan iğrâ üslûbu.

!الصدَّقُ وَ الْأَمَانَةُ ifadesi → إِزْمُ الصَّدَقِ وَ الْأَمَانَةِ mânâsındadır.

Tüm bu şekillerinde iğrâ ifadesinin mansûb olmasının sebebi mahzûf olan fiildir²⁵⁹. Birinci şekilde mahzûf olan fiil açıkça zikredilebilir. Ancak ikinci ve üçüncü şekillerinde bu fiilin gizli olması gerekir²⁶⁰. Cümlelerdeki mahzûf fiil cümlenin durumuna göre اَفْعَلُ وَالزَّمُّ veya اَطْلُبُ gibi emir fiilleridir²⁶¹.

²⁵⁶ Bahâuddîn 'Abdullah İbn 'Akîl el-Hemedânî, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyeti'l-İmâm İbn Mâlik*, nşr. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Matba'atu's-Se'âde 1962, II, 237; Kemâluddîn Ebu'l-Berekât 'Abdurrahmân b. Ebî Sa'îd el-Enbârî, *Esrâru'l-'arabiyye*, nşr. Berekât Yûsuf Hebbû, Dâru'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, Beyrut 1999, s. 131.

²⁵⁷ el-Enbârî, *ae.*, s. 131.

²⁵⁸ İğrâ üslûbunun farklı şekilleri için bk. el-Antâkî, *el-Muhît*, III, 24; 'Ali Rıza, *el-Merci' fi'l-luğati'l-'arabiyye nahvihâ ve sarfihâ*, Dâru'l-Fikr, ts., II, 21.

²⁵⁹ 'Ali Rizâ, *ae.*, II, 21; eş-Şertûnî, *Mebâdî*, III, 157.

²⁶⁰ el-Antâkî, *ae.*, III, 24.

²⁶¹ 'Ali Rizâ, *ae.*, II, 21; eş-Şertûnî, *ae.*, III, 157

3.1.7. ‘Arz ve Tahzîz Cümlesi

‘Arz muhatabtan, yumuşak bir uslûpla bir şeyi yapmasını istemektir²⁶². Fiil cümlesinin başında kullanılan *أَلَا* ve *أَمَّا* bu mânâyı ifade eder²⁶³. Bu iki edattan sonra isim geldiğinde de cümlede fiil takdir edilir²⁶⁴.

أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يُغْفَرَ اللَّهُ لَكُمْ? Allah’ın sizi bağışlamasını istemez misiniz?²⁶⁵ Bu ayet inananları yumuşak bir uslûpla Rabblerinden bağışlanma dilemeye davet etmektedir. Bu mânâda ayet müsbet bir isteği dile getirmektedir.

Tahzîz ise ‘arzdan farklı olarak muhatabtan bir şeyi sertçe istemeye delâlet eder. Fiil cümlesinin başında *هَلَّا*, *أَلَا*, *لَوْلَا* ve *أَلَا* kullanıldığında bu ifade tahzîz bildirir²⁶⁶.

أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَتُوا أَيْمَانَهُمْ? Yeminlerini bozan bir toplulukla yavaşmaz mısınız?²⁶⁷ Bu ayet inananları istiğfara davet eden ayetten biraz daha sert bir uslûpla inkârcı topluluklara karşı savaşmaya teşvik etmektedir.

3.2. İstek Bildirmeyen Müsbet İnşâ Cümleleri

Bazı belâgat âlimleri istek bildirmeyen inşâ cümlelerini haber cümlesi sayarak bunlara eserlerinde yer vermemiştir²⁶⁸. Ancak bu genel kabulü yansıtmamaktadır. Çünkü inşâ kavramı incelenirken de ifade edildiği gibi bu kavram kendi içinde istek bildiren ve istek bildirmeyen inşâ diye ikiye ayrılır. İşte çalışmanın bu bölümünde istek bildirmeyen inşâ cümlelerine yer verilmiştir. Bu cümleler sırasıyla şart, medih, tereccî, taaccüb ve akit cümleleridir²⁶⁹.

²⁶² ed-Dakr, *Mu’cem*, s. 312.

²⁶³ el-Mâlekî, *Rasfu’l-mebânî*, s. 165, 180; İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb*, I, 66, 82; İbnu’l-Hatîb el-Mevze’î, *Mesâbîhu’l-meğânî*, s. 100, 136.

²⁶⁴ el-Mâlekî, *ae.*, s. 181.

²⁶⁵ en-Nûr 24/22.

²⁶⁶ ed-Dakr, *ae.*, s. 143.

²⁶⁷ et-Tevbe 9/13.

²⁶⁸ el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 76.

²⁶⁹ *Ae.*, s. 76.

3.2.1. Şart Cümlesi

Arapçada bazen tek bir cümle kasdı ifadeye yetmeyebilir. Bu durumda ikinci bir cümleye daha ihtiyaç duyulur. Bu tür cümlelerden birisi de şart cümlesidir²⁷⁰.

Burada müsbet şart cümlesinden kastedilen *ihimâlî şart* cümlesidir. İhtimâlî şart cümlesinde iki olay arasında bir sebep-sonuç ilişkisi kurulur. Burada cümlenin birinci kısmı (şart cümlesi) ikinci kısmının (cevap cümlesi) sebebi konumundadır. Bu cümleye *ihimâlî şart* denmesinin nedeni, sebebi oluşturan şart cümlesinin hem gerçekleşme hem de gerçekleşmeme ihtimaline aynı derecede açık olmasıdır²⁷¹.

إِنْ هَطَلَ الْمَطْرُ نَبَتَ الزَّرْعُ. *Yağmur yağarsa ekin biter.*

Nitekim yukarıdaki cümlede cevap cümlesinin gerçekleşme ihtimalî şart cümlesinin gerçekleşmesine bağlıdır. Bu nedenle el-Antakî, ihtimâlî şart cümlelerini, $ج \pm \leftarrow ب \pm$ şeklinde formüle etmiştir²⁷².

İki cümle arasında şart ilişkisi kurmak için, isim, zarf ve harf olmak üzere²⁷³ birçok edat kullanılmakla beraber ihtimâlî şart için sadece *إِنْ* ve *إِذَا* harflerinin kullanılır²⁷⁴.

Şart cümlesini oluşturan iki taraftaki yani hem şart hem de cevap cümlesindeki fiiller muzâri ise lâfzen meczûm olur²⁷⁵.

²⁷⁰ el-Antakî, *el-Muhît*, II, 52. İkinci bir cümleye ihtiyaç duyulan diğer ifade şekilleri ise kasem cümleleridir.

²⁷¹ *Ae.*, II, 54.

²⁷² el-Antakî, *ae.*, II, 54-55. Formülde *ب* harfi şart cümlesini yani sebebi, *ج* harfi ise cevap cümlesini yani sonucu/müsebbebi temsil etmektedir.

²⁷³ Bu edatlardan isim olanlar *مَنْ*, *أَيُّ* ve *مَهْمَا*, zarf olanlar *أَيْنَ*, *أَيُّ* ve *أَيُّ*, harf olanları ise *إِنْ* ve *إِذَا*'dır. Sibeveyh, *el-Kîtab*, III, 56; el-Muberrred, *el-Muktedab*, II, 45; Ebû 'Alî el-Fârisî, el-Hasan b. Ahmed 'Abdulgaffâr, *et-Ta'likatu 'alâ Kitâbi Sibeveyh*, nşr. 'Avd Hamed el-Kûzî, Matba'atu'l-Emâne, Kahire 1992, II, 174; es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, II, 58.

²⁷⁴ el-Antakî, *ae.*, II, 54-55.

²⁷⁵ Sibeveyh, *ae.*, III, 62; İbn Cinnî, *el-Luma'*, s. 193-194; eş-Şelebîn, *Şerhu'l-Mukaddime*, II, 501.

Şart edatlarının amelinin ortaya çıkması açısından şart cümlesinin “şart edatı+muzâri+muzâri” şeklinde oluşturulması en uygun olanıdır²⁷⁶. Yukarıdaki cümle bunun örneğidir.

Bunun dışında şart cümlesi aşağıdaki şekillerde de oluşturulabilir:

a- Şart edatı+mâzî+mâzî²⁷⁷:

إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ. *İyilik ederseniz kendiniz için iyilik etmiş olursunuz*²⁷⁸.

Bu durumda şart cümlesinin şart ve cevap kısmında bulunan bu mâzî fiillerin her ikisi de mahallen meczûm olur²⁷⁹.

b- Şart edatı+mâzî+muzâri²⁸⁰:

إِنْ أَرَدْتَ التَّجَاحُ تُثَابِرْ عَلَى الْعَمَلِ. *Başarıyı istersen çalışmaya devam edersin.*

Bu şekildeki şart cümlelerinde cevap cümlesindeki muzâri fiil merfû’ olarak da okunabilir²⁸¹. Cümlelerin başındaki mâzî fiil ise mahallen meczûm olur²⁸².

Bu kurala göre yukarıdaki cümlelerin cevap kısmı يُثَابِرُ şeklinde merfû’ olarak da okunabilir.

c- Kullanımı az olmakla beraber şart edatı+muzâri+mâzî²⁸³ şeklinde de şart cümlesi oluşturulabilir²⁸⁴.

إِنْ تَعْمَلْ فِي سَبِيلِ الْخَيْرِ غُفِرَ لَكَ. *İyilik yolunda çalışırsan bağışlanırsın.*

Aşağıdaki şart cümlesi şekillerinde cümlelerin cevap kısmına fâ bitişir²⁸⁵:

²⁷⁶ es-Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmi*, II, 58.

²⁷⁷ İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, II, 292; es-Suyûtî, *ae.*, II, 58; ‘Ali Rizâ, *el-Merci*, III, 134; eş-Şertûnî, *Mebâdî*, II, 118.

²⁷⁸ el-İsrâ 17/7.

²⁷⁹ eş-Şertûnî, *ae.*, II, 118.

²⁸⁰ es-Suyûtî, *ae.*, II, 58.

²⁸¹ İbn ‘Akîl, *ae.*, II, 293.

²⁸² ‘Ali Rizâ, *ae.*, III, 134; eş-Şertûnî, *ae.*, II, 118

²⁸³ es-Suyûtî, *ae.*, II, 58; ‘Ali Rizâ, *ae.*, III, 134.

²⁸⁴ Arapçada bu tür ifadeler pek rastlanılmadığından olsa gerek eş-Şertûnî eserinin, şart cümlesinin türlerine örnek verdiği kısmında şart cümlesinin bu şekline örnek vermemiştir. Bk. eş-Şertûnî, *ae.*, II, 118.

²⁸⁵ İbn ‘Akîl, *ae.*, II, 296; es-Suyûtî, *ae.*, II, 60; Cemâluddîn Ebû ‘Amr ‘Osmân b. ‘Omer İbnu’l-Hâcib, *Kitâbu’l-Kâfiye fi’n-nahv ve şerhuhu li’ş-Şeyh Radiyyuddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1995, II, 262-263; eş-Şelevbîn, *Şerhu’l-*

a- Şart Edatı + Şart Cümlesi + İsim Cümlesi Şeklinde Cevap Cümlesi

اِنْ تَحْتَمِدْ فَالْتَجَاحُ حَلِيْفِكَ. *Çalışırsan bu durumda başarı müttefikindir.*

b- Şart Edatı + Şart Cümlesi + Emir Cümlesi Şeklinde Cevap Cümlesi²⁸⁶.

اِنْ تَرْغَبْ فِي الرُّفْعَةِ فَاعْمَلْ بِاِحْلَاصٍ. *Yükselmeyi arzu ediyorsan samimiyetle çalış.*

c- Şart Edatı + Şart Cümlesi + Duâ Cümlesi Şeklinde Cevap Cümlesi²⁸⁷.

اِنْ مَاتَ زَيْدٌ فَيَرْحَمُهُ اللّٰهُ. *Zeyd ölürse Allah ona rahmet etsin.*

d- Şart Edatı + Şart Cümlesi + ما veya لَنْ ile Menfi Olan Fiil Cümlesi²⁸⁸.

اِنْ تَكْسَلُ فَمَا اَنْتَ بِنَاجِحٍ. *Tembellik edersen başarılı olacak değilsin.*

اِنْ جَاءَنِي صَيْفٌ فَلَنْ اُرَدُّهُ. *Bana misafir gelirse onu geri çevirmeyeceğim.*

e- Şart Edatı + Şart Cümlesi + قد + Fiil Cümlesi

اِنْ اٰمَنْتَ فَقَدْ حَلَّصْتَ. *İnanırsan kesinlikle kurtulursun. (قد + mâzi)*

اِنْ تَذْهَبُ فَقَدْ اَذْهَبُ مَعَكَ. *Eğer gidersen seninle gidebilirim. (قد + muzâri)*

f- Şart Edatı + Şart Cümlesi + Câmîd Fiille Başlayan Fiil Cümlesi²⁸⁹.

اِنْ تَرَنَ اَنَا اَقْلُ مِنْكَ مَالًا وَّوَلَدًا فَعَسَى رَبٌّ اَنْ يُؤْتِيَنِي خَيْرًا مِنْ حَتِيَّتِكَ. *Eğer beni mal ve çocuk*

*açısından kendinden daha az görüyorsan belki Rabbim bana senin bağından daha iyisini verir*²⁹⁰.

Mukadime, II, 524-525; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, II, 296; es-Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi*, II, 60; eş-Şertûnî, *Mebâdî*, II, 118; 'Ali Rizâ, *el-Merci*, III, 136-137. Bunun sebebi cevabın şart cümlesi olmaya uygun olmamasıdır. Bu sebeple şart ile cevap cümlesi arasındaki lâfzî uygunluk ortadan kalkar ve aralarını birleştirici olarak (râbıt) *fâ*'nın getirilmesi zorunlu olur.

²⁸⁶ İbnü'l-Hâcib, sadece cevap cümlesi emir olursa *fâ* bitişir dememiştir. O, emri de içine alan bütün talep bildiren ifadelerin başına *fânın* biteceğini ifade etmiştir. Buna göre, cevap cümlesi, emir, nehiy, istifhâm, temennî, 'arz ve tahzîz, duâ ve nidâ cümlesi olduğunda başında *fâ* bulunur. Ayrıntılı bilgi için bk. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, II, 262.

²⁸⁷ es-Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi*, II, 60.

²⁸⁸ es-Suyûtî, herhangi bir nefy edatı söylemeyip bunu *ya ve la* dışındaki nefy edatlarının bitişmesi durumunda diye ifade etmiştir. Bk. es-Suyûtî, *ae.*, II, 60.

²⁸⁹ eş-Şevvîn, *Şerhu'l-Mukaddime*, II, 525; İbnü'l-Hâcib, *ae.*, II, 262; es-Suyûtî, *ae.*, II, 60; eş-Şertûnî, *ae.*, II, 118; 'Ali Rizâ, *ae.*, III, 137.

g- Şart Edatı + Şart Cümlesi + سوف/س + Fiil Cümlesi²⁹¹.

Beni ziyaret edersen ben de seni ziyaret edeceğim. *بِنِ زُرْتِنِي فَسَأُزُورُكَ / سَوْفَ أَزُورُكَ.*

h- Şart Edatı + Şart Cümlesi + ربّما, كأنّما veya Şart Edatıyla Başlayan Cevap Cümlesi²⁹².

Çalışırsan belki başarılı olursun. (ربّما + muzâri) *إِنْ تَجْتَهِدْ فَرُبَّمَا تَنْجَحُ.*

*Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır*²⁹³. (كأنّما + muzâri) *وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا.*

وإن كان كبر عليك إعراضهم فإن استطعت أن تتبغى نفقا في الأرض أو سلما في السماء فتأبئهم بأية.

*Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse, yerin içinde bir delik açarak yahut göğe bir merdiven kurarak onlara bir mucize getirebilersen durma yap!*²⁹⁴ (إن + mâzi)

Muzâri fiille başlayan cevap cümlesinin başına *fâ* bitiştğinde fiil mezcûm olmaz. Bu durumda merfû' muzâri fiil mahzûf bir mübtedânın haberi konumundadır²⁹⁵.

Yukarıdaki cümleler incelendiğinde şart cümlelerinde, ifadenin dile getirilmesinden önce gerçekleşmiş bir durumun muhataba aktarılması amaçlanmadığı görülecektir. Dolayısıyla bu şekildeki cümleleri haber kapsamında değerlendirmek mümkün değildir. Diğer taraftan şart cümlesi, emir, istifhâm vb. cümleler gibi bir şeyin yerine getirilmesi veya bir konu hakkında bilgi isteğine işaret etmediklerinden istek bildiren cümle kapsamında da değerlendirilemez. Şart, bir olayı başka bir olaya bağlamak veya iki olay arasında, birincisi ikincisinin

²⁹⁰ el-Kehf, 18/40.

²⁹¹ İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, II, 263, es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, II, 60; eş-Şertûnî, *Mebâdî*, II, 118; 'Ali Rizâ, *el-Merci*, III, 137.

²⁹² eş-Şertûnî, *ae.*, II, 118; 'Ali Rizâ, *ae.*, III, 137.

²⁹³ el-Mâide 5/32.

²⁹⁴ el-En'am 6/35.

²⁹⁵ eş-Şertûnî, *ae.*, II, 118.

sebebi olacak şekilde, sebep-sonuç ilişkisi oluşturmaktan ibaret olduğundan²⁹⁶ bu cümleler ancak istek bildirmeyen inşâ kapsamında değerlendirilebilir.

Ayrıca, her ne kadar ihtimâlî şart cümlesi hem müsbet hem de menfî anlama ihtimali olsa da bu tür cümlelerde kastedilen öncelikle şartın yerine getirilmesi halinde sonucun elde edileceğidir ki bu da müsbet anlamın ağırlıkta olduğunu gösterir²⁹⁷.

3.2.2. Medih Cümlesi

Medih cümleleri de inşâ kapsamında değerlendirilmesi gereken cümlelerdendir. Zira medih cümlesi ile belli bir zamanda hariçte gerçekleşmiş bir olayın aktarımı ve bu ifadenin de bu olaya mutabakatı amaçlanmaz. Dolayısıyla İbnu'l-Hâcib (ö. 646/1248) ve es-Suyûtî'nin de ifade etmiş olduğu gibi bu uslûb *inşâ* içindir²⁹⁸.

Dolayısıyla haber aktarımı amaçlanmayan bu cümleler bir beğeni ifadesi olup bir bilgi talebi de ifade etmezler. Bu nedenle medih cümleleri ne haber ne de istek bildiren inşâ cümleleri kapsamında değerlendirilebilir. Bütün bu açıklamalardan sonra medih cümlelerini istek bildirmeyen inşâ cümleleri kapsamında değerlendirmek en doğru yol olarak görülmektedir.

نعم fiil²⁹⁹ ile başlayan medih cümleleri şu şekilde kullanılır³⁰⁰.

a- Medih Fiili + Ma'rife Fâil + Mahsûsun bi'l-medih

نعم الرجل زيد! *Zeyd ne güzel adamdır!*

b- Medih Fiili + Ma'rife Kelimeye Muzaf Fâil + Mahsûsun bi'l-medih

نعم غلام الرجل زيد. *Zeyd'in çocuğu ne iyidir.*

²⁹⁶ el-Antâkî, *el-Muhît*, II, 53.

²⁹⁷ *Ae.*, II, 53. Ayrıca şart cümlesi hakkında ayrıntılı bilgi için şu çalışmaya bakılabilir. Ebû Evs İbrâhim eş-Şemsân, *el-Cumletu's-şartıyye 'inde'n-nuhâti'l-'arabî, ys.*, ts.

²⁹⁸ İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, II, 311; es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, II, 84.

²⁹⁹ Medih fiili Basrâlî âlimler ve el-Kisâî'ye göre fiil diğer âlimlere göre ise isimdir. Bu kelimeleri fiil kabul eden çoğunluğun delili bunlara *müenneslik tâsımın* bitişmesi, isim kabul edenlerin delili ise bu kelimelerden önce harfi cer gelmesidir. Ayrıntılı bilgi için bk. el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 180, İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, II, 129.

³⁰⁰ İbn Cinnî, *el-Luma*, s. 200-201; el-'Ukberî, *ae.*, I, 190; İbn 'Akîl, *ae.*, II, 130; İbnu's-Şecerî, *Emâlî*, II, 388; İbnu'l-Hâcib, *ae.*, II, 312.

c- Medih Fiili + (Zamir) + Temyiz + Mahsûsun bi'l-medih

نِعْمَ رَجُلًا أَخُوكَ. *Kardeşin adam olarak ne iyidir.*

Bu cümlelerin takdiri,

نِعْمَ هُوَ رَجُلًا أَخُوكَ.³⁰¹

Övülen kişi müennes ise medih fiili hem müennes hem de müzekker olarak ifade edilebilir.³⁰²

نِعْمَتِ الْمَرْأَةِ هِنْدًا! *Hind ne iyi bir kadındır!*

Medih cümlelerinde نِعْمَ'den başka حَبِّدًا fiili de kullanılmaktadır. Bu fiil sadece bir övgüyü değil aynı zamanda övülen kişinin konuşan kişi tarafından sevildiğine ve kendisine yakın görüldüğüne de işaret eder.³⁰³

حَبِّدًا fiilinden sonra gelen isim ise övgünün kendisine has olduğu asıl öğedir ve نِعْمَ'nin fâilinden sonra gelen isim gibi bu da merfûdur.³⁰⁴ حَبِّدًا'dan sonra mansûb bir kelime gelirse نِعْمَ de olduğu gibi bu kelime temyîzdir. نِعْمَ'den farklı olarak burada mansûb isimden önce مِنْ getirilebilir.³⁰⁵ Dolayısıyla bu fiille şu cümle kuruluşları elde edilir:

a- حَبِّدًا + Fâil (ذ) + Mahsûsun bi'l-medih

حَبِّدًا أَخُوكَ. *Kardeşin ne iyidir.*

b- حَبِّدًا + Fâil (ذ) + Temyîz + Mahsûsun bi'l-medih

حَبِّدًا رَجُلًا زَيْدًا. *Zeyd adam olarak ne iyidir.*

c- حَبِّدًا + Fâil (ذ) + Temyîz (Câr + Mecrûr) + Mahsûsun bi'l-medih

³⁰¹ İbn Cinnî, *el-Luma'*, s. 201.

³⁰² İbn Cinnî, *ae.*, s. 201; el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 187.

³⁰³ 'Ali Rizâ, *el-Merci'*, III, 85.

³⁰⁴ İbn Cinnî, *ae.*, s. 202; el-'Ukberî, *ae.*, I, 188.

³⁰⁵ İbn Cinnî, *ae.*, s. 202; el-'Ukberî, *ae.*, I, 190.

Bu cümlelerde fâil ister müzekker ister müennes olsun ve ister müfred, tesniye isterse de cemi' olsun حَبْدًا değişmez³⁰⁶.

3.2.3. Tereccî Cümlesi

Gerçekleşmesi mümkün olmakla beraber ortaya çıkmasından emin olunmayan bir şeyin istenmesi diye tanımlanan³⁰⁷ tereccî, الرَّجَاءُ mastarından türemiş olup, *ümitsizliğe* (ye's) karşıt olarak *ümit etmek* (emel) anlamında kullanılır³⁰⁸. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere tereccî bir istekten çok bir beklenti/arzuyu dile getirir. Bu nedenle de istek bildirmeyen inşâ kapsamında değerlendirilir³⁰⁹.

Tereccînin temennîden farkı, bu tür ifadelerle dile getirilen şeyin gerçekleşmesinin mümkün olmasıdır³¹⁰. Ayrıca temennî daha çok kişinin kendisi için istediği şeyler için kullanılırken tereccî başkası tarafından yapılması umulan şeyleri dile getirmek için kullanılır³¹¹.

Harf ve fiil olmak üzere iki grup kelime ile başlayan tereccî uslûbu şu şekillerde kullanılır³¹².

a- لَعْلَ (Tereccî Harfi) + İsim (Mansûb) + Haber (Merfû')³¹³.

لَا تَدْرِي لَعْلَ اللَّهُ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا. *Bilemezsin, olur ki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır*³¹⁴.

³⁰⁶ İbn Cinnî, *el-Luma'*, s. 202, el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 189.

³⁰⁷ İmîl Bedî' Ya'kûb, *Kâmûs*, s. 118; Bilgegil, *Edebiyat*, s. 54.

³⁰⁸ 'Akkâvî, *el-Mu'cem*, s. 301; Ahmed Matlûb, *Mu'cem*, s. 300.

³⁰⁹ Tereccî aralarında bazı farklar bulunmakla beraber temennîye yakın bir şekilde tanımlanır. Aralarındaki benzerliğe rağmen el-Hâşimî ve 'Atîk, tereccîyi recâ başlığı altında istek bildirmeyen inşâ kapsamında değerlendirmişlerdir. el-Hâşimî bu tasnifi için herhangi bir gerekçe sunmazken 'Atîk, tereccînin recâ/umut ifade eden istek bildirmeyen inşâ cümlelerinden olduğunu açıklar. Bu sebeple ve de ismi geçen âlimlerin metoduna tâbi olma amacıyla bu çalışmada da temennî ile tereccî ayrı bölümler altında incelenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 76; 'Atîk, *Fi'l-belâgati'l-'arabiyye*, s. 68.

³¹⁰ 'Akkâvî, *ae.*, s. 301; Ahmed Matlûb, *ae.*, s. 300.

³¹¹ Ahmed Matlûb, *ae.*, s. 300.

³¹² el-Hâşimî, *ae.*, s. 76; 'Atîk, *ae.*, s. 68; İmîl Bedî' Ya'kûb, *ae.*, s. 118; Ahmed Matlûb, *ae.*, s. 301. Burada tereccî ifadesi için kullanılan kelimeler başvurulan kaynaklarda ortak olarak zikredilenlerden oluşmaktadır.

³¹³ ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 30; el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 435; İmîl Bedî' Ya'kûb, *ae.*, s. 118.

b- عَسَى / حَرَى / إِخْلَوْنَا (Tereccî Fiilleri) + İsim (Merfû') + Haber (أَنْ + Muzârî Fiil)

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ. *Belki Allah yakın bir fetih veya katından bir emir getirir*³¹⁵.

إِنْ تَقُلْ هُنَّ مِنْ بَنِي عَبْدِ شَمْسٍ — فَحَرَى أَنْ يَكُونَ ذَلِكَ وَكَانَا.

Onlar 'Abdu Şems'tendir dersen, umarım öyledir. Öyle de oldu. (Haffî)³¹⁶.

إِخْلَوْنَا السَّمَاءُ أَنْ تُمَطِّرَ. *Umarım ki yağmur yağar.*

3.2.4. Taaccub Cümlesi

İstek bildirmeyen inşâ cümlelerinden bir diğeri de taaccub cümlesidir. Taaccub sebebi bilinmeyen garip bir durum karşısında duyulan hayret veya bu durumdan etkilenme (infi'âl) şeklinde tanımlanır³¹⁷. Bu tanımıyla taaccub ne haber verme kastını taşır ne de bir bilgi isteğini ifade eder. Bu açıdan taaccub cümlesi haber ve istek bildiren inşâ kapsamında değerlendirilemez³¹⁸.

Taaccub inşâ için oluşturulmuş kıyasî iki kalıpla dile getirilir. Bunlar; مَا أَفْعَلُهُ! ve مَا أَفْعَلُ بِهِ! kalıplarıdır³¹⁹. İbn Cinnî'ye göre مَا أَفْعَلُ بِهِ kalıbı lâfzen emir, mânâ açısından haber, İbn 'Akil'e göre ise lâfzen emir, mânâ itibariyle taaccubtür. İbnu'l-Hâcib'e göre ise her iki kalıb da *taaccubün inşâsı* için oluşturulmuş yapılarıdır³²⁰.

مَا أَحْسَنَ زَيْدًا! *Zeyd ne kadar güzeldir!*

مَا أَحْسَنَ بَرِيدًا! *Zeyd ne kadar da güzeldir!*

³¹⁴ et-Talâk 65/1.

³¹⁵ el-Mâide 5/52.

³¹⁶ İmîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal*, VIII, 29, 'Atîk, *Fi'l-belâğati'l-'arabiyye*, s. 68.

³¹⁷ ed-Dakr, *Mu'cem*, s. 162; Sa'dullâh el-Berde'î, *Hadâiku'd-dekâik*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1984, s. 371.

³¹⁸ Nahiv âlimlerini bu konuda eleştiren İbrâhîm es-Sâmarrâî, onların bu cümleleri i'râb açısından inceledikleri için bunları haber olarak değerlendirdiklerini dolayısıyla taaccub üslûbunun özelliğini göz ardı ettiklerini ifade etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. A.mlf., *Min esâlibi'l-Kur'ân*, s. 67-68.

³¹⁹ İbn Cinnî, *el-Luma'*, s. 197; İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, II, 307; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, II, 119; es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, II, 89-90; el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 76; 'Atîk, *ae.*, s. 67.

³²⁰ İbn Cinnî, *ae.*, s. 198; İbnu'l-Hâcib, *ae.*, II, 307; İbn 'Akîl, *ae.*, II, 120.

Taaccubün kıyâsî yapıları dışında bazı semâ'î şekilleri de vardır³²¹.

لِلَّهِ دُرَّةٌ عَالِمًا. *Ne yaman âlim!*

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ. *Siz cansız (henüz yok) iken sizi dirilten (dünyaya getiren) Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz*³²².

Burada كيف sorudan ziyade şaşkınlığı ifade ettiğinden taaccub olarak kabul edilmiştir³²³.

يَا لَهُ! veya يَا لَكَ! vb. ifadeler.

Yine عَجَبٌ masdarı ve bundan türemiş olan kelimeler de taaccub anlamında kullanılır³²⁴.

أَقَاطِنُ قَوْمٍ سَلِمَى أَمْ تَوَوَّا ظَعْنًا — إِنَّ يُطْعُنُوا فَعَجِيبٌ عَيْشٌ مَنْ قَطْنَا.

*Selmâ'nın kavmi kalıcı mıdır yoksa sefere mi niyetli, şayet sefere çıkarlarsa geride kalanın yaşaması ne acayıptir! (Basît)*³²⁵.

سُبْحَانَ kelimesinden sonra bu ifadenin taaccub ifade ettiğine delâlet eden bir cümlenin gelmesi de taaccubün semâ'î yapılarından³²⁶.

سُبْحَانَ اللَّهِ! هَلْ تَجْهَلُنِي. *Subhanellâh! Beni tanımıyor musun?*

3.2.5. Akit Cümlesi

Akit cümleleri istek bildirmeyen inşâ kapsamında değerlendirilen diğer bir cümle şeklidir³²⁷. Nitekim genelde mâzi kalıpta dile getirilen³²⁸ akitler cümle söylenmeden önce hariçte var olan bir duruma işaret etmez. Aksine bu ifadeler inşâ kavramının tanımında da ifade edildiği gibi *ifade ettikleri anlamın varlığını kendileri ortaya çıkaran yapılarıdır*. Meselâ;

³²¹ el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 76; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire ts., III, 340.

³²² el-Bakara 2/28.

³²³ 'Abbâs Hasan, *ae.*, III, 340.

³²⁴ *Ae.*, III, 340.

³²⁵ İmîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-mufasssal*, VIII, 40; 'Abbâs Hasan, *ae.*, III, 340.

³²⁶ 'Abbâs Hasan, *ae.*, III, 341.

³²⁷ el-Hâşimî, *ae.*, s. 76; 'Atîk, *Fi'l-belâğati'l-'arabiyye*, s. 69.

³²⁸ el-Hâşimî, *ae.*, s. 76.

بعتُ *Sattım.*

اشتريتُ *Satın aldım.*

el-Hâşimi, akit cümlelerinde mâzi fiil kalıbı dışında az da olsa, بعتُ mânâsında. أعنتُ veya أنا باعُ. أعنتُ, mânâsında. عئدي حُرُّ. gibi cümlelerin de kullanıldığını ifade etmiştir³²⁹.

Akit cümlelerini diğer inşâ cümlelerinden ayıran özelliği *haber* cümlesi şeklinde olmasıdır. Bu sebeple Bilgegil akit cümlelerini *haber in dilek (inşâ) yerine kullanılması* başlığı altında incelemiştir³³⁰.

---

³²⁹ el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 76.

³³⁰ Bilgegil, *Edebiyat*, s. 55.

4. ARAPÇADA MENFÎ HABER CÜMLELERİ

Bu başlık altında öncelikle menfî fiil daha sonra menfî isim cümlesi ele alınmıştır. Nefy edatlarının çoğu fiil cümlesinin nefy edilmesinde kullanıldığından menfî haber kapsamında öncelik fiil cümlesine verilmiştir.

4.1. Menfî Fiil Cümlesi

Müsbet bir fiil cümlesi م, ما, لَمْ, لَمْ، لَمْ، لَمْ ve لَمْ harfleri ile menfî yapılır. Cümlede nefye delâlet eden açık bir harf bulunduğundan bu cümlelerin tamamı *sarih nefy* ifade eder. Bu nefy edatları ve menfî olan fiil cümlesi şekilleri şöyledir.

4.1.1. م ile Menfî Olan Fiil Cümlesi

م, bir muzâri fiili cezm eden edatlardandır³³¹. Muzâri fiili nefyeder ve zaman açısından mânâsını mâziye çevirir³³². Bu sebeple bu harfe *nefy*, *cezm* ve *kalb harfî* denilmektedir³³³. م'in belli bir amelinin olmasının sebebi bu harfin sadece muzâri fiille kullanılıp tek bir mânâyâ delâlet etmesidir (ihtisas)³³⁴.

لَمْ يَغْمُ وَلَمْ يَقْعُدْ. *Ayağa kalkmadı ve oturmadı.*

³³¹ م'den sonra gelen muzâri fiilin merfû' veya mansûb olabileceğine dair bir takım şaz görüşler de vardır. Bu görüşler için bk. İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, I, 305-306; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-megânî*, s. 397-398.

³³² Zaman açısından mâziye delâlet eden م, aslında mâzi fiilin başına gelmelidir. Ancak amelinin belirli olabilmesi için م, mâzi fiilin değil de muzâri fiilin başına gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, III, 117; ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 8; Ebû Hayyân el-Endelûsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-arab*, nşr. Receb 'Osmân Muhammed, Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1998, IV, 1859; el-Enbârî, *Esrâru'l-'arabiyye*, s. 236-237; İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, II, 287; el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 350; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *ae*, s. 397; es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Mustafâ Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 2002, I, 550; M. Reşit Özbalıkçı, *Arap Dilinde Zaman Açısından Fiiller*, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1996, s. 182.

³³³ el-Halîl b. Ahmed, *Kitabu'l-Cumel*, 202; Sîbeveyh, *el-Kitâb*, III, 8-9; el-Muberrred, *el-Muktedab*, II, 43; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 365; İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, II, 232; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*, nşr. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 2003, s. 105; a.mlf., *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, nşr. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, İhyâu turâsi'l-'arabî, Beyrut 1966, III, 188; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, V, 35; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-megânî*, s. 397; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, IV, 413; Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûs*, II, 184.

³³⁴ el-'Ukberî, *el-Lubâb*, II, 47. Burada *ihtisâs*, bir harfin kullanımının belli bir kelime türüne ve belli bir mânâyâ has olması mânâsına gelmektedir ve bu, harfin amel etmesi için genel bir kuraldır. Çünkü daha sonraki harfler incelenirken de görüleceği üzere kullanımı belli bir kelime türüne ve belli bir şekle has olmayan harfler amel etmezler. *İhtisâsın* ameli gerektirmesini el-'Ukberî şöyle ifade etmiştir: *Her muhtass (belli bir şeye has olan)ın amel etmesi zorunludur*. Ayrıntılı bilgi için bk. a.mlf. *ae.*, I, 227.

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ. O, doğurmamış ve doğmamıştır³³⁵.

Harflerde aslolan manayı dönüştürmeleridir lâfzı değil. prensibinden hareket eden İbn Ya'îş, bu harfin mâzi fiilin lâfzını muzâriye çevirdiğine dâir görüşle karşı çıkmıştır. Mânâyı dönüştürmesi sebebiyledir ki ona göre لم bitişmiş muzâri fiil ile başlayan cümlede geçmiş zaman isimleri de kullanılabilir³³⁶.

لَمْ يَتَمَّ زَيْدًا أَمْسٍ. Zeyd dün ayağa kalkmadı.

Başında لم bulunan muzâri fiilin mef'ûlü لم'in önüne geçtiğinde لم cezmi ameli yapmaz³³⁷.

زَيْدًا لَمْ أَضْرِبُ. Yalnızca Zeyd'i dövmedim.

Bu örnekte mef'ûl konumundaki زَيْدًا kelimesi لم'den önce geldiği için لم muzâri fiili cezmetmemiştir. Muzâri fiil damme ile merfû' olarak kalmıştır.

لم şart edatıyla beraber kullanılabilir. Bu kullanımı açısından لَمْ'dan farklıdır. Ayrıca لم şart edatıyla beraber kullanıldığında لم'in bitiştiği muzâri fiilin mânâsı zaman açısından istikbâle dönüşür³³⁸. Böylece لم'in kalb (zamanı mâziye çevirme) özelliği ortadan kalkmış olur³³⁹.

وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ. Eğer (bunu) yapmazsan, o zaman, O'nun mesajını iletmemiş olursun³⁴⁰.

Ayrıca لم, لَمْ'dan farklı olarak hem munkatî' hem de muttasıl nefy ifade eder. Yani لم ile ifade edilen olumsuzluk hem geçmiş zamanın tamamını kapsayabilir hem de geçmişin bir kısmıyla sınırlı olabilir³⁴¹. Nitekim İbn Hişâm'a göre³⁴²,

³³⁵ el-İhlas 112/3. لم harfinin cezmi ameli yapması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. el-'Ukberî, *ae.*, II, 47; el-Enbârî, *Esrâru'l-'arabiyye*, s. 236-237.

³³⁶ İbn Ya'îş, *ae.*, V, 35.

³³⁷ eş-Şevbîn, *Şerhu'l-Mukaddime*, II, 489-490; Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, IV, 1260.

³³⁸ el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 48; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, V, 35.

³³⁹ Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, IV, 1260; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, IV, 414.

³⁴⁰ el-Maide 5/67.

وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا. *Ve ben, Rabbim, sana (ettiğim) dua sayesinde hiç bedbaht olmadım!*³⁴³ ayetinde م muttasıl nefy,

هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا. *İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?*³⁴⁴ ayetinde ise munkatı' nefy ifade eder.

4.1.2. لَمَّا ile Menfî Olan Fiil Cümlesi

لَمَّا gibi muzâri fiili cezm ederek mânâsını nefyeder ve zaman açısından mânâsını mâziye çevirir. Dolayısıyla لَمَّا harfi de م gibi nefy, cezm ve kalb harfidir³⁴⁵.

لَمَّا, م'in bir mâ ziyade edilmiş hâli olup bu onun mânâsında bir fazlalığa sebep olmuştur³⁴⁶. لَمَّا'daki bu fazlalık لَمَّا'nın karşılığı olan müsbet kullanımındaki قَدْ harfine karşılık gelir. م'nin لَمَّا'ya kattığı bu artı mânâ ise لَمَّا'nın ifade ettiği olumsuzluğun sözün söylendiği âna kadar geçmiş tüm zamanı kapsamı (Cahd-ı Mustağrak)³⁴⁷ ve karşılık geldiği müsbet cümlenin ifade ettiği kesinliğe karşılık لَمَّا'nın da ilgili hükmün nefyinin kesinliğine delâlet etmesidir³⁴⁸.

نَدِمَ وَلَمَّا يَنْفَعُهُ النَّدَمُ. *Pişman oldu fakat pişmanlık ona fayda vermedi.*

---

³⁴¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 307; م'in hem ittisâl hem de inkitâ'a delalet edebileceğine dâir ayrıca bk. İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-meğânî*, s. 399.

³⁴² İbn Hişâm, *ae.*, I, 307.

³⁴³ Meryem 19/4.

³⁴⁴ el-İnsan 76/1.

³⁴⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, III, 8-9; el-Mubberred, *el-Muktedab*, II, 43; ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 11; İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, II, 232; İbn Hişâm, *ae.*, I, 307; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *ae.*, s. 398; 'Abbâs Hasan, *ae.*, IV, 413.

³⁴⁶ el-'Ukberî, *el-Lubâb*, II, 48; el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 351; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-meğânî*, s. 398.

³⁴⁷ eş-Şevlevîn, *Şerhu'l-Mukaddime*, II, 488; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, V, 35; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *ae.*, s. 398; el-Mâlekî, *ae.*, s. 351.

³⁴⁸ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 365; er-Râzî, *es-Sâhibî*, s. 168; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, IV, 418.

لَمَّا harf olma, muzâri fiile mahsus olma, onu cezmetme ve anlamını mâziye çevirme açısından لَمْ'e benzer. Ancak aralarında bir takım farklar vardır. Bu farklar şunlardır:

a. لَمَّا şimdiki zamana kadar veya şimdiki zamana yakın bir âna kadar geçmiş zamanın tamamında hükmün nefyine delalet eder. لَمْ ise geçmiş zamanın bir kısmında bu mânâyâ delâlet eder³⁴⁹. Bu sebeple,

لَمَّا *Olmadı sonra oldu.* demek mümkün değildir. Bu ifade لَمَّا ile ancak şu şekilde ifade edilebilir,

لَمَّا *Olmadı fakat olabilir.* Böylece لَمَّا ile nefyedilen hükmün olma ihtimali gelecek zamana yöneltilmiş olur³⁵⁰.

b- لَمَّا ile nefyedilen hükmün daha sonraki bir zamanda gerçekleşmesi muhtemeldir. Buna tevakku' denir³⁵¹.

بَلْ لَمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ. *Aksine azabımı henüz tatmadılar*³⁵². ayetinde inkârcıların her an azabı tadabileceklerine dair bir ikaz gizlidir. لَمْ'de ise böyle bir beklenti sözkonusu değildir.

c- لَمَّا'dan sonra fiil hazfedilebilir³⁵³.

هَلْ قَارَبْتَ الْبَلَدَ؟ *Şehre yaklaştın mı?* sorusuna,

قَارَبْتُهَا وَلَمَّا. *Yaklaştım, henüz (girmedim).* diyerek fiilin hazfiyle cevap verilebilir.

³⁴⁹ Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, IV, 1259; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 105-106; a.mlf., *Muğni'l-lebîb*, I, 308; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *ae.*, s. 398.

³⁵⁰ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 105-106; a.mlf., *Muğni'l-lebîb*, I, 307. Aralarındaki farklar için ayrıca bk. el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-durûs*, II, 184.

³⁵¹ İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *ae.*, s. 399.

³⁵² Sâd 38/8.

³⁵³ İbnu's-Şecerî, *Emâlî*, II, 122; el-'Ukberî, *el-Lubâb*, II, 48; Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, IV, 1259.

وَأِنْ كُلاَّ لَمَّا كُيُوقِنَنَّ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ. *Evet, Rabbin onların her birine yaptıklarının karşılığını, elbette, eksiksiz olarak verecektir*³⁵⁴.

d- لَمَّا, لم'in aksine şart edatlarıyla beraber kullanılmaz³⁵⁵. Bunun sebebi لَمَّا'nın müsbet kullanımındaki قَدْ harfine denk gelmesidir. Zira قَدْ harfi şart edatıyla beraber kullanılmaz³⁵⁶.

إِنْ لَمَّا تَقُمْ قُمْتُ. *Eğer kalkmazsan ben kalkarım.* şeklinde bir cümle doğru değildir.

İtifhâm hemzesinden sonra لم ve لَمَّا geldiğinde geçmiş zamanda bir fiilin gerçekleşmemiş olup olmadığının bilinmesi istenmiş olur. Ancak لم ve لَمَّا'ya bitişen hemze istifham değil de takrîr ifade ediyorsa bu durumda cümle olumlu olur ve bu cümleye başka bir olumlu cümle atfedilebilir³⁵⁷.

أَلَمْ يَقُمْ زَيْدٌ؟، أَلَمْ يَقُمْ زَيْدٌ؟ *Zeyd kalkmadı mı?* cümlelerinde hemze soru,

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ؟ *Senin göğsünü açmadık mı? Ve ağır yükünü kaldırmadık mı?*³⁵⁸ ayetinde ise takrîr ifade eder. Nitekim bu ayette hemze ile soru kastedilmemiş Hz. Peygamber'in göğsünün açıldığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla ayette kastedilen mânâ, *evet biz senin göğsünü açtık* şeklinde anlaşılmalıdır. Nitekim ayetin bu mânâsından dolayı (takrîr) birinci cümleye müsbet başka bir cümle atfedilmiştir.

4.1.3. لَنْ ile Menfî Olan Fiil Cümlesi

لَنْ olumsuz yapan, nasb eden ve istikbâl bildiren bir harftir³⁵⁹. Nitekim لَنْ gelecek zaman örgüsü içinde bir şeyin nefyine delalet eder, muzâri fiille kullanılır

³⁵⁴ Hûd 11/111.

³⁵⁵ Ebû Hayyân, *ae.*, IV, 1259; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s.106; a.mlf., *Evdahu'l-mesâlik*, III, 188-189; a.mlf., *Muğni'l-lebîb*, I, 307.

³⁵⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, III, 117; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 309.

³⁵⁷ Ebû Hayyân, *ae.*, IV, 1261.

³⁵⁸ el-Hac 22/47.

³⁵⁹ ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 8; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, V, 37; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-meğânî*, s. 323-324; el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-durûs*, II, 169.

aşağıdaki ayette لَنْ'in اليوم kaydıyla gelmesi ez-Zemahşerî'nin bu görüşünün doğru olmadığını gösterir³⁶⁸.

فَلَنْ أَكَلَّمَهُ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا. *Bugün hiçbir insanla asla konuşmayacağım!*³⁶⁹

4.1.4. ما ile Menfî Olan Fiil Cümlesi

ما ya mâzi ya da muzâri fiille başlayan fiil cümlesinde nefy için kullanılır. ما'nın nefyettiği fiil cümlesi mâzi fiile başlıyorsa ما fiilin zamanında bir değişiklik yapmaksızın mânâyı nefyeder. Fakat cümle muzâri fiille başlıyorsa ما bu fiilin mânâsını şimdiki zaman içinde nefyeder. Ancak fiilin lâfzında herhangi bir değişikliğe sebep olmaz³⁷⁰.

وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ. *Ancak Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için harcarsanız*³⁷¹. ayetinde ما fiil cümlesinin nefyi için kullanılmıştır. Ancak ما'nın ifade ettiği olumsuzluk لَّا ile bozulduğundan tercümede olumsuzluk anlamı pekiştirmeye dönüşmüştür.

ما ile menfî olan mâzi fiil cümlesinin ifade ettiği olumsuzluğun kapsamı قَطُّ edatıyla genişletilerek te'kid edilmiş olur³⁷².

مَا رَأَيْتُهُ قَطُّ. *Onu hiç görmedim.*

ed-Dakr'a göre قَطُّ edatının bu cümleye kattığı mânâ konuşan kişinin sözkonusu kişiyi ömrü boyunca görmemiş olduğudur³⁷³.

قَطُّ edatının şimdiki ve gelecek zamana ihtimali olan muzâri fiille³⁷⁴ kullanılmaz³⁷⁵.

³⁶⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 313.

³⁶⁹ Meryem 19/26.

³⁷⁰ İbnu's-Şecerî, *Emâlî*, II, 556; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *ae.*, s. 478; el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 380; İbn Hişâm, *ae.*, I, 333; Özbalıkçı, *Zaman Açısından Fiiller*, s. 126.

³⁷¹ el-Bakara 2/272.

³⁷² İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-meğânî*, s. 325; ed-Dakr, *Mu'cem*, s. 357.

³⁷³ el-'Ukberî, *el-Lubâb*, II, 84; ed-Dakr, *ae.*, s. 357.

Ayrıca ما ile menfi fiil cümlesinin mânâsı bu cümlede kullanılan zâid إِنَّ harfi ile de te'kid edilir³⁷⁶.

فَمَا إِنَّ أَتَيْتُ بِشَيْءٍ أَنْتَ تَكْرَهُهُ — إِذَنْ فَلَا رَفَعْتَ سَوْطِي إِلَى يَدَيَّ.

Senin hoşuna gitmeyecek bir şeyi kesinlikle yapmadım, öyleyse elim bana kurbacımı kaldırmayacak. (Basît)³⁷⁷.

4.1.5. لا ile Menfi Olan Fiil Cümlesi

Fiil cümlesinin nefyi için kullanılan لا, nefy-i istikbâl لا'sı, atıf لا'sı, sorulara karşılık olumsuz cevap için kullanılan لا, ve zâid لا'dır. Sırasıyla bunların kullanım şekilleri aşağıdaki gibidir:

4.1.5.1. Nefy-i İstikbâl لا'sı ile Menfi Olan Fiil Cümlesi

لا, muzâri fiilin nefyi için kullanıldığında zaman açısından mânâsını gelecek zamana tahsis eder fakat bu fiilin i'râbına etki etmez³⁷⁸.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ. Şüphesiz Allah zerre kadar bile zulmetmez³⁷⁹.

Nefy-i istikbâl لا'sının mâzi fiille kullanımı yaygın değildir. Çünkü لا mâzi fiilin başına geldiğinde bu ifadenin duâ ile karışma ihtimali sözkosunudur. Buna rağmen لا mâzi fiilin başına gelmişse burada لا mânâsında kullanılmış demektir³⁸⁰.

فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّى. Ama o, tasdik etmedi namaz da kılmadı³⁸¹. Bu ayetin takdiri

لَمْ يُصَلِّ وَلَمْ يُصَدَّقْ. şeklinde³⁸².

³⁷⁴ Muzâri fiilin bu özelliği için bk. Ebû Hayyân, *et-Tezyil ve 't-tekmil fi şerhi 't-Teshil*, nşr. Hasan Hindâvî, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1997, I, 81-82.

³⁷⁵ İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *ae.*, s. 325, ed-Dakr, *ae.*, s. 357.

³⁷⁶ el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, 191; Ahmed Nahle, *'İlmu'l-me'ânî*, s. 47.

³⁷⁷ İmîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-mufassal*, II, 481; Tâhâ ed-Durre, *Fethu'l-karîb*, I, 45.

³⁷⁸ ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s. 364; el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 330; Özbalıkcı, *Zaman Açısından Fiiller*, s. 137.

³⁷⁹ en-Nisâ 4/40.

³⁸⁰ ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 8; er-Râzî, *es-Sâhibî*, s. 169; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-meğânî*, s. 434.

4.1.5.2. Atıf ﻻ'sı ile Menfi Olan Fiil Cümlesi

ﻻ atıf harfi olarak da kullanılır. Bu durumda kendisinden sonra gelen isimden öncesine ait olan hükmü nefyeder³⁸³. Atıf ﻻ'sı fiil cümlesinde fiilin kim tarafından gerçekleştirildiğine dair bir tereddüd sözkonusu olduğunda kullanılır ve bu tereddüdü ortadan kaldırır³⁸⁴. Bunun için de üç şart vardır:

a- ﻻ'nın ya emir cümlesi ya da olumlu bir haber cümlesinden sonra gelmesi gerekir³⁸⁵.

.جَاءَ زَيْدٌ لَا عَمْرُؤَ. *Zeyd geldi 'Amr değil.* (Olumlu cümle.)

.إِضْرِبْ زَيْدًا لَا عَمْرًا. *Zeyd'i döv 'Amr'ı değil.* (Emir cümlesi.)

b- Ma'tûfla ma'tûfun 'aleyhin aynı kişiler olma ihtimali bulunmamalıdır³⁸⁶. Buna göre,

.جَاءَنِي رَجُلٌ لَا زَيْدٌ. *Bana bir adam geldi Zeyd değil.* demek doğru değildir.

Çünkü bu cümlede زَيْدٌ ile رَجُلٌ kelimelerinden kastedilen kişilerin aynı olma ihtimali sözkonusudur.

c- ﻻ'nın bulunduğu cümlede başka bir atıf harfi bulunmamalıdır³⁸⁷.

.جَاءَنِي زَيْدٌ لَا بَلَّ عَمْرُؤَ. *Bana Zeyd, hayır aksine 'Amr geldi.* cümlesinde atıf harfi

ﻻ değil بل harfidir.

---

³⁸¹ el-Kıyame 75/31.

³⁸² el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-cumel*, s. 304.

³⁸³ el-Mâlekî, *ae.*, s. 330.

³⁸⁴ el-Halîl b. Ahmed, *ae.*, s. 302; el-Curcânî, *Delâilu'l-i'câz*, 292-293; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *ae.*, s. 438; ez-Zeccâcî, ﻻ'nın atıf harfi olarak kullanılabilmesi için cümlenin muzâri fiil ile başlaması gerektiğini söylemektedir. Çünkü ona göre ﻻ ile mâzi değil muzâri fiil nefyedilir. Ayrıntılı bilgi için bk. a.mlf., *ae.*, s. 31.

³⁸⁵ İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, II, 378; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, III, 57; a.mlf., *Muğni'l-lebib*, I, 269.

³⁸⁶ İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, III, 57.

³⁸⁷ İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, I, 269.

Atıf ﻻ'sı müfred isimlerin birbirine atfı için kullanılan bir harftir. Ancak ﻻ, çok yaygın bir kullanım olmamakla beraber muzâri fiilin muzâri fiile atfı için de kullanılabilir. Bunu mümkün kılan sebep muzârinin isme olan benzerliğidir³⁸⁸.

أَنَا قَائِمٌ لَا فَاعِدٌ. *Kalkıyorum, oturmuyorum.* denildiğinde sanki أَنَا قَائِمٌ لَا فَاعِدٌ. denilmiş olur.

ﻻ'nın atıf harfî olarak tekrar etmesi câiz değildir. Eğer ﻻ tekrar edilerek böyle bir cümle kurulmak isteniyorsa ﻻ'dan önce *vâv* getirmek gerekir. Bu durumda da ﻻ atıf harfî olmaktan çıkıp olumsuzluğu te'kid edici anlam yüklenir³⁸⁹. Dolayısıyla,

قَامَ زَيْدٌ لَا عَمْرُوَ لَا بَكْرٌ. *Bekir değil, Amr değil, Zeyd ayağa kalktı.* cümlesi,

قَامَ زَيْدٌ لَا عَمْرُوَ وَلَا بَكْرٌ. şeklinde tekrar edilen ﻻ'dan önce *vâv* getirilerek ifade edilmelidir.

Son olarak atıf ﻻ'sı ile ilgili şunu söylemek gerekir ki, burada vurgu daima kendisine atıf yapılan kelime üzerindedir³⁹⁰. Çünkü atıf ﻻ'sı, konunun başında da ifade edildiği gibi, muhatabın fiili gerçekleştirenin kim olduğuna dair tereddüdünü ortadan kaldırmak için kullanılır. Fiili gerçekleştiren de atıf ﻻ'sından önce gelen öge olduğuna göre, vurgu o öge üzerinde olmalıdır.

4.1.5.3. Cevap ﻻ'sı ile Menfî Olan Fiil Cümlesi

ﻻ, نَعَمْ kelimesinin zıt mânâsını içeren bir cevap harfî olarak da kullanılabilir. Bu durumda kastedilen menfî mânâyı ifade eden cevap cümlesi hazfedilmiş olur³⁹¹.

أَجَاءَكَ زَيْدٌ؟ *Zeyd sana geldi mi?* sorusuna,

³⁸⁸ *Ae.*, I, 269.

³⁸⁹ *Ae.*, II, 378.

³⁹⁰ el-Curcânî, *Delâilu'l-i'câz*, s. 299.

³⁹¹ İbnu's-Şecerî, *Emâlî*, I, 230; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, I, 269; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-meğânî*, s. 438.

ﻻ *Hayır.* diye cevap verildiğinde cevap cümlesinin takdiri,

لَمْ يَجِيْ. *Gelmedi.* şeklinde mahzûf menfi bir cümle olur.

4.1.5.4. Zâid ﻻ ile Menfî Olan Fiil Cümlesi

ﻻ, zâid harf olarak da kullanılır. Bu durumda ﻻ, cümleye var olan olumsuzluğu te'kid etmek dışında herhangi bir mânâ katmaz³⁹².

مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ؟ *Sana emrettiğimde, seni secde etmekten alıkoyan nedir?*³⁹³ Bu ayetin takdiri مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ أَنْ شَيْئًا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ şeklinde³⁹⁴.

Bu örnekte ﻻ şayet zâid bir harf olarak değil de aslı bir nefy edatı olarak kullanılmış olsaydı ayetin anlamı “...secde etmemekten alıkoyan neydi?” olurdu ki bu hem ayette kastedilen anlama hem de vâkıya aykırı olurdu. Geriye tek bir seçenek kalmaktadır ki o da ﻻ'nın zâid bir harf olmasıdır. Bu durumda ﻻ cümlede *Şeytân'ın Hz. Adem'e secde etmemesi* anlamını te'kid etmektedir.

4.1.6. İN ile Menfî Olan Fiil Cümlesi

İN, hem mâzi hem de muzâri fiille başlayan fiil cümlesinin nefyi için kullanılır³⁹⁵. Ancak kullanımı fiile has olmadığından bu fiillerde herhangi bir amelde bulunmaz³⁹⁶.

قُلْ إِنْ أَدْرِي أَقْرَبُ مَا تُوعَدُونَ. *Size söz verilen yakın mıdır bilmiyorum*³⁹⁷.

إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَى. *(Bununla) iyilikten başka bir şey istemedik*³⁹⁸.

³⁹² el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-cumel*, s. 301; el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 344; İbn Hişâm, *Kavâ'idu'l-i'râb*, s. 19; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *ae.*, s. 440.

³⁹³ el-A'râf 7/12.

³⁹⁴ el-Halil b. Ahmed, *ae.*, s. 302.

³⁹⁵ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 365; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 30; 'Ali Rizâ, *el-Merci*, III, 195.

³⁹⁶ el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 189.

³⁹⁷ el-Cin 72/25.

³⁹⁸ et-Tevbe 9/107.

إِنَّ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ إِلَّا إِنَاءً. *Onlar (müşrikler) O'nun dışında bir takım dişilere yalvarıyorlar*³⁹⁹.

إن, ayetlerde genelde لا ile kullanıldığından bunun إن'in genel özelliği olduğu da söylenmiştir⁴⁰⁰.

4.2. Menfi İsim Cümlesi

İsim cümlesi başına ليس veya ليس'ye benzeyen harfler getirilerek nefyedilir. Cümlede menfi mânâyâ delâlet eden açık bir nefy edatı bulunduğundan menfi isim cümlesi de tüm şekilleriyle menfi fiil cümlesi gibi *sarîh nefy* ifade eder.

4.2.1. ليس ile Menfi Olan İsim Cümlesi

ليس, câmid aynı zamanda nâkıs bir mâzi fiildir. Câmid olması mâzi dışında çekiminin olmaması, nakıs fiil olması ise merfû' ismiyle yetinmeyip mansûb isme de ihtiyaç duymasındandır. ليس'nin nâkıs fiil oluşu bir hükme delâlet etmeyişi ile izah edilmeye çalışılsa da burada cümlenin tamamının işaret ettiği bir hüküm sözkonusudur. Nitekim ليس isim cümlesinde haberin mübtedâya yönelik bildirdiği hükmü nefyeder⁴⁰¹. Başka bir deyişle *ismin haberiyle nitelenmediğini* ifade eder⁴⁰².

a- ليس ile Menfi Olan İsim Cümlesinde Zaman

ليس, cümlede müstakil bir zamana delâlet eden herhangi bir kârine yoksa cümlenin içerdiği mânâyı şimdiki zaman örgüsü içinde nefyeder⁴⁰³. Dolayısıyla bu konuda ez-Zemahşerî'nin görüşü tartışmalı gözükmektedir. Nitekim ona göre

³⁹⁹ en-Nisâ 4/117.

⁴⁰⁰ ez-Zemahşerî, *ae.*, s. 365; İbn Hişâm, *ae.*, I, 30.

⁴⁰¹ ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 8; İbnu's-Secerî, *Emâlî*, II, 382; eş-Şelevbîn, *Şerhu'l-Mukaddime*, II, 772; Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, III, 1151, İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, II, 290; el-Ğalâyîni, *Cami'ud'-durûs*, II, 272-273; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, I, 559; 'Ali Rizâ, *el-Merci*, I, 253.

⁴⁰² Özbalıkçı, *Zaman Açısından Fiiller*, 125.

⁴⁰³ Muhammed b. 'Ali es-Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân Şerhu'l-Eşmûni 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, Dâru İhyâi'l-kutubi'l-'arabiyye, Kahire 1918, I, 227; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'i, *Mesâbihu'l-meğânî*, s. 391; 'Abbâs Hasan, *ae.*, I, 559; 'Ali Rizâ, *ae.*, I, 253; Özbalıkçı, *ae.*, s. 125.

ليس ile menfî olan isim cümlesinde şimdiki zaman dışında bir zamana delâlet eden herhangi bir kelime kullanılamaz⁴⁰⁴.

Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi zaten bir kârine sözkonusu değilse ليس şimdiki zaman ifade etmektedir. Ancak cümle içi bir karine varsa cümlenin mânâsı o karinenin delâlet ettiği zaman için geçerlidir⁴⁰⁵.

ليسَ زَيْدٌ قَائِمًا الْآنَ. Zeyd şimdi ayakta değildir.

ez-Zemahşeri'ye göre bu cümle yanlıştır. Ancak genel kabule göre cümlede gelecek zamana delâlet eden bir karine bulunduğundan ليس'nin mânâsı da gelecek zamana tahsis edilmiş olmaktadır. Nitekim aşağıdaki ayetler de çeşitli sebeplerle şimdiki zamanla sınırlandırılmaz:

*ليسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ. O'nun benzeri olan hiçbir şey yoktur*⁴⁰⁶. ayeti Allah (c.c.)'ın zâtıyla ilgili bir hükmü beyan ettiğinden ليس'nin cümleye kattığı anlamın şimdiki zamana hasredilmesi mümkün değildir.

*أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ. Bilesiniz ki, kendilerine azap geldiği gün, bir daha onlardan uzaklaştırılacak değildir*⁴⁰⁷. ayetinde ise kıyamet günü kâfirlerin göreceği azaptan söz edildiğinden burada anlamın gelecek zamana yönelik olduğu anlaşılmaktadır⁴⁰⁸.

b- ليس ile Menfî Olan Cümlenin Okunuşu

ليس, mübtedâ ve haberin başına geldiğinde ismini (mübtedâ) ref' haberini ise nasb eder. Merfû' ismi fâil, mansûb heberi ise Basralılara göre mef'ûl yerine geçer. ليس'nin isminin niçin merfû' olduğuyula ilgili farklı görüşler vardır. Kimine göre ليس fiile benzediğinden ismini ref' eder. Kimine göre ليس'nin ismi fâil yerine

⁴⁰⁴ ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s. 321.

⁴⁰⁵ es-Sabbân, *ae.*, I, 227; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 323; 'Abbâs Hasan, *ae.*, I, 559.

⁴⁰⁶ eş-Şûrâ 42/11.

⁴⁰⁷ Hüd 11/8.

⁴⁰⁸ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 560.

geçtiği için merfû'dur. Kûfelilere göre ise zaten mübtedâ, cümlenin başına ليس gelmeden önce ismi merfû' idi, dolayısıyla ilk hâli üzerine kalmıştır⁴⁰⁹.

زَيْدٌ قَائِمٌ. *Zeyd ayakta*. (Mübtedâ + Haber → İsim Cümlesi)

لَيْسَ زَيْدٌ قَائِمًا. *Zeyd ayakta değildir*. (ليس + İsim + Haber)

ليس'nin haberi câmid veya muştak isim ve car ve mecrûrdan oluşan bir şibîh cümle olduğunda isminin önüne geçebilir⁴¹⁰. Ancak aralarında şu fark vardır: Haber müştak bir isim olursa içerdiği zamir ليس'nin haberi olarak takdir edilebilir⁴¹¹. Bu durum ليس'nin amel etmesine mâni olmaz. Çünkü aynı durum fiil ile failin arasına mef'ûlün girmesinde de sözkonusudur⁴¹². Bu durumda yukarıdaki cümle şu şekilde formüle edilir.

ba- ليس + Mukaddem Haber (Câmid İsim) + Muahhar İsim

لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ. *Yüzlerinizi doğuya ya da batıya çevirmeniz iyilik değildir*⁴¹³. ayetinde ليس ile ismi arasına ليس'nin haberi olan الْبِرُّ kelimesi girmiştir.

bb- ليس + Mukaddem Haber (Müştak İsim) + Muahhar İsim

سَلِي إِنْ جَهَلْتَ النَّاسَ عَنَّا وَعَنْهُمْ — فَلَيْسَ سَوَاءَ عَالِمٌ وَ جَاهِلٌ.

Eğer bilmiyorsan insanlara bizi ve onları sor! Çünkü bilenle bilmeyen bir değildir. (Tavîl)⁴¹⁴.

bc- ليس + Mukaddem Haber (Câr-Mecrûr → Şibîh Cümle) + Muahhar İsim

⁴⁰⁹ el-Enbârî, *Esrâru'l-'arabiyye*, s. 116; Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, III, 1146; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 163.

⁴¹⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, II, 347; el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 168; İbn Mâlik, *Şerhu 'Umdeti'l-Hâfiz*, I, 203; İbn Hişâm, *ae.*, I, 174.

⁴¹¹ Ebû Hayyân, *ae.*, III, 1168.

⁴¹² el-Enbârî, *ae.*, s. 116; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 152; a.mlf., *Evdahu'l-mesâlik*, I, 170.

⁴¹³ el-Bakara 2/177.

⁴¹⁴ İmîl Bedî', *el-Mu'cemu'l-mufassal*, VI, 318.

.ليس في المسجد زيدٌ معتقًا. *Zeyd mescidde i'tikafta değildir.*

c- ليس'nin Unsurları Üzerindeki Etkisinin Ortadan Kalkması

Şu durumlarda ليس'nin ameli ortadan kalkar:

ca- ليس إلا gibi bir istisna edatı olarak kullanılmışsa sadece müstesnâyı nasbedici bir harf olur⁴¹⁵. Ancak İbn Hişâm'a göre bu görüş doğru değildir. O bu tür ifadelerde de ليس'nin bilinen amelini yaptığını savunmuştur. Fakat ona göre burada ليس'nin ismi gizlidir⁴¹⁶.

.أتوني ليس زيدًا. *Zeyd dışındakiler/Zeyd olmayanlar bana geldi.* cümlesinde ليس'den sonra gelen mansûb isim ليس'nin haberidir. ليس'nin ismi ise mahzûftur. Buna göre cümlenin aslı .أتوني ليس بعضهم زيدًا. şeklindedir.

cb- ليس'nin haberinden önce إلا harfinin getirildiğinde haber merfû' okunur⁴¹⁷.

.ليس الطيب إلا المسك. *Miskten başka güzel koku yoktur.*

ليس atıf harfî olarak da kullanılabilir. Ancak Basralılar, bunun yanlış bir kullanım olduğu görüşündedirler⁴¹⁸.

أين المفرُّ والإله الطالبُ — والأشْرُمُ المغلوبُ ليسَ الغالبُ.

İlâh istiyorken kaçacak yer de neresi, oysa el-Eşrem mağlubtur, galip değil. (Recez)⁴¹⁹.

d- ليس ile İlgili Diğer Hükümler

⁴¹⁵ İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-meğânî*, s. 392.

⁴¹⁶ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 323; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, s. 260.

⁴¹⁷ Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, III, 1181; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 324.

⁴¹⁸ Ebû Hayyân, *ae.*, IV, 1977; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-meğânî*, s. 393.

⁴¹⁹ Tâhâ ed-Durre, *Fethu'l-karîb*, III, 137.

ليس hiçbir zaman tam fiil olarak kullanılmaz. Tam fiil olmasından kasıt fâil yerine geçen ismiyle yetinip mefûl konumunda bulunan habere ihtiyaç duymamasıdır⁴²⁰.

ليس'nin haberine mânâyı te'kid edici zâid bâ⁴²¹ ve kâf bitişebilir⁴²².

ليسَ مُحَمَّدٌ بِمُنْطَلِقٍ. *Muhammed gidici değildir.*

ليسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ. *O'nun benzeri olan hiçbir şey yoktur*⁴²³.

4.2.2. ليس'ye Benzeyen Harflerle Menfî Olan İsim Cümlesi

ليس gibi amel eden edatlar sırasıyla ما, لا, إن ve لات'dir. Bunların kullanım şekilleri aşağıdaki gibidir:

4.2.2.1. ليس'ye Benzeyen ما ile Menfî Olan İsim Cümlesi

ما Hicaz lehçesinde isim cümlesinin başına geldiğinde ليس gibi amel eder ve ismini ref' haberini nasb eder⁴²⁴. Nitekim Hicaz lehçesinde inmiş Kur'an'ı Kerim'deki bazı ayetler de ما'nın ليس gibi amel ettiğini gösterir⁴²⁵.

وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا. *“Allah'ı tenzih ederiz! Bu bir beşer değildir”, dediler*⁴²⁶.

مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ. *Onlar, onların anneleri değildir*⁴²⁷.

فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ. *Sizden hiçbiriniz de bu (ceza) engelleyip ondan savamaz*⁴²⁸.

⁴²⁰ İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, I, 178-179.

⁴²¹ İbn Cinnî, *el-Luma'*, s. 90; el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 173; 'Ali Rizâ, *el-Merci'*, I, 256.

⁴²² el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 273; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *ae*, s. 330.

⁴²³ eş-Şûrâ 42/11.

⁴²⁴ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-cumel*, s. 305; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 102; el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 175; Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, III, 1197; İbnu's-Şecerî, *Emâlî*, II, 555-556; İbn Mâlik, *Şerhu 'Umdeti'l-Hâfiz*, I, 213-214; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbîhu'l-meğânî*, s. 478; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 166; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, s. 196; a.mlf., *Evdahu'l-mesâlik*, I, 201-202.

⁴²⁵ İbn Mâlik, *ae*, I, 213; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, I, 195; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, I, 594.

⁴²⁶ Yûsuf 12/31.

⁴²⁷ el-Mücadele 58/2.

ma'nın ليس gibi amel etmesini sağlayan benzerlik hem mânâ hem de kullanım yönüyledir. Nitekim mânâ açısından her ikisi de nefy ve aksine bir karine yoksa şimdiki zaman bildirirler. Kullanım itibariyle ise her ikisi de mübtedâ ve haberin başına gelir ve haberlerine zâid bâ bitişir⁴²⁹.

ma'nın olumsuzluk ifade etme ve amel açısından ليس'ye benzerliği ليس'ye benzeyen diğer harflerden daha güçlü olduğundan⁴³⁰ ma'nın ismi hem marife hem de nekre olabilir⁴³¹.

.مَا زَيْدٌ مُنْطَلِقًا. *Zeyd ayrılmıyor.* (ma'nın ismi ma'rifedir.)

.مَا أَحَدٌ مُنْطَلِقًا. *Hiç kimse ayrılmıyor.* (ma'nın ismi nekredir.)

a- ma'nın ليس'ye Benzerliğini Ortadan Kaldıran Cümle Kuruluşları

Aşağıdaki cümle dizilişinde ma'nın unsurları ليس'nin unsurları gibi okunamaz. Dolayısıyla cümle mübtedâ ve haberden oluşan menfi bir isim cümlesi olur⁴³².

aa- ما + Haber + Mübtedâ⁴³³.

.مَا قَائِمٌ مُحَمَّدٌ. *Muhammed ayakta değildir.*

ab- ما + Haberin Ma'mulü + Mübtedâ + Haber

.وَمَا كُلُّ مَنْ وَافَى مِنِّي أَنَا عَارِفٌ. *Ben Mina'ya sadık olan herkesi bilmem*⁴³⁴.

⁴²⁸ el-Hâkka 69/47.

⁴²⁹ ez-Zemahşerî, *ae.*, s. 44; İbnu'ş-Şecerî, *ae.*, II, 555; el-Enbârî, *Esrâru'l-'arabiyye*, s. 119; el-'Ukberî, *ae.*, I, 175; 'Abbâs Hasan, *ae.*, I, 593.

⁴³⁰ el-Enbârî, *ae.*, s. 119.

⁴³¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, I, 57; ez-Zemahşerî, *ae.*, s. 102; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 165; a.mlf., *Muğni'l-lebîb*, I, 195; a.mlf., *Evdahu'l-mesâlik*, I, 333;

⁴³² ma'nın ameli için gerekli olan şartlar için bk. ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 58; İbn Cinnî, *el-Luma'*, s. 91; ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s. 103; el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 176-178; eş-Şevbîn, *Şerhu'l-Mukaddime*, II, 897-898; İbn Mâlik, *Şerhu 'Umdeti'l-Hâfiz*, I, 214-215; Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, III, 1197-1201; el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 378; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 166; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûs*, II, 292; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, I, 594-595.

⁴³³ el-'Ukberî, *ae.*, I, 177; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, III, 1215.

Bu ifadedeki كَلُّ مَنْ وَافَى مِنِّي cümlesi ما'nın haberi olan عَارِفُ kelimesinin kendisinde amel ettiği ögedir ve haberin önüne geçmiştir⁴³⁵.

ac- ما + Haberin Ma'mülü + Haber + Mübtedâ

مَا طَعَامَكَ أَكَلُ إِلَّا زَيْدٌ. *Yemeğini ancak Zeyd yemiştir.*

ad- ما + إن + Mübtedâ + Haber

بَنِي غُدَّانَةَ مَا إِنْ أَنْتُمْ ذَهَبٌ — وَلَا صَرِيفٌ وَلَكِنْ أَنْتُمْ الْخَرْفُ.

Beni Gudâne siz ne altın ne de gümüşsünüz. Siz ancak çömlersiniz. (Basît)⁴³⁶.

ما ile menfî olan isim cümlesinin bu şeklindeki zâid إن cümlelerin mânâsını te'kid eder⁴³⁷.

وَمَا إِنْ طُبْنَا جُبْنَ وَلَكِنْ — مَنَّا يَانَا وَدَوْلَةُ آخِرِينَا.

Bizim ilacımız peynir değil fakat bizden başkalarına galip gelmemiz ve onları cezalandırmamızdır. (Vâfir)⁴³⁸.

ae- ما + Mübtedâ + إلا + Haber⁴³⁹.

وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَّمَحٍ بِالْبَصْرِ. *Emrimiz, bir göz kırpması gibi ansızındır*⁴⁴⁰

⁴³⁴ İmîl Bedî' Yâkub, *el-Mu'cemu'l-mufasssal*, V, 32.

⁴³⁵ Ebû Hayyân, *ae.*, III, 1204.

⁴³⁶ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri 'z-zeheb*, s. 194; Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, *Muntehe'l-ereb bi tahkîki Şerhu Şuzûri 'z-zeheb*, s. 194; İmîl Bedî', *ae.*, V, 39.

⁴³⁷ el-Mâlekî, *ae.*, 191; Ahmed Nahle, *İlmu'l-me'ânî*, s. 47.

⁴³⁸ İmîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-mufasssal*, VIII, 71.

⁴³⁹ ما'nın ليس gibi amel etmesinin sebebi olan olumsuzluk ifade etmesi bu cümle şeklinde ortadan kalkmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. el-Enbârî, *Esrâru'l-'arabiyye*, s. 120; el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 175; eş-Şelevbîn, *Şerhu'l-Mukaddime*, II, 899; el-Mâlekî, *ae.*, s. 378.

⁴⁴⁰ el-Kamer 54/50.

b- ما ile Menfî Olan İsim Cümlesinin Te'kidi

وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ. *Allah yaptıklarınızdan kesinlikle gafil değildir*⁴⁴¹.

ayetinde olduğu gibi ما ile menfî olan isim cümlesi haberine bitişen zâid bâ ile te'kid edilir⁴⁴².

Ancak bazı durumlarda bu tür cümleleri bâ ile te'kid etmek mümkün olmaz. Nitekim ما'nın olumsuzluğu إِلا ile bozulduğunda ما'nın haberine zâid bâ bitişmez⁴⁴³.

ما زيدٌ إلا قائمٌ. *Zeyd ancak ayaktadır.*

Haber zarf, teşbih ifade eden *kâf* veya مثل kelimesi ise Basralılara göre bunların tamamına, İbn Hişâm'a göre yalnızca zarfa, el-Kisâi'ye göre ise hem مثل kelimesine hem de *kâf*'in zâid bâ bitişir⁴⁴⁴.

مَا عَبَدُ اللَّهَ بِحَيْثُ تُحِبُّ. *Abdullah sevdiğin gibi değildir.*

ما زيدٌ ببيتك. *Zeyd senin gibi değildir.*

ما زيدٌ بكذلك. *Zeyd böyle değildir.*

Bazı âlimlere göre ما'nın haberinin veya haberinin kendisinde amel ettiği unsurun ما'nın isminin önüne geçmesi durumunda haberin başına zâid bâ bitişmez. Bir başka gruba göre ise bu sadece haberin ismin öne geçmesi durumunda sözkonusu olur⁴⁴⁵.

ما قائمٌ زيدٌ. *Zeyd ayakta değildir.* Bu cümlede haber ismin önüne geçtiği için haberinin başına bâ gelmemiştir.

⁴⁴¹ el-Bakara 2/74.

⁴⁴² ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 103; Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, III, 1215; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, I, 209.

⁴⁴³ ez-Zemahşerî, *ae.*, s. 103; Ebû Hayyân, *ae.*, III, 1215; İbn Hişâm, *ae.*, I, 209.

⁴⁴⁴ ez-Zemahşerî, *ae.*, s. 103; Ebû Hayyân, *ae.*, III, 1215; İbn Hişâm, *ae.*, I, 209.

⁴⁴⁵ Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, III, 1221.

ما طَعَامَكَ أَكَلُ زَيْدٌ. *Senin yemeğini Zeyd yemez.* cümlesinde ise haberin kendisinde amel ettiği öge ismin önüne geçtiğinden haberin başına *bâ* gelmemiştir⁴⁴⁶.

Basralılara göre ما'nın haberine bitişen zâid *bâ*, muhatabın ما'yı işitmemiş olmasından kaynaklanan yanlış anlamayı ortadan kaldırır. Zira muhatap ما'yı işitmediğinden sözün müsbet olduğunu zannetmiş olabilir. Kûfelilere göre ise ما'nın haberine bitişen *bâ*, اِن'nin haberine bitişen *lâmla* aynı vazifeyi görür. Dolayısıyla bu harf cümlenin mânâsını te'kid eder⁴⁴⁷.

إِنَّ زَيْدًا لَقَائِمٌ. *Zeyd muhakkak ayaktadır.*

مَا زَيْدٌ بِقَائِمٍ. *Zeyd kesinlikle ayakta değildir.*

c- ما'nın Unsurlarına Atıf Yapılarak Oluşturulan Menfi İsim Cümlesi Şekilleri

ما'nın haberine atıf yapılabilir. Ancak kullanılan atıf harfi kendisinden sonrasının olumlu olmasını gerektiren لكن ve بل gibi bir harf olmalıdır. Bu gibi ifadelerde atıf harflerinden sonra gelen kelime mahzûf bir mübtedânın haberi olmak üzere merfû' olur⁴⁴⁸. Buna göre cümle kuruluşu şu şekilde olur:

Ma + İsim + Haber + Atıf Harfi (لكن/بل) + Ma'tûf (Mahzûf Mübtedâ + Merfû' Haber)

ما الإحسانُ منكورًا بل مشكورٌ. *İyilik inkâr edilmez aksine şükranla karşılanır.*

Şayet atıf harfi لا ise ma'tûf ya ما'nın haberine atfen mansûb ya da gizli bir هو takdiriyle mübtedânın haberi olmak üzere merfû' olur⁴⁴⁹. Buna göre cümle kuruluşu şu şekillerde olur:

⁴⁴⁶ Ae., III, 1221.

⁴⁴⁷ Ae., III, 1221; el-Enbârî, *Esrâru'l-'arabiyye*, s. 120.

⁴⁴⁸ eş-Şelevbîn, *Şerhu'l-Mukaddime*, II, 900; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, I, 597.

⁴⁴⁹ Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, III, 1202.

ما + İsim + Haber + Atıf Harfi (Menfi) + Mansûb Ma'tûf

ما زَيْدٌ قَائِمًا وَلَا قَاعِدًا. *Zeyd ne ayakta ne de oturmaktadır.*

ما + İsim + Haber + Atıf Harfi (Menfi) + Ma'tûf (Mahzûf Mübtedâ + Merfû' Haber)

ما زَيْدٌ قَائِمًا وَلَا قَاعِدًا. ise ikinci duruma örnektir.

ma'nın haberine atfedilen kelime başka bir isme isnad ediliyorsa merfû' olur⁴⁵⁰. Bu durumda cümle kuruluşu şu şekildedir:

ما + İsim + Haber (Ma'tûfun 'aleyh) + Ma'tûf + Fâil

ما زَيْدٌ قَائِمًا وَلَا ذَاهِبٌ عَمْرُو. *Zeyd ayakta durmuyor, Amr da gitmiyor.*

Zâid cer harfi ile mecrûr olan habere yapılan atıfta ma'tûf üç şekilde de okunabilir⁴⁵¹.

ما زَيْدٌ بِقَائِمٍ وَلَا خَارِجٌ عَمْرُو. *Zeyd ayakta değil, 'Amr da çıkıyor.*

ما زَيْدٌ بِقَائِمٍ وَلَا خَارِجٌ عَمْرُو. “ “ “ “

ما زَيْدٌ بِقَائِمٍ وَلَا خَارِجًا عَمْرُو. “ “ “ “

ma'nın haberine atfedilen müştak/türemiş kelime ma'nın isminden farklı bir isimden sonra geliyor ise ve aradaki atıf harfi de müsbet ise ma'tûf olan müştak kelime merfû' olur. Şayet atıf harfi menfi ise ma'nın haberi ister merfû' olsun ister mansûb, ma'tûf olan müştak kelime merfû' olur⁴⁵².

ما زَيْدٌ قَائِمًا بَلْ عَمْرُو خَارِجٌ. *Zeyd ayakta değildir. Bilâkis 'Amr çıkıyor.*

ما زَيْدٌ قَائِمٌ بَلْ عَمْرُو خَارِجٌ. “ “ “ “

⁴⁵⁰ Ae., III, 1203.

⁴⁵¹ Ae., III, 1203.

⁴⁵² Ebû Hayyân *İrtişâfu 'd-darab*, III, 1204.

d- İstiğraku'n-nefy ve 'Umûm's-selb

من'nin ifade ettiği nefyin kapsamını genişletmek için isminden önce zâid مِنْ harfi getirilir. Böylece isminin kapsamına giren fertlerin bir tanesinin bile menfî hükmün dışında kalması mümkün olmaz. Buna *istiğraku'n-nefy* denir⁴⁵³.

مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ. *Sizin ondan başka hiçbir ilahınız yoktur*⁴⁵⁴.

وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ. *Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur*⁴⁵⁵.

وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَاحِدٌ. *Tek bir ilahıtan başka hiçbir ilah yoktur*⁴⁵⁶.

Bu üç ayette de *mânın* bildirdiği menfî hükmün kapsamı مِنْ harfi ceriyle genişletilmiş ve Allah dışındaki her şeyden ilahlık vasfı nefyedilmiştir.

İstiğraku'n-nefy ile ifade edilen mânânın Arapçada bir başka nefy uslûbu olan *'umûmu's-selb* (menfî hükmün alanını genişleterek bütün fertlere teşmil etme) ile aynı olduğu görülmektedir.

Nitekim cümlede genellik ifade eden kelimenin nefy edatından önce getirilmesiyle oluşturulan *'umûmu's-selb* uslûbunda da menfî hüküm, tek bir ferdi bile bu menfî hükmün dışında kalmaksızın musnedun ileyhın tamamını kapsamına alır. Böylece menfî hükmün kapsamı genişletilmiş ve kesinlik kazanmış olur⁴⁵⁷.

كُلُّ ظَالِمٍ لَّا يُفْلِحُ. *Hiçbir zâlim iflah olmaz.*

كُلُّ طَالِبٍ لَّمْ يَنْجَحْ فِي الْإِمْتِحَانِ. *Sınavda hiçbir öğrenci başarılı olmadı.*

كُلُّ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ. *Bunların hiçbirisi olmadı (gerçekleşmedi).*

كُلُّ أَصْدِقَائِي لَن يَأْتُوا إِلَيَّ الْإِحْتِفَالِ. *Hiçbir arkadaşım kutlamaya gelmeyecek.*

كُلُّ أَقَارِبِي لَمَّا يَذْهَبُوا إِلَيَّ الْحَجِّ. *Hiçbir akrabam henüz hacca gitmedi.*

⁴⁵³ el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 389-390; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-meğânî*, s. 462.

⁴⁵⁴ el-A'râf 7/59.

⁴⁵⁵ Âl-i 'İmrân 3/62.

⁴⁵⁶ el-Mâide 5/73.

⁴⁵⁷ İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-meğânî*, s. 462; el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 140.

كُلُّ شَخْصٍ مَا يَبْصُرُ الْحَقِيقَةَ. *Hiç kimse gerçeği görmüyor.*

Bu bağlamda nefyin bir diğer şekli ise *selbu'l-'umûm*dur. Bu üslûp ise cümlede nefy edatı genellik ifade eden kelimedden önce getirilerek oluşturulur. *Selbu'l-'umûm* üslûbunda da menfî hüküm söz konusudur. Fakat *'umûmu's-selb*ten farklı olarak burada musnedun ileyhin kapsamına giren bazı fertler bu menfî hükmün dışında kalabilir. Dolayısıyla söz konusu hüküm bu fertler hakkında sâbit olur. Bazen de bu üslûb *'umûmu's-selb* ile aynı mânâyı ifade eder⁴⁵⁸.

مَا كُلُّ رَأْيٍ فَتَى يَدْعُو إِلَى رَشْدٍ.

Delikanlının her görüşü akliselime çağırır. (Basît)⁴⁵⁹.

لَمْ يَكُنْ كُلُّ ذَلِكَ. *Bunların hepsi olmadı (gerçekleşmedi)*⁴⁶⁰.

Bu beyitte *selbu'l-'umûm*ün ifade ettiği menfî hükmün bütün fertleri kapsamına almadığı görülmektedir. Çünkü delikanlının her görüşü akliselime çağırmasa da bu şekilde görüşlerinin olabileceği anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki ayette ise *selbu'l-'umûm* üslûbunun *'umûmu's-selb* ile aynı mânâyı ifade ettiği görülmektedir:

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ. *Çünkü Allah kendini beğenip övünen hiç kimseyi sevmez*⁴⁶¹.

e- ما ile Menfî Olan İsim Cümlesi ile İlgili Diğer Hükümler

ما ile menfî olan isim cümlesinin başına istifham *hemzesi* geldiğinde ما'nın isim ve haberinin okunuşu değişmez⁴⁶².

⁴⁵⁸ el-Hâşimî, *ae.*, s. 140.

⁴⁵⁹ ed-Durrâ, *Fethu'l-karîb*, II, 249; el-Hâşimî, *ae.*, s. 140.

⁴⁶⁰ Ama bir kısmı gerçekleşmiş olabilir. 'Umûmu's-selb ile ilgili verilen örneklerde de nefy edatları genellik ifade eden kelimedden önceye alındığında bu cümlelerin *selbu'l-'umûm* ifade edeceği görülecektir.

⁴⁶¹ Lokman 31/18. Bu ayetin 'umûmu's-selb ifade etmesiyle ilgili olarak bk. Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr, *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*, Dâru'l-Tûnusiyye, ts., XXI, 167.

⁴⁶² Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, III, 1204; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 66.

أَمَا زَيْدٌ قَائِمًا. *Zeyd ayakta değil mi?*

ما'nın ismi, cümlede kendisine delâlet eden bir karine dahi olsa hazfedilemez⁴⁶³.

زَيْدٌ مَا مُنْطَلِقٌ. *Zeyd gidici değildir.* şeklindeki bir ifade doğru değildir. Bu cümlede زَيْدٌ kelimesi ما'nın mahzûf ismine delâlet eden kârine konumundadır. Dolayısıyla cümlenin takdiri,

زَيْدٌ مَا هُوَ مُنْطَلِقٌ. şeklindedir.

4.2.2.2. ليس'ye Benzeyen لا ile Menfi Olan İsim Cümlesi

لا'nın ليس'ye benzerliği nefy ifade etmesi ve isim cümlesinin başında kullanılması yönüyledir. ليس'de olduğu gibi haberin bildirdiği hükmü, cümlede farklı bir zamana delâlet eden bir karine yoksa, şimdiki zaman örgüsü içerisinde nefyeder⁴⁶⁴. Ayrıca لا, ليس'nin fer'i sayıldığından sözkonusu ameli yapmakta zayıf kalır. Bu sebeple bu ameli sadece nekre isimlerde sözkonusu olur⁴⁶⁵.

لَا طَالِبٌ مُتَأَخِّرًا. *Geç kalan öğrenci yok.*

لا'nın ليس gibi amel ettiğini söyleyenlere göre لا harfi de ما harfi ile aynı cümle kuruluşlarında amel eder. Ancak aralarında bir takım farklar vardır⁴⁶⁶. Bu farklar şunlardır:

a- İbn Hişâm'a göre لا şiiirde amel eder.

تَعَزَّ فَلَا شَيْءٌ عَلَى الْأَرْضِ بَاقِيًا — وَلَا وَزَرَ مِمَّا قَضَى اللَّهُ وَاقِيًا.

Sabret! Yeryüzünde hiçbir şey baki değildir ve Allah'ın hükmettiği şeyden hiçbir koruyucu yoktur. (Tavil)⁴⁶⁷.

⁴⁶³ Ebû Hayyân, *ae.*, III,1204.

⁴⁶⁴ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 44; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, I, 601.

⁴⁶⁵ İbnü's-Şecerî, *Emâli*, I, 430; İbn Mâlik, *Şerhu 'Umdeti 'l-Hâfız*, I, 213.

⁴⁶⁶ İbn Hişâm, *Evdahu 'l-mesâlik*, I, 205; el-Ğalâyîni, *Câmi 'u 'd-durûs*, II, 294.

⁴⁶⁷ İbn Hişâm, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 167.

b- *ما* gibi amel edebilmesi için şart koşulan isminden önce zâid *إن*'in gelmemesi şartı *لا*'nın amel etmesi için gerekmez. Çünkü *لا*'nın isminden önce zâid *إن* gelmez.

c- *ما* ile *لا* arasındaki diğer bir fark ise *لا*'nın ma'mûllerinin nekre olmasıdır⁴⁶⁸. Ancak Ebû Hayyân, İbn Cinnî'nin, *لا*'nın ma'rife isimde de amel edebileceği görüşünde olduğunu nakletmektedir.

إِذَا الْجُودُ لَمْ يُرْزَقْ خَلَاصًا مِنَ الْأَدَى — فَلَا الْحَمْدُ مَكْسُوبًا وَلَا الْمَالُ بَاقِيًا.

Cömertlik, başa kalkmadan uzak değilse, övgü kazanılmamış mal da kalıcı olmamıştır. (Tavîl)⁴⁶⁹.

Bu beyitte *لا* ma'rife bir isimde amel etmiştir.

a- *لا*'nın *ليس*'ye Benzerliğini Ortadan Kaldıran Cümle Kuruluşları

Aşağıdaki cümle şekillerinde *لا*'nın unsurları cümlenin başına *لا* gelmeden önceki gibi okunur. Başka bir ifadeyle *لا*, unsurları üzerinde *ليس* gibi amel etmez⁴⁷⁰:

aa- *لا* + Haber + Mübtedâ.

لا أَفْضَلُ مِنْكَ رَجُلٌ. *Senden daha üstün bir adam yoktur.*

ab- *لا* + Mübtedâ + *إلا* + Haber.

لا رَجُلٌ إِلَّا أَفْضَلُ مِنْكَ. *Yalnızca senden daha üstün bir adam vardır.*

b- *لا* ile Menfî Olan İsim Cümlesinin Te'kidi

⁴⁶⁸ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri 'z-zeheb*, s. 196; a.mlf., *Evdahu 'l-mesâlik*, I, 203.

⁴⁶⁹ Ebû Hayyân, *İrtişâfu 'd-darab*, III, 1209; İbn Hişâm, *Evdahu 'l-mesâlik*, I, 205; a.mlf., *Şerhu Şuzûri 'z-zeheb*, s. 197.

⁴⁷⁰ ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s. 103; Ebû Hayyân, *İrtişâfu 'd-darab*, III, 1209; el-Mâlekî, *Rasfu 'l-mebânî*, s. 334; İbn Hişâm, *Evdahu 'l-mesâlik*, I, 203; İbnu'l-Hatîb'l-Mevze'î, *Mesâbihu 'l-meğânî*, s. 434.

ما'ın aksine لا'nın haberine zâid bânın bitişmesi yaygın bir kullanım değildir. İbn Hişâm da bu şekildeki kullanımın Araplardan duyulmadığını ve لا'nın bu konuda ما'ya kıyas edilemeyeceğini ifade etmiştir⁴⁷¹. Ancak Hicaz lehçesine göre لا'nın haberine te'kid amacıyla bâ bitişebilir⁴⁷².

لا زَيْدٌ بَقَائِمٍ. *Zeyd kesinlikle ayakta değildir.* cümlesi Hicaz lehçesine göre doğru, İbn Hişâm'a göre yanlıştır.

4.2.2.3. Benzeyen اِنْ ile Menfi Olan İsim Cümlesi

İsim cümlesinin başına اِنْ getirildiğinde ليس gibi bu harf de isim cümlesinin mânâsını nefyeder⁴⁷³. Ancak اِنْ ile ليس'ye benzeyen diğer harfler arasında bazı farklar vardır. Nitekim اِنْ ile menfî olan isim cümlesi şu şekillerde oluşturulabilir⁴⁷⁴:

a- اِنْ + Ma'rife İsim + Nekre Haber.

اِنْ اَلَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ عِبَادًا اَمْثَالِكُمْ. *Allah dışında duâ ettikleriniz de sizin gibi kullardır*⁴⁷⁵.

b- اِنْ + Nekre İsim + Nekre Haber.

⁴⁷¹ Ebû Hayyân, *ae.*, III, 1215.

⁴⁷² ez-Zemahşerî, *ae.*, s. 103.

⁴⁷³ el-Mâlekî, *ihtisâs* kuralını dikkate alıp اِنْ'in ليس gibi amel etmesini sadece el-Mubberred'in görüşü imiş gibi aktarmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. el-Mâlekî, *ae.*, s. 190.

⁴⁷⁴ اِنْ ile ilgili hükümler için bk. ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 57; ez-Zemahşerî, Sîbeveyh'in اِنْ'in ليس gibi amel etmediği görüşünde olduğunu ifade etmiştir. Fakat Sîbeveyh el-Kitâb'ta açıkça اِنْ'in ليس gibi amel etmediğini söylememektedir. Ancak اِنْ'le ilgili bahiste verdiği örneklerde اِنْ'i ليس gibi amel ettirmediği görülmektedir. ez-Zemahşerî'nin Sîbeveyh'le ilgili yukarıdaki hükmünü bu örneklere dayandırdığı anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, III, 152-153; ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s. 366; İbn Mâlik, *Şerhu 'Umdeti'l-Hâfiz*, I, 216; Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, III, 1208; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 30-31; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, s. 199; a.mlf., *Evdahu'l-mesâlik*, I, 208; 'Abbâs Hasan اِنْ'in amel ettirilmesi ile ettirilmemesinin eşit olduğunu ancak amel edecekse isim cümlesinin başında bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, I, 604-605; 'Ali Rizâ, *el-Merci*, I, 283; el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-durûs*, II, 296.

⁴⁷⁵ el-A'râf 7/194.

إنَّ أَحَدًا خَيْرًا مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِالْعَافِيَةِ. *Bir kimse diğerinden ancak âfiyetle daha hayırlı olur.*

c- إنَّ + Marife İsim + Ma'rife Haber.

إنَّ ذَلِكَ نَافِعٌكَ وَلَا ضَارٌّكَ. *Bu sana fayda verici de zarar verici de değildir.*

إنَّ ile menfî olan isim cümlesi aşağıdaki gibi oluşturulduğunda ise cümle başına إنَّ getirilmeden önceki gibi okunur:

a- إنَّ + Mübtedâ + إِلاَّ + Haber

إنَّ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ. *İnkârcılar, ancak bir aldanmışlık içindedirler*⁴⁷⁶.

إنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدَتْهُمْ. *Onların anneleri ancak onları doğuranlardır*⁴⁷⁷.

b- إنَّ + Haber + Mübtedâ.

إنَّ قَائِمٌ زَيْدٌ. *Zeyd ayakta değildir.*

---

⁴⁷⁶ el-Mülk 67/20.

⁴⁷⁷ el-Mücadele 58/2.

4.2.2.4. ليس'ye Benzeyen لات ile Menfi Olan İsim Cümlesi

لات bütün lehçelerde ليس gibidir. ليس'de olduğu gibi, لات de haberin mânâsını, cümlede farklı bir zamana delalet eden herhangi bir karine olmadığında şimdiki zaman örgüsü içinde nefyeder⁴⁷⁸.

Âlimlerin genel kabulüne göre لات isim cümlesinin başına geldiğinde bu cümlenin unsurları ليس ile menfi olan isim cümlesinin unsurları gibi okunur. Ancak لات'nin unsurları çoğunlukla حين bazen de الساعة ve الأوان gibi zaman ifade eden kelimelerdir⁴⁷⁹.

فَأَدَاؤُهَا وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ. *Feryat ettiler. Hâlbuki artık kurtulma zamanı değildi*⁴⁸⁰.

تَدِيمَ الْبُعَاةِ وَلَاتَ سَاعَةَ مَنَدَمٍ. *Asiler pişman oldular fakat zaman pişmanlık zamanı değildi*⁴⁸¹.

طَلَبُوا صَلْحَنَا وَلَاتَ أَوَانٍ — فَأَجَبْنَا أَنْ لَيْسَ حِينَ بَقَاءٍ.

*Bizden barış istediler ne var ki zamanı değil. Biz de “Zaman bâki kalma zamanı değil.” diye cevap verdik. (Haff)*⁴⁸².

Üç örnekte de görüldüğü üzere لات'nin ismi genelde gizli olur. Zâhir olan mansûb unsur ise haberdur⁴⁸³.

لات'nin zaman isimlerinde amel etmesi ve genelde isminin mahzûf olması لات'nin ليس gibi amel etmesinin şartıdır⁴⁸⁴.

⁴⁷⁸ İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri 'z-zeheb*, s. 193; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, I, 604.

⁴⁷⁹ Bu farklı görüşler için bk. Sibeveyh, *el-Kitâp*, I, 57; Ebû Hayyân, *İrtişâfu 'd-darab*, III, 1211; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri 'z-zeheb*, s. 200; a.mlf., *Evdahu 'l-mesâlik*, I, 282; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbîhu 'l-meğânî*, s. 449.

⁴⁸⁰ Sâd 38/3.

⁴⁸¹ Ebû Hayyân, *ae.*, III, 1210; İbn Hişâm, *Muğni 'l-lebib*, I, 282; 'Abbâs Hasan, *ae.*, I, 605; Muhyiddin 'Abdulhamîd, *Muntehe 'l-ereb*, s. 200.

⁴⁸² İmîl Bedî', *el-Mu'cemu 'l-mufassal*, I, 69.

⁴⁸³ Sibeveyh, *ae.*, I, 57; ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s. 103; İbn Mâlik, *Şerhu 'Umdeti 'l-Hâfiz*, I, 217; İbn Hişâm, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 169; a.mlf., *Şerhu Şuzûri 'z-zeheb*, s. 199-201; a.mlf., *Evdahu 'l-mesâlik*, I, 282; 'Ali Rizâ, *el-Merci*, I, 283; el-Ğalâyînî, *Câmi 'u 'd-durûs*, II, 295.

⁴⁸⁴ İbn Hişâm, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 169; a.mlf., *Evdahu 'l-mesâlik*, I, 205.

4.2.3. لا ile Menfî Olan İsim Cümlesi

لا'nın farklı türleri isim cümlesinin de nefyedilmesi için kullanılır. Bunlar nefy-i cins لا'sı, cevap لا'sı ve zâid لا'dır.

4.2.3.1. Nefy-i Cins لا'sı ile Menfî Olan İsim Cümlesi

Nefy-i cins لا'sının غير mânâsında isim olduğu şeklinde birtakım görüşler olsa da genel kabule göre لا, nefy içindir ve ifade ettiği nefy umûmîdir. Buradaki umûmilikten kasıt لا'nın, haberinin bildirdiği hükmü isminin kapsamına giren bütün fertlerden nefyetmesidir. İşte bu sebeple bu harfe *nefy-i cins لا'sı* adı verilmiştir⁴⁸⁵.

لا طَالِبٌ كَسُوْلٌ. *Hiçbir öğrenci tenbel değildir. Örneğinde tenbellik hükmü tek bir öğrenciden değil الطَّالِبُ kelimesinin kapsamına aldığı bütün fertlerden nefyedilmiş olur*⁴⁸⁶.

Bu özelliği sebebiyle nefy-i cins لا'sı ليس'ye benzeyen لا'dan ayrılır⁴⁸⁷. Nitekim ليس'ye benzeyen لا ile sadece ismin ifade ettiği bir fertten hüküm nefyedilir. Fakat nefy-i cins لا'sı ile ismin kapsamına giren bütün fertlerden ilgili hükmü nefyedilir⁴⁸⁸. Bu sebeple aşağıdaki cümlede bulunan لا'nın nefiy cins لا olması mümkün değildir.

لا طَالِبٌ حَاضِرًا بَلْ طَالِبَانِ. *Bir öğrenci hazır değildir, aksine iki öğrenci hazırdır.*

---

⁴⁸⁵ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-cumel*, s. 47; Ebû 'Ali el-Hasen, *el-İzâh*, s. 193; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 365; İbnu'ş-Şecerî, *Emâlî*, II, 4; Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, III, 1214; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, I, 686; el-Antâkî, *el-Muhît*, II, 34; el-Galâyîni, *Câmi'u'd-durûs*, II, 328-329.

⁴⁸⁶ el-Antâkî, *ae.*, II, 34.

⁴⁸⁷ 'Ali Rizâ, *el-Merci*, II, 155.

⁴⁸⁸ *ae.*, II, 155.

Nefy-i cins ﻻ'ın ismi ve haberi nekre olmalı ve ismi ile haberi arasında takdîm-te'hîr olmamalıdır. ﻻ'ın haberi isminin önüne geçmişse veya ismi ma'rife ise⁴⁸⁹ ﻻ'ın ismi ibtidâ ile merfû' ve ﻻ'ın tekrarı vacip olur⁴⁹⁰.

ﻻَ زَيْدٌ فِي الدَّارِ وَلَا عَمْرٌ. *Evde ne Zeyd ne de 'Amr var.* cümlesinde ﻻ'ın ismi ma'rife olması sebebiyle,

ﻻَ فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزِفُونَ. *O içkide ne sersemletme vardır ne de onunla sarhoş olurlar*⁴⁹¹. ayetinde ise ﻻ'ın haberinin isminin önüne sebebiyle amel etmemiştir.

Şayet ﻻ ilgili şartları taşıyorsa, ismi ister müfred, ister muzâf isterse de şebih bi'l-muzâf⁴⁹² olsun, amel eder. Buna göre ﻻ'ın ismi müfred ise nasb alâmeti üzere mebnî, muzâf veya şebih bi'l-muzâf ise mansûb olur⁴⁹³.

Bâzı âlimler ﻻ'ın haberi üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını savunsalar da genel kabule göre ﻻ nekre ismiyle beraber mübtedâ konumundadır ve haber de bu mübtedânın haberidir ve bu sebeple merfû'dur⁴⁹⁴.

---

⁴⁸⁹ el-Halîl b. Ahmed, şu beyti ﻻ'ın marife isimde amel etmesi için örnek verir: أَنْكَرْتُهَا بَعْدَ أَعْوَامٍ مَضَيْنَ لَهَا — ﻻَ الدَّارُ دَارًا وَلَا الْجِرَانُ جِرَانًا. *Onun için geçen yıllardan sonra onu inkâr ettim, ne ev evdir ne de komşu komşu.* bk. el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-cumel*, s. 48; 'Abbâs Hasan da ilgili şarta göre her ne kadar ﻻ'ın isim ve haberinin nekre olması gerekse de buna muğayir fasih bazı kullanımların olduğunu söyler. Örneğin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in *Kisrâ* إِذَا هَلَكَ كِسْرَى فَلَا كِسْرَى بَعْدَهُ. *Kisrâ öldüğünde ondan sonra hiçbir kisrâ yoktur.* sözlerinde ﻻ'ın ismi ma'rife olarak gelmiştir. 'Abbâs Hasan buradaki ma'rife kullanımı tevil etmeye gerek olmadığını ifade ederek bunun sebebinin lehçeler arası farklı kullanımlar olduğunu belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, I, 695.

⁴⁹⁰ İbn Cinnî, *el-Luma'*, s. 97; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl*, I, 379; ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'âni*, s. 31; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 101; İbn Mâlik, *Şerhu 'Umdeti'l-Hâfîz*, I, 254; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zehab*, s. 189; a.mlf., *Evdahu'l-mesâlik*, I, 274-276; a.mlf., *Şerhu Cumeli'z-Zeccâcî*, s. 316; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbîhu'l-meğânî*, s. 434; 'Abbâs Hasan, *ae.*, I, 688-689.

⁴⁹¹ es-Sâffât 37/47.

⁴⁹² Muzâfa benzeyen/şebih bi'l-muzâftan kasıt, kendisinden sonrasıyla amel veya atıfla irtibatlı olan şeydir. 'Ali Rizâ, *el-Merci'*, II, 156.

⁴⁹³ Ebû 'Ali el-Hasen, *el-İzâh*, s. 193; İbn Mâlik, *ae.*, I, 254; Ebû Hayyân, *İrtisâfu'd-darab*, III, 1295; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 190; a.mlf., *Evdahu'l-mesâlik*, I, 282; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zehab*, s. 287; el-Antâkî, *el-Muhît*, II, 35-36; 'Abbâs Hasan, *ae.*, I, 691.

⁴⁹⁴ Ebû Hayyân, *ae.*, III, 1297-1298; 'Abbâs Hasan, *ae.*, I, 688.

ﻻ'nın haberi kevn-i hâss ise yani haber isimle ilgili özel bir hükme delâlet ediyorsa cümlede açıkça zikredilmesi gerekir. Haber kevn-i 'âmm olduğunda ise yani haber isimle ilgili genel bir hükme delâlet ediyorsa haber zikredilebilir. Ancak bu durumda hazfedilmesi daha yaygındır. Temim lehçesinde ise ﻻ'nın haberi asla zikredilmez⁴⁹⁵.

ﻻ رَجُلٌ أَفْضَلُ مِنْكَ. *Senden daha üstün hiçbir adam yoktur.* cümlesinde nefy-i cins ﻻ'sının haberi özel bir hükme delâlet ettiğinden zikredilmiştir. Zira üstünlük veya tersi özel bir durumdur.

ﻻ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. *Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur.* şehadet sözünde ise haber *var olmayı* ifade eden genel bir hüküm olduğundan hazfedilmiştir. Nitekim şehadet sözünün aslı ﻻ إِلَهَ مَوْجُودٌ إِلَّا اللَّهُ. şeklindedir.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ فَرَغُوا فَلَا فَوْتَ وَأُخِذُوا مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ. (*Rasûlüm!*) *Telâşa düştükleri zaman, bir görsen! Artık kurtuluş yoktur, yakın bir yerden yakalanmışlardır*⁴⁹⁶. ayeti de ﻻ'nın haberinin hazfine örnektir. Zira ayette ﻻ'nın ismi zikredilmiş, haberi ise mahzuttur. Çünkü bu ayette de haber şehâdet sözünde olduğu gibi genel bir hüküm ifade etmektedir. Ayetteki ilgili kısmın takdiri ise ﻻ فَوْتَ مَوْجُودٌ şeklindedir.

Nefy cins ﻻ'sı nekre isimlerle tekrar edildiğinde ﻻ'dan sonra gelen bu nekre isimlerin i'râbı ile ilgili farklı ihtimaller sözkonusudur. Buna göre birinci ﻻ'nın ismi *feth* üzere mebnî olduğunda ikinci ﻻ'nın ismi merfû', mansûb ve feth üzere mebnî olabilir. Birinci ﻻ'nın ismi merfû' olduğunda ise ikinci ﻻ'nın ismi ya merfû' olur ya da *feth* üzere mebnî olur⁴⁹⁷. Bu göre cümle kuruluşu şu şekillerde olur:

⁴⁹⁵ Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, III, 1299-1300; ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s. 43.

⁴⁹⁶ Sebe 34/51.

⁴⁹⁷ Bu konuyla ilgili olarak bk. İbn Cinnî, *el-Luma'*, s. 97-99, ez-Zemahşerî, *ae.*, s. 98, 102; el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 237-239; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 191; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zehab*, s. 82; 'Ali Rizâ, *el-Merci'*, II, 158-159.

ﻻ + İsim (Feth Üzere Mebnî) + Atıf Harfi + ﻻ + (Mebnî/Merfû'/Mansûb)

İsim

لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ / قُوَّةٌ إِلَّا بِاللَّهِ. *Allah'tan başka güç ve kudret yoktur.*

Eğer ﻻ ikinci nekre isimle tekrar edilmezse bu durumda birincisinin merfû' olması, ikincisinin de *feth* üzere mebnî olması seçenekleri caiz olmaz⁴⁹⁸. Bu durumda cümle şu şekillerde kurulur.

ﻻ + Merfû' İsim + Atıf Harfi + ﻻ + (Merfû' / Mansûb) İsim

لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ / قُوَّةٌ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ.

ﻻ'nın müfred isminin müfred sıfatı ise üç farklı i'râbla okunur. Sıfatı ile nekre isim arasına bir fâsıla girmemişse sıfat, isimiyle beraber terkiib oluşturan ﻻ'nın bulunduğu konuma hamlen *merfû'*, ﻻ'nın mürfed isminin konumuna hamlen *mansûb* veya ﻻ ile müfred isminin mürekkebi sayılar gibi terkiib oluşturduğu düşüncesinden hareketle *feth* üzere mebnî olur⁴⁹⁹.

لَا رَجُلٌ كَسُولٌ / كَسُولًا / كَسُولٌ فِي الْمَدِينَةِ. *Şehirde hiçbir tembel adam yoktur.*

Eğer sıfatla mevsufu arasına bir fâsıla girer veya sıfat müfred olmazsa sıfatın *feth* üzere mebnî olması seçeneği mümkün olmaz. Geriye merfû' ve mansûb olması seçenekleri kalır⁵⁰⁰.

ﻻ'nın ismine atfedilen kelimedenden önce ﻻ tekrar edilmemişse sıfatın aksine ma'tûf ya merfû' ya da mansûb olur. Bu durumda ma'tûfun mebnî olması mümkün değildir. Ancak ma'tûftan önce ﻻ tekrar ediliyorsa ﻻ'nın isminin sıfatında olduğu gibi üç vecih de mümkün olur⁵⁰¹.

⁴⁹⁸ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 192; a.mlf., *Evdahu'l-mesâlik*, I, 282-289.

⁴⁹⁹ el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 234-235; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, s. 76; 'Ali Rizâ, *el-Merci'*, II, 156; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, I, 703.

⁵⁰⁰ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 193; a.mlf., *Evdahu'l-mesâlik*, I, 290; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, s. 82.

⁵⁰¹ ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s. 99-101; el-'Ukberî, *ae.*, I, 237; eş-Şevvîn, *Şerhu'l-Mukaddime*, III, 1002-1004; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, I, 290; 'Ali Rizâ, *ae.*, II, 156.

Mervân ve oğlu gibi hiçbir baba ve oğul yoktur. فَلَا أَبَ وَابْنًا / ابْنٌ مِثْلَ مَرْوَانَ وَابْنِهِ.

Bu örnekte kendisinden önce لا tekrar edilmediğinden ma'tûf mansûb ve merfû' olabilir.

Ey inananlar! يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا يَبِيعُ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ.

*Alışverişin, dostluğun ve aracılığın olmadığı gün gelmezden önce size verdiklerimizden infak edin*⁵⁰².

Bu ayette ise لا tekrar edildiğinden ma'tûf olan her üç kelimedede üç vecih de mümkündür.

لا'ya istifham hemzesi dahil olursa hükmü değişmez. Bazen bu iki harf bir arada kullanılmadan önce delâlet ettikleri aynı mânâları korurlar⁵⁰³:

أَلَا اصْطَبَارَ لِسُلْمَى أَمْ لَهَا حَلْدٌ — إِذَا أَلَا فِي الَّذِي لَأَقَاهُ أَمْتَالِي.

Emsalimin karşılaştığı şeyle ben de karşılaştığımda (öldüğümde) Selma sabreder mi etmez mi? (Medîd)

ألا bazen tevbîh (azarlama-kınama) bazen de temennî anlamında kullanılır. Bu mânâda kullanıldıklarında ifade ihbârî olmaktan çıkıp inşâî olur⁵⁰⁴.

Gençliği sırtını dönüp gitmiş olan kişiye sakınma yok أَلَا إِرْعَوَاءَ لِمَنْ وَكَلْتُ شَيْبَتَهُ.

mudur? (Basît)

Mısrası gençliği geçip gitmiş kişinin hâlâ çirkin işlerden el etek çekmemesine yönelik bir kınama iken,

Geçip giden ömrün geri gelmesi mümkün değil midir? أَلَا عُمْرَ وَكَلِي مُسْتَطَاعٌ رُجُوعُهُ.

(Tavîl)

Mısrası ise ömrün geri gelmesini arzu eden çaresiz bir temenniye ifade eder⁵⁰⁵.

⁵⁰² el-Bakara 2/254.

⁵⁰³ el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 243; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, I, 291. Beyitle ilgili bilgi için bk. Muhyiddin 'Abdulhamîd, *Hidâyetu'l-mesâlik*, I, 291; 'Ali Rizâ, *el-Merci*, II, 163.

⁵⁰⁴ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, I, 706.

İstifhâm hemzesi ile لا bazen de tenbîh (dikkat çekme) edatı olarak isim cümlesinde, ‘arz ve tahzîz (teşvik) harfi olarak da fiil cümlesinde kullanılır⁵⁰⁶.

Allah’ın dostlarına gelince korku yok onlara ve üzülmeyecekler de⁵⁰⁷.

Bu onlara geldiği gün, artık geri çevrilmeyecek⁵⁰⁸.

Bu iki ayette لا tenbîh, aşağıdaki ayetlerde ise ‘arz ve tahzîz edatı olarak kullanılmıştır⁵⁰⁹.

Allah’ın sizi bağışlamasını istemez misiniz?⁵¹⁰

Yeminlerini bozan bir toplulukla savaşmaz mısınız?⁵¹¹

4.2.3.2. Cevap لا’sı ile Menfî Olan İsim Cümlesi

İsim cümlesi şeklinde gelen istifhâm cümlesine cevap vermek için kullanılan لا, istifhâm cümlesi ile bilinmek istenen hükmü nefyetmiş olur⁵¹².

Zeyd Yanında mı? sorusuna,

لا Hayır. şeklinde cevap verildiğinde bu ifade,

Zeyd yanımda yok. şeklindeki menfî bir isim cümlesinin mânâsına delâlet eder⁵¹³.

⁵⁰⁵ Yukarıda ilk mısrası (sadr) verilen birinci beytin son mısrası (‘acûz) وَأَدْنَتْ بِمَشِيْبٍ بَعْدَهُ هَرَمٌ. şeklindedir. Yine ilk mısrası verilen ikinci beytin son mısrası فِرَأَبٌ مَا أَنَّتْ يَدُ الْعَصَلَاتِ. şeklindedir. Muhyiddin ‘Abdulhamîd, *Hidâyetu’l-mesâlik*, I, 292-293; İmîl Bedî’, *Mu’cemu’l-mufasssal*, VII, 170, a.mlf., ae., I, 534.

⁵⁰⁶ İbn Hişâm, *Evdahu’l-mesâlik*, I, 294.

⁵⁰⁷ Yûnus 10/62.

⁵⁰⁸ Hûd 11/8.

⁵⁰⁹ ‘Arz ve tahzîzle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Bu çalışma, s. 56.

⁵¹⁰ en-Nûr 24/22.

⁵¹¹ et-Tevbe 9/13.

⁵¹² İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb*, I, 269.

⁵¹³ Ae., I, 269.

4.2.3.3. Zâid ﻻ ile Menfî Olan İsim Cümlesi

Menfî fiil cümlesinde olduğu gibi, menfî isim cümlesinde zâid harf olarak kullanılan ﻻ, cümlenin ifade ettiği menfî hükmü te'kid etmiş olur⁵¹⁴.

فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ وَلَا مِنْ صَادِقِي حَمِيمٍ. *Bizim hiçbir şefaathimiz ve samimi bir dostumuz yoktur*⁵¹⁵.

4.3. Nefye Delâlet Eden Diğer Edatlarla Menfî Olan Fiil ve İsim Cümlesi

Sadece nefy için kullanılmamakla beraber bazen hem fiil hem de isim cümlesinde nefye delâlet eden bir takım edatlar da vardır. Bunlar لا يكون, قلما, سوى, غير, لا يكون, كلاً ve كأن, عدم/عدم, دون edatlarıdır.

a- غير kelimesi cümlede sıfat, istisnâ edatı ve ﻻ mânâsında bir nefy edatı olarak kullanılır. غير, ﻻ mânâsında kullanıldığında hal konumunda bulunur ve mansûb olur⁵¹⁶. Bu üç durumda da غير kelimesi cümleye menfî mânâ katar.

فَإِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرٌ صَالِحٌ. *Şüphesiz o uygun olmayan bir ameldir.*⁵¹⁷

رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ. *Rabbimiz! Bizi çıkar ki, yaptığımızdan başka güzel iş yapalım*⁵¹⁸.

Yukarıdaki iki ayette غير kelimesi sıfat olarak kullanılmıştır.

غير kelimesi cümlede sıfat olarak bulunmuyorsa إلا gibi istisnâ edatı olarak kullanılır. غير kelimesi istisna edatı olduğunda إلا'dan sonra gelen ismin i'râbını alır ve kendisinden sonra cümle gelmez⁵¹⁹.

⁵¹⁴ el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 344; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-meğânî*, s. 442.

⁵¹⁵ eş-Şu'arâ 26/100-101.

⁵¹⁶ er-Râzî, *es-Sâhibî*, s. 161; ed-Dakr, *Mu'cem*, s. 331-332.

⁵¹⁷ Hûd 11/46.

⁵¹⁸ el-Fâtır 35/37.

⁵¹⁹ el-Enbârî, *Esrâru'l-'arabiyye*, s. 160.

Zeyd hariç topluluk geldi. cümlesinde غير kelimesi mansûb,

Zeyd dışında hiç kimse bana gelmedi. cümlesinde ise bedel olarak merfû' veya müstesnâ olarak mansûb okunabilir⁵²⁰.

*Kim başkasının hakkına tecavüz etmeksizin ve sınırı aşmaksızın mecbur kalırsa...*⁵²¹

Bu ayette ise غير hâl cümlesinin başında gelerek cümleye menfî mânâ katmıştır.

b- غير mânâsı, istisnâ bâbında kullanımı ve i'râb bakımından gibidir. غير da غير gibi kendisinden sonraki isme muzâf olur ve onu cer eder⁵²². غير'dan farklı olarak غير hiçbir zaman izafetten kesilmez. Sonu illetli olduğu için de i'râbı takdirî (gizli) olur⁵²³.

Dilcilerin çoğuna göre غير çekimi olmayan bir zarftır. Bu görüşe göre مَرَرْتُ *Senin dışında bir adama uğradım.* cümlesinde مَكَانَكَ, غير anlamında kullanılmıştır⁵²⁴.

c- قَلَّ fiiline masdar harfi olan مَا bitiştiğinde kendisinden sonra fiil cümlesi kullanılır. قَلَّ fiili, bu kullanımında nefy harfi olduğundan fâil almaz. Çünkü kendisine bitişen مَا ref' amelini engelleyici bir özellik taşır⁵²⁵. Ancak قَلَّ fiili bu şekilde kullanıldığında fâil almasa da kendisinden sonra isim gelebilir⁵²⁶.

⁵²⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, II, 343; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 88; Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, III, 1562; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 180; a.mlf., *Evdahu'l-mesâlik*, II, 70; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-meğânî*, s. 299; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, II, 344-345.

⁵²¹ el-Bakara 2/173.

⁵²² ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 10; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, II, 70; a.mlf., *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, s. 260; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *ae.*, s. 267.

⁵²³ 'Abbâs Hasan, *ae.*, II, 345. el-Enbârî'ye göre ise غير zarf olduğundan غير gibi i'râb almaz. Bk. *Esrâru'l-'arabiyye*, s. 160.

⁵²⁴ Ebû Hayyân, *ae.*, III, 1547; 'Abbâs Hasan, *ae.*, II, 346.

⁵²⁵ İbn Hişâm, *Kavâ'idu'l-'irâb*, s. 32.

⁵²⁶ Ebû Hayyân, *ae.*, IV, 2035-2036.

صَدَدْتُ فَأَطُولُ الصُّدُودَ وَقَلَّمَا — وَصَالَ عَلَى طُولِ الصُّدُودِ يَدُومُ.

Yüz çevirdin, yüz çevirmeyi de uzattın. Uzun süren bu yüz çevirmelerden sonra kavuşma yoktur. (Tavîl)⁵²⁷.

Bu beyitte قَلَّمَا'dan sonra isim gelmesiyle ilgili iki farklı yorum vardır. Birincisine göre bu isim fâili takviye etmek için getirilmiştir. Zira bu ismin mübtedâ olması mümkün değildir. Çünkü ما'nın ameline engel olduğu قَلَّمَا ancak fiil cümlesinin başında bulunur⁵²⁸.

Diğer görüşe göre ise قَلَّمَا'nın fiili gizlidir. Beytin sonundaki fiil bu asıl fiili açıklamaktadır. Bu görüşe göre yukarıdaki beytin aslı وَقَلَّمَا يَدُومُ وَصَالَ عَلَى طُولِ الصُّدُودِ يَدُومُ. şeklindedir⁵²⁹.

قَلَّ kelimesi كَثُرَ fiili ile zıt anlamda kullanıldığında ise çekimli bir fiil olur. Ancak sırf nefy (nefy-i mahz) için kullanılıyorsa câmid fiildir. Kendisinden sonra gelen isim fâilidir⁵³⁰.

قَلَّ رَجُلٌ يَقُولُ ذَلِكَ. *Bunu söyleyen kimse yoktur.* cümlesinde رَجُلٌ kelimesi قَلَّ'nin fâili, sonrasındaki cümle ise bu nekre ismin sıfatı konumundadır. Cümlenin takdiri قَلَّ مَا مِنْ رَجُلٍ يَقُولُ ذَلِكَ. şeklindedir⁵³¹.

d- لا يَكُونُ kelimesi لا dışında başka bir nefy edatıyla kullanılmaz⁵³². Bu kelime istisna edatı olarak kullanıldığında ismi gizli kalır. Bu durumda لا ile aynı mânâda olur ve vucûben nasb ameli yapar. Çünkü cümlede müstesnâ olan kelime لا يَكُونُ'nun haberidir⁵³³.

أَتَانِي أَحَدٌ لَا يَكُونُ زَيْدًا. *Bana Zeyd olmayan birisi geldi.*

⁵²⁷ İmîl Bedî', *el-Mu'cemu'l-mufasssal*, V, 208.

⁵²⁸ İbn Hişâm, *Kavâ'idu'l-i'râb*, s. 33.

⁵²⁹ Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, IV, 2035.

⁵³⁰ *Ae.*, IV, 2035.

⁵³¹ *Ae.*, IV, 2035.

⁵³² 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, II, 353.

⁵³³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, II, 347, İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zehab*, s. 260; 'Abbâs Hasan, *ae.*, II, 353.

İstisnâ edatı olması yanında لا يكون kelimesi de ليس ve غير gibi sıfat olarak kullanılabilir⁵³⁴.

أنتاني أحدٌ لا يكون زيدًا. *Zeyd olmayan birisi bana geldi.*

e- Kendisiyle nefiy ve azlık kastedildiğinde كَانَ de cümlede menfî mânâyâ delâlet eder⁵³⁵.

كَأَنَّكَ رَئِيسُنَا فَتُعْطِيكَ. *Sanki sen bizim başkanımızsın da sana itaat edeceğiz.*

Bu cümle aslında مَا أَنْتَ رَئِيسُنَا mânâsındadır. Yani kastedilen mânâ *sen bizim başkanımız değilsin ki sana itaat edelim.* şeklindedir⁵³⁶.

f- كَلَّا edatı delâlet ettiği asıl mânâlar dışında bazen nefye de delâlet eder. Bu mânâ daha çok كَلَّا, bir iddiaya cevap olarak kullanıldığında ortaya çıkar⁵³⁷.

Nitekim ez-Zeccâcî,

يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدُهُ. كَلَّا. *Malının kendisini ebedi kılacağını sanır. Hayır!*⁵³⁸

ayetinde كَلَّا'nın bu iddiayı nefyettiğini ve bu ifadenin لَا يُخْلِدُهُ mânâsında olduğunu ifade etmiştir⁵³⁹.

g- Bu edatlar dışında دون, عدم ve عدم kelimeleri de cümlede menfî mânâyâ delâlet edebilir⁵⁴⁰.

جَاءَ الطَّالِبُ بِدُونِ قَلَمٍ. *Öğrenci kalemsiz geldi.*

إِنَّ عَدَمَ الثَّقَةِ بِالنَّفْسِ هُوَ سَبَبُ الْفَشَلِ. *Şüphesiz kendine güvenin olmaması*

başarısızlığın sebebidir.

⁵³⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, II, 347.

⁵³⁵ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-durûs*, II, 123.

⁵³⁶ *Ae.*, II, 123.

⁵³⁷ ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 11; er-Râzî, *es-Sâhibî*, s. 166; el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 287; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-meğânî*, s. 365.

⁵³⁸ el-Hümeze 104/3-4.

⁵³⁹ ez-Zeccâcî, *ae.*, s. 12.

⁵⁴⁰ Konu ve örnekler için bk. Deliçay, *Olumsuzluk İfadeleri*, 127-128.

هَذَا قَلَمٌ عَلِيمٌ النَّظِيرِ. *Bu benzeri olmayan bir kalemdir.*

5. ARAPÇADA MENFÎ İNŞÂ CÜMLELERİ

Müsbet inşâ cümleleri gibi istek bildiren ve istek bildirmeyen inşâ olmak üzere iki kısma ayrılan menfî inşâ cümlelerinin çoğu menfî haber cümlelerinin aksine *zımnî nefy* ifade eder. Çünkü bu cümlelerin çoğu lâfzen nefy edatı içermeyen mânâ itibarıyla menfî cümlelerdir.

5.1. İstek Bildiren Menfî İnşâ Cümleleri

İstek bildiren menfî inşâ cümleleri; nehiy, menfî istifhâm, menfî duâ (bed duâ) ve tahzîr cümleleridir. Bunlardan sadece tahzîr cümlesi *zımnî nefy*, diğerleri *sarih nefy* ifade eder.

5.1.1. Nehiy/Yasaklama Cümlesi

Nehiy bir şeyi yapmaktan vazgeçmeyi isti'lâ yoluyla talep etmektir. Bu tür cümlelerin tek bir şekli vardır, o da kendisinden önce nehiy ﻻ' sı gelen muzâri fiildir⁵⁴¹. ﻻ, nehiy edatı olarak kullanıldığında muzâri fiili cezmeder ve zaman açısından mânâsını gelecek zamana çevirir⁵⁴².

Ebû Hayyân, es-Süheylî'nin (ö. 581/1185) nehiy ﻻ' sı'nın aslında nefy ﻻ' sı olduğu görüşünde olduğunu ifade etmiştir⁵⁴³. es-Süheylî'nin bu görüşüne göre nehiy ﻻ' sı'nı olumsuz emir bildiren bir nefy edatı olarak değerlendirmek mümkündür. İbn Hişâm'ın nehiy ﻻ' sı ile ilgili, “*Bir şeyin terkinin talebi içindir.*” şeklindeki tanımlaması da bu yorumu desteklemektedir⁵⁴⁴. Dolayısıyla ﻻ' nın

⁵⁴¹ el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 82-83.

⁵⁴² el-Mâlekî, *Rasfû'l-mebânî*, s. 339; el-Mâlekî'ye göre nehiy ﻻ' sı'nın muzâri fiilde amel etmesinin sebebi nehiy mânâsındaki kullanımının fiile has olması ve bu durumda س ve سوف gibi fiilin bir parçası kabul edilmemesidir. İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 273; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbîhu'l-meğâni*, s. 440.

⁵⁴³ Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, IV, 1857-1858.

⁵⁴⁴ İbn Hişâm, *ae.*, I, 273; İbn Nüriddîn, Suheylî'nin bu görüşüne katılmamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *ae.*, s. 440.

muzâri fiille bu şekildeki kullanımı menfî istek bildirdiğinden⁵⁴⁵ nehiy cümlesi *sarih nefy* ifade eder.

Nehiy ifade eden cümleler muhataba yönelik olabileceği gibi üçüncü şahsa yönelik de olabilir⁵⁴⁶.

*Islah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın*⁵⁴⁷.
وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا.

*Benim de sizin de düşmanlarınız olanları dost edinmeyin!*⁵⁴⁸
لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ.

Bu iki ayette sadece muhatablara,

*Mü'minler kâfirleri dost edinmesin!*⁵⁴⁹
لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ.

Bu ayette sadece üçüncü şahıslara,

*Birbirinizin işlerini araştırmayın ve birbirinizi çekiştirmeyin*⁵⁵⁰. Bu ayette ise hem muhatablara hem de üçüncü şahıslara yönelik yasaklama bulunmaktadır.
وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا.

5.1.2. İstifhâm/Soru Cümlesi

أما ile oluşturulan istifhâm cümleleri menfî cümle kapsamında değerlendirilir. Nitekim أما⁵⁵¹ da *hemze* istifhâm edatı, mâ ise nefy edatıdır⁵⁵¹.

Kalkmıyor musun?
أَمَا تَقُومُ؟

Bazı ayetlerde ise istifhâm cümleleri ليس ile menfî yapılmıştır.

*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*⁵⁵²
أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟

⁵⁴⁵ İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbilu'l-meğânî*, s. 440.

⁵⁴⁶ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 273; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *ae.*, s. 440.

⁵⁴⁷ el-Â'raf 7/56.

⁵⁴⁸ el-Mümtehine 60/1.

⁵⁴⁹ Âl-i İmrân 3/28.

⁵⁵⁰ el-Hucûrât 49/12.

⁵⁵¹ İbn Hişâm, *ae.*, I, 66.

⁵⁵² el-A'raf 7/172.

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ؟⁵⁵³ *Allah kuluna yetmez mi?*

İstifhâm edatlarının kendileri de cümlenin kendisinden elde edilen bir takım delillerle asıl mânâlarından çıkarak nefye delalet edebilir⁵⁵⁴. Nitekim

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ. *İyiliğin karşığı iyilikten başka bir şey midir?*⁵⁵⁵

ayetinde istifhâm edatı nefy edatı anlamında kullanılmıştır. Bu ayetin takdiri, مَا جَزَاءُ مَا جَزَاءُ. şeklinde⁵⁵⁶.

5.1.3. Duâ Cümlesi

Nehiy ل'sı ile dile getirilen olumsuz istek derece bakımından üstün birisine yönelikse duâ mânâsına gelir⁵⁵⁷. Bu şekildeki ifadeler de menfî dua cümlelerini oluşturur.

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا. *Rabbimiz eğer unuttuk ya da yanıldıysak bizi sorguya çekme!*⁵⁵⁸

لَا رَحْمَةَ اللَّهُ. *Allah ona rahmet etmesin.*

5.1.4. Tahzîr Cümlesi

Tahzîr, muhatabın dikkatinin, sakınması gereken bir şeye çekilmesine denir⁵⁵⁹. Bu tanıma göre bir şeyi yaptırmaktan ziyade ondan sakındırmayı ifade etmesi açısından tahzîr iğrânın zıddına nehye daha yakındır⁵⁶⁰. Dolayısıyla lâfız itibariyle müsbet olsa da mânâ itibariyle menfî bir mânâyâ delâlet eden tahzîr *zımnî nefy* kapsamında değerlendirilmelidir.

⁵⁵³ ez-Zumer 39/36.

⁵⁵⁴ el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 93.

⁵⁵⁵ er-Rahmân 55/60.

⁵⁵⁶ el-Hâşimî, *ae.*, s. 93.

⁵⁵⁷ Ebû Hayyân, *İrîşâfu'd-darab*, IV, 1857-1858; el-Hâşimî, *ae.*, s. 83.

⁵⁵⁸ el-Bakara 2/286.

⁵⁵⁹ İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, II, 235; ed-Dakr, *Mu'cem*, s. 142; İmîl Bedî' Ya'kûb, *Kâmûs*, s. 111.

⁵⁶⁰ el-'Ukberî'ye göre aslında her iki üslûb da bir sakındırmayı ifade eder. Ancak iğrâda bir şeyi kaçırmaktan sakındırma, tahzîrde ise bir şeye yakın olmaktan sakındırma sözkonusudur. Ayrıntılı bilgi için bk. A.mlf., *el-Lubâb*, I, 459.

Tahzîr cümlelerinin farklı şekilleri vardır. Bunlar aşağıdaki gibidir⁵⁶¹:

a- Sadece sakındırılan şeyin (muhażzer minh) zikredildiđi tahzîr cümlesi:

النَّارِ! *Ateşten sakın!*

فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا. *Allah'ın Rasulü de onlara şöyle demişti:*

“Allah'ın devesin(i boğazlamak)tan ve onun su içme hakkın(ı gasbetmek)ten kaçının⁵⁶².”

Ayeti de sadece sakınılması istenen şeyin söylendiği tahzîr cümlesine örnektir. Bu ayetin takdiri, إِحْذَرُوا عَقْرَ نَاقَةِ اللَّهِ وَ قَطَعَ سُقْيَاهَا, şeklidir⁵⁶³.

النَّارِ النَّارِ! *Ateşten sakın ateşten!*

النَّارِ وَالْحُفْرَةَ! *Ateşten ve çukurdan sakın!*

b- اِيَّاكَ edatı ile oluşturulan tahzîr cümleleridir:

اِيَّاكَ النَّارِ! *Ateşten sakın!*

اِيَّاكَ وَ النَّارِ! *Ateşten sakın!*

Bu örnekte hem ma'tûf hem de ma'tûfun 'aleyh اِيَّاكَ veya إِحْذَرُ mukadder fiili ile mansûbtur. اِيَّاكَ'den sonra atıf harfiyle asıl sakındırılmak istenen şeyin getirilmesi tekrâr mahiyetindedir⁵⁶⁴ ki bu da mânânın vurgulanmasını sağlar.

اِيَّاكَ مِنَ النَّارِ! *Ateşten sakın!*

Bütün şekilleriyle tahzîr cümlesinde kendisinden sakındırılan şey genelde اِيَّاكَ “sakın!” veya إِحْذَرُ “uzak dur!” şeklinde emir fiili olarak takdîr edilen mahzuf fiilin mef'ûlü konumundadır⁵⁶⁵. Dolayısıyla mansûbtur.

⁵⁶¹ el-Antâkî, *el-Muhîr*, III, 20-22; 'Ali Rizâ, *el-Merci*, II, 21-22.

⁵⁶² eş-Şems, 91/13. Ayetin me'ali İbnu's-Şecerî'nin yaptığı açıklamaya uygun olarak yapılmıştır.

⁵⁶³ İbnu's-Şecerî, *Emâlî*, II, 97. Tahzîr üslûbunu zorunlu kılan sebep için bk. el-Antâkî, *ae.*, III, 19.

⁵⁶⁴ İbnu's-Şecerî, *ae.*, II, 97.

Tahzîr cümlesinde **إِيَّاكَ** kullanıldığında fiilin gizli olması zorunludur. **إِيَّاكَ**'den sonra örnekte olduğu gibi ma'tûfun gelmesi ile gelmemesi arasında ise bir fark yoktur⁵⁶⁶.

Ayrıca iğrâda olduğu gibi tahzîrde de aslolan muhataba yönelik olmasıdır. Bu nedenle **إِيَّايَ** kelimesiyle konuşanın kendisine veya **إِيَّاكَ** kelimesi ile üçüncü bir şahsa yönelik dile getirilen tahzîr üslûbu şâz (kural dışı) kabul edilmiştir⁵⁶⁷.

5.2. İstek Bildirmeyen Menfî İnşâ Cümleleri

Müsbet inşâ kapsamındaki cümlelerde olduğu gibi burada da inşâ iki bölümde incelenmiştir. Bu bölümlerin ikincisi istek bildirmeyen menfî inşâ cümleleridir. Bu cümleler sırasıyla; şart, tendîm/kınama, taaccub ve menfî akit cümleleridir.

5.2.1. Şart Cümlesi

Menfî şart cümlesinin üç şekli vardır: Birincisi şart edatından sonra nefy edatları getirilerek oluşturulan menfî şart cümlesidir. İkincisi **لَوْ** ve **لَوْ مَا** ile kurulan imtinâ'î-vücûdî şart cümlesidir. Bu iki şart cümlesi, nefy edatı içerdiklerinden *sarih nefy* ifade ederler. Diğerisi ise zımnî nefy ifade eden imtinâ'î şart cümlesidir. Bu tür cümleler zımnî nefy ifade eder. Çünkü bu cümlelerde açıkça bir nefy edatı bulunmaz. Bu cümleler aşağıdaki gibidir.

a- Nefy Edatı ile Oluşturulan Menfî Şart Cümleleri

Şart edatı olan **إِنْ**'e⁵⁶⁸ nefy edatı olan **لَا** bitiştiğinde oluşan **لَا إِنْ** harfi, istisnâ edatı olan **إِلَّا** ile benzeşse de⁵⁶⁹ bu harf olumsuz şart bildirir.

إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ. *Eğer ona yardım etmezseniz, Allah ona yardım etmiştir*⁵⁷⁰.

⁵⁶⁵ el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 463; İmîl Bedî' Ya'kûb, *Kâmûs*, s. 111.

⁵⁶⁶ İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, II, 235.

⁵⁶⁷ *Ae.*, II, 236.

⁵⁶⁸ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, IV, 264.

⁵⁶⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 29.

⁵⁷⁰ et-Tevbe 9/40.

إِلَّا تَتَّقُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا. *Eğer sefere çıkmazsanız, Allah sizi can yakıcı bir azapla cezalandırır*⁵⁷¹.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ أَنَّهُمْ عَلِيمُونَ. *Beni bağışlamaz ve bana merhamet etmezsen kaybedenlerden olurum*⁵⁷².

Aynı şekilde şart edatı *إِنْ*'den sonra *لَمْ* getirilerek de olumsuz şart cümlesi oluşturulabilir.

وَأَن لَّمْ تَقْرَأْ يَوْمَ يَدْعُوكَ فَتَوَلَّوْا كَافِرِينَ. *Eğer bunu yapmazsan, o zaman, O'nun mesajını iletmemiş olursun*⁵⁷³.

وَأَن لَّمْ يَتَّبِعُوا عَمَّا يُقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ. *Eğer dediklerinden vazgeçmezlerse, and olsun, onlardan inkârcı olanlara can yakıcı bir ceza dokunacaktır*⁵⁷⁴.

Hiz. Peygamber'in (S.A.V) *ihsan* tanımladığı hadisi de bunun bir diğer örneğidir:

الْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ. *İhsan, Allah'a onu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen onu görmesen de şüphesiz O seni görüyor*⁵⁷⁵.

b- İmtinâ'î Şart Cümlesi

Kişi ile istediği şey arasına girip ayırmak anlamına gelen *الْمَنْعُ* (*men'*), kökünden türemiş olan⁵⁷⁶ *imtinâ'* bir şeyin hariçte varlığının olmaması anlamına gelir⁵⁷⁷.

⁵⁷¹ et-Tevbe 9/39.

⁵⁷² Hûd 11/47.

⁵⁷³ el-Mâide 5/67.

⁵⁷⁴ el-Mâide 5/73.

⁵⁷⁵ el-Buhârî, *İmân*, 5.

⁵⁷⁶ 'Akkâvî, *el-Mu'cem*, s. 218; Ahmed Matlûb, *Mu'cem*, s. 183.

⁵⁷⁷ es-Seyyid el-Curcânî, *et-Ta'rîfât*, s. 45.

İmtinâ'î şart cümlesinde de iki olay arasında sebep-sonuç ilişkisi kurulur. Fakat birinci bölümde ele alınan ihtimâli şart cümlesinden farklı olarak imtinâ'î şart cümlesinde tek bir hüküm geçerlidir. Bu hüküm *imtinâ'*'dir⁵⁷⁸.

İmtinâ'î şart cümlesi lâfzen müsbet olsa da tanımından anlaşıldığı üzere mânâ itibariyle menfidir. Dolayısıyla bu tür cümleler de *zımnî nefy* ifade eder.

Nitekim; لَوْ جَاءَ زَيْدٌ لَأَكْرَمْتُهُ. *Zeyd gelseydi ona ikramda bulunurdum.* cümlesi lâfız itibariyle müsbettir fakat mânâ itibariyle menfidir. Çünkü Zeyd gelmediği için ona ikramda bulunulamamıştır.

Müsbet cümlelerin başına geldiğinde *imtinâ'* ifade eden⁵⁷⁹ لَوْ, *harfu imtinâ'in li imtina'* şeklinde tanımlanır⁵⁸⁰. Konu itibariyle bu cümlenin anlamı, لَوْ'nun şart cümlesinin ifade ettiği hükmün gerçekleşmemesi sebebiyle cevap cümlesinin ifade ettiği hükmün de gerçekleşmemesidir⁵⁸¹. Diğer şart edatlarından farklı olarak لَوْ, fiilin zamanını geleceğe taşımadığı için kendisinden sonra gelen fiili cezmetmez. Yani لَوْ'li cümlenin zamanı mâzidir⁵⁸².

Cümlenin her iki tarafı da olumsuzluğuna delâlet ettiğinden el-Antâkî, imtinâ'î şart cümlesini ج ← ب ← şeklinde formülleştirmiştir⁵⁸³.

c- İmtinâ'î-Vücûdî Şart Cümlesi (لوما-لولا)

İmtinâ'î-vücûdî şart cümlesi, birinci bölümde bahsedilen diğer şart cümleleri gibi şart cümlesi ile cevap cümlesi arasında şart edatıyla kurulan sebep-sonuç ilişkisini ifade eder. Bu tür cümleleri diğerlerinden ayıran özellik ise var olan şartın cevap cümlesindeki hükmün ortadan kalkmasına yol açmasıdır. Şart

⁵⁷⁸ İbnu's-Şecerî, *Emâli*, II, 59.

⁵⁷⁹ el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 358. لَوْ harfinden sonra dâima mâzi fiil gelir ve başında لَوْ bulunan şart cümlesinin cevap cümlesinin başında da lâm bulunması gerekir. لَوْ kullanımı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. ez-Zeccâcî, *Kitâbu'l-lâmât*, s. 136-137; el-Mâlekî, *ae.*, s. 359.

⁵⁸⁰ el-Mâlekî, *ae.*, s. 358.

⁵⁸¹ ez-Zeccâcî, şart ve cevap kelimelerini kullanmasa da buna yakın bir tanım yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 3; a.mlf., *Kitâbu'l-lâmât*, s. 136; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-meğânî*, s. 405.

⁵⁸² el-'Ukberî, *el-Lubâb*, II, 83; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *ae.*, s. 405.

⁵⁸³ el-Antâkî, *el-Muhît*, II, 60.

cümlesinin ifade ettiği hükmün varolması bu cümlemin ismindeki vucûdî kısmına, cevap cümlesinin ifade ettiği hükmün şarta bağlı olarak ortadan kalkması ise imtinâ'î kısmına işaret etmektedir⁵⁸⁴.

لَوْلَا الْمَطَرُ لَهَلَكَ الزَّرْعُ. *Yağmur olmasaydı ekin helak olacaktı.* Dolayısıyla yağmur yağdığından ekinler helak *olmamıştır*.

لَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ لَهَلَكَ النَّاسُ. *Allah'ın lutfu olmasaydı insanlar helak olacaktı.* Fakat Allah'ın lutfu sayesinde insanlar helak *olmamıştır*.

Bu harflerden sonra ancak isim veya isim te'vilinde olan kelimeler gelir⁵⁸⁵. Basralılara göre kendilerinden sonra gelen bu kelime mübtedâ olmak üzere merfû'dur⁵⁸⁶.

لَوْلَا'dan sonra gelen mübtedânın haberi genel bir hüküm bildiriyorsa mahzûf olur. Haber özel bir hükme işaret ediyorsa mübtedâ ya masdar şeklinde ya da لَوْلَا'dan sonra أَن'ın isim ve haberi şeklinde gelen bir isim cümlesi olur⁵⁸⁷.

لَوْلَا قِيَامُ زَيْدٍ لِأَتَيْتِكَ. *Zeyd'in ayakta olması olmasaydı kesinlikle sana gelecektim.* cümlesinde mübtedâ masdar şeklinde gelmiştir.

لَوْلَا أَنْ زَيْدًا قَائِمًا لَكَانَ كَذًا وَكَذَا. *Zeyd ayakta olmasaydı şöyle şöyle olacaktı.* gibi cümlesinde ise mübtedâ isim cümlesi şeklinde gelmiştir.

5.2.2. Zemm/Yerme Cümlesi

Zemm cümlesinde kelime türü ve kullanımı açısından نَعَم ile aynı olan بِنَسْ kelimesi kullanılır. Aralarındaki fark mânâ itibariyledir. Nitekim نَعَم'in aksine بِنَسْ

⁵⁸⁴ ez-Zeccâcî, *Hurûfi'l-me'ânî*, s. 3-4; Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, IV, 1904; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I, 301; İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *Mesâbihu'l-meğânî*, s. 418.

⁵⁸⁵ İbnu'l-Hatîb el-Mevze'î, *ae.*, s. 418.

⁵⁸⁶ Ebû Hayyân, *ae.*, IV, 1904; İbn Hişâm, *ae.*, I, 301.

⁵⁸⁷ İbn Hişâm, *ae.* I, 301.

zemmetmede abartı ifade eder⁵⁸⁸. بئس nefy edatı olmamasına rağmen menfi mânâyâ delâlet ettiğinden zemm cümlesi zımnî nefy ifade eder.

*Allah'ın ayetlerini inkâr eden topluluğun hali ne kötüdür*⁵⁸⁹. ayeti zemm cümlesinin örneğidir.

Zemm cümlesinde بئس yerine mânâ ve kullanımı açısından bu kelimeyle aynı olan ساء kelimesi de kullanılabilir⁵⁹⁰.

*Ayetlerimizi yalanlayan ve kendilerine zulmeden bir kavmin durumu ne kötüdür*⁵⁹¹.

5.2.3. Tendîm/Kınama Cümlesi

Tazîz için kullanılan لولا, لوما, ألا harfleri mâzi fiilinden önce geldiğinde kınama (tendîm, tevbîh) ifade eder⁵⁹².

*Allah'ı bırakıp O'na yakınlık sağlamaları için edindikleri ilahlar kendilerine yardım etseydi ya!*⁵⁹³

Bu ayette müşrikler Allah'tan başkasından yardım dilemeleri sebebiyle kınanmakta ve putların kendilerine hiçbir fayda sağlayamayacağı vurgulanmaktadır.

Parayı saklasaydın ya! (Niçin saklamadın)

Anlaşmayı bozsaydın ya! (Niçin bozmadın)

Bu tür cümleler hem kınama edatının içerdiği nefy edatı hem de delâlet ettikleri menfî mânâ itibariyle sarîh nefy ifade ederler.

⁵⁸⁸ İbn Cinnî, *el-Luma'*, s. 200; Zemm kelimesinin türü ile ilgili ihtilaflar için bk. el-'Ukberî, *el-Lubâb*, I, 180; İbnu's-Şecerî, *Emâlî*, II, 404; İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, II, 311.

⁵⁸⁹ el-Cum'a 62/5.

⁵⁹⁰ el-'Ukberî, *ae.*, I, 187; İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, II, 135.

⁵⁹¹ el-A'râf 7/177.

⁵⁹² 'Ali Rizâ, *el-Merci*, III, 198.

⁵⁹³ el-Ahkâf 46/28.

5.2.4. Taaccub Cümlesi

İbnu'ş-Şecerî taaccub üslûbu ile medih ve zemm cümleleri arasındaki benzerliklere değinmiştir. Nitekim ona göre menfî mânâdaki taaccub cümlesi, zemm ifadesi gibi kötölemeye abartıya delâlet eder⁵⁹⁴.

.مَا أَلَامَ بَكْرًا. *Bekir ne lânet adamdır.* = بِئْسَ الرَّجُلُ بَكْرًا. *Bekir ne kötü adamdır.*

İbnu'ş-Şecerî'nin bu yaklaşımı ışığında zemme delâlet eden taaccub üslûbunun da menfî yapı kapsamında değerlendirilmesi gerekir.

Çünkü cümlede nefy edatı bulunmasa bile menfî bir mânâ sözkonusudur. Bu da menfî taaccub cümlesinin *sarih-zımnî nefy* bağlamında zımnî nefy ifade ettiğini gösterir.

5.2.5. Akit Cümlesi

Akti meydana getiren ifadeler müsbet inşâ kapsamında değerlendirilmiştir. Bir şeyi ortadan kaldırma mânâsına gelen *ikâle* kavramı ise *bir satım akdinde akid veya biatin taraflarınca bozulması bağlamında*⁵⁹⁵ kullanılan bir kavramdır⁵⁹⁶. Dolayısıyla,

.بَعْتُ *Sattım.* veya

.اِشْتَرَيْتُ *Satın aldım.* cümlelerinin aksine,

.أَقَلَّتْ *(Akdi) Feshettim.* cümlesi akdin ortadan kaldırılması mânâsına gelir⁵⁹⁷

ki bu menfî bir inşâdır. Ancak cümlede nefy edatı bulunmadığından bu tür ifadeler *zımnî nefye* delâlet eder.

⁵⁹⁴ İbnu'ş-Şecerî, *Emâlî*, II, 388.

⁵⁹⁵ Aybakan, Bilal, "İkâle", *DİA*, XXII, s. 14.

⁵⁹⁶ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998, s. 189.

⁵⁹⁷ 'Al'auddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Kitâbu Bedâ'i's-sanâi' fi tertibi 'ş-şerâi'*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, V, 306.

SONUÇ

Arapçada cümleler farklı açılardan çeşitli taksimatlara tabi tutulmuştur. Aktarım şekli itibariyle haber ve inşâ diye ikiye ayrılan cümle mânâ itibariyle de *müsbet* ve *menfî* olmak üzere iki kısma ayrılır. Böylece bu dört kavram Temmâm Hassân'ın da ifade ettiği gibi nahiv ilminin merkezini oluşturmaktadır.

Cümle mânâ itibariyle ele alındığında temel kavramların *isbât* ve *nefy* olduğu görülmektedir. Çünkü cümle mânâ itibariyle ya müsbet ya da menfîdir.

İsbât, nefy edatlarından arındırılmış bir cümle ile bir şeyin varlığına hükmetmektir. *Nefy* ise müsbet cümlenin mânâsının nefy edatlarından birisi kullanılarak olumsuz yapılmasıdır. Bu mânâda nefy, *isbât* veya *icâbla* zıt anlamdadır.

Cümlenin ifade ettiği menfî mânâ bu kavramla ilgili olarak iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim menfî mânâ gerçekte nefy ifade etmek için kullanılan bir edatla değil de cümle içi bir kârineden veya kelimelerin sözlük anlamlarından elde ediliyorsa buna *zımnî nefy* denir. Yaygın olan ıstılâhî anlamıyla yani nefy edatları ile elde edilen menfî mânâya ise *sarih nefy* denir.

Bu müsbet ve menfî mânâ cümlelerin diğer bir taksimini oluşturan *haber* veya *inşâ* kapsamındaki cümlelerde karşımıza çıkar. Dolayısıyla cümle ister haber cümlesi isterse de inşâ cümlesi olsun mutlaka ya müsbettir ya da menfî.

Haber, cümlenin öğelerinin birbirine müsbet veya menfî olarak isnad edilmesinden hâsıl olan hükmün tasdik veya tekzibe açık olmasıdır. Bu iki ihtimal bu cümlenin ifade ettiği hükmün vakıa ile örtüşüp örtüşmemesine göre ortaya çıkar.

Haberde söz konusu vakıayı aktarma amacıyla farklı unsurlar arasında ilişki oluşturmaktır. Dolayısıyla burada sözkonusu olan muhataba bir bildirimde bulunmaktır. Ancak Arapçada bu bildirim belli şekillerde yapılabildiği görülmektedir. Çünkü bir mânâ aktarımı kelimenin bütün türleri arasında oluşturulan nisbetle mümkün olmamaktadır. Arapçada bunu mümkün kılan iki nisbet türü vardır. Bu da ya iki ismin ya da bir isim ile bir fiilin birbirine nisbet

edilmesidir. Bu da haber kapsamında iki cümle şeklinin olabildiğini göstermektedir. Bunlar isim cümlesi (isim+isim) ve fiil cümlesidir (fiil+isim).

Bu iki cümle şekli muhatabın cümlelerin ifade ettiği hükme karşı tavrına göre şeklen ya te'kidli ya da te'kidsiz olur. Muhataba ilkin yöneltilen, dolayısıyla muhatabın aktarılan hükme karşı müsbet veya menfi bir tavra sahip olmadığı cümlelere *ibtidâi haber cümlesi* denir. Bu cümlelerde te'kide ihtiyaç duyulmaz. Şayet muhatap ilgili hükme karşı tereddüt içindeyse bu tereddüdü izaleye kâfi derecede te'kide başvurulur ki bu *talebî haber cümlelerini* meydana getirir. Muhatabın menfi tavrı tereddütü geçip inkâr seviyesine varmışsa cümle biraz daha fazla te'kide ihtiyaç duyar ki bu da *inkârî haber cümlelerini* oluşturur.

Haber kapsamına giren bu iki cümle için farklı edatlar kullanılır. Nitekim isim cümlesi إِنَّ, ibtidâ lâmi, أَمْ، fasıl zamiri ve zâid harflerle te'kid edilirken fiil cümlesi قَدْ، tenfis harfleri, te'kid nunları, lâm ve zâid harflerle te'kid edilir. Bunların yanında, yemin uslûbu, kasr, şân zamiri ve tenbîh harfleri gibi her iki cümle için kullanılan metodlar da vardır. Tüm bu farklı harf ve metodlarla Arapçada farklı müsbet cümle kuruluşlarının elde edilebildiği görülmektedir.

Haber kapsamındaki bu isim ve fiil cümleleri bir takım nefy edatları kullanılarak olumsuz yapılır. Fiil cümlesi لَمْ، لَمْ، لَمْ، لَمْ ve لَمْ edatlarıyla, isim cümlesi ise لَيْسَ ve لَيْسَ'ye benzeyen harflerle olumsuz yapılır. Cümle aslen nefy için kullanılan bir edat içerdiğinden bu tür menfi cümleler *sarih nefy* ifade eder.

Bu edatlarla oluşturulan menfi cümleler, karşılığı oldukları müsbet ifadeye denk olarak olumsuzluğun te'kidine delâlet eder. Bu bazen bizzat nefy harfinin özelliği olarak ortaya çıkar. Nitekim لَمْ ile لَمْ te'kidli müsbet ifadenin karşılığı olduklarından olumsuzluğun te'kidine delâlet eder.

Bir takım menfi cümlelerde ise te'kid, kullanılan zâid harflerle elde edilir. Nitekim لَيْسَ ve لَيْسَ'ye benzeyen harflerle menfi olan cümlelerde bu te'kidli mânâ cümlelerin haberine bitleştirilen zâid harflerle elde edilir.

Bunun yanında olumsuzluğun genelliği ve te'kidi uslûptan da elde edilir. Buna belâğat ilminde 'umûmu's-selb denir. Bu uslûpta genellik ifade eden kelime nefy edatından önce getirilir. Böylece olumsuzluğun alanı genişletilerek cümlenin kapsamına giren bütün fertlere teşmil edilir. Buna şumûlu'n-nefy de denir.

Haber cümlelerinde aslen nefy edatı olmamakla beraber asli mânâları yanında nefy de ifade eden bazı edatlar kullanılır. Bunlar لا يكون ve لا يَكُون, قَلَمًا, سِوَى, غَيْرِ, كَلَّا kelimeleridir.

İnşâ ise haberin aksine vakıada kendisine mutabakatın aranmadığı dolayısıyla tasdîk veya tekzîbe ihtimali olmayan cümlelerdir. Bu cümleler de kendi içinde *istek bildiren* ve *istek bildirmeyen inşâ* olmak üzere iki kısma ayrılır. Bu iki kısım da kendi içerisinde müsbet ve menfî olmak üzere iki kısma ayrılır. Müsbet istek bildiren inşâ cümleleri, emir, istifhâm, temennî, nidâ, duâ ve iğrâ cümleleridir. Buna karşılık müsbet fakat istek bildirmeyen inşâ cümleleri ise, şart, medih, tereccî, taaccub ve müsbet akit cümleleridir.

Diğer taraftan inşâ cümleleri menfî olmaları itibariyle de iki grupta değerlendirilir. Menfî istek bildiren inşâ cümleleri, nehiy, menfî istifhâm, menfî duâ ve tahzîr cümleleridir. Menfî istek bildirmeyen inşâ cümleleri ise, menfî şart, zemm, kınama, menfî taaccub ve menfî akit cümleleridir.

Menfî haber cümlelerinden farklı olarak menfî inşâ cümlelerinin çoğunda bu menfî mânâ ya cümlelerde kullanılan kalıp ya da cümledeki kelimelerin sözlük anlamlarından elde edilir. Dolayısıyla cümlede aslen nefy için kullanılan nefy edatı olmadığından bu cümlelerin çoğu *zımnî nefy* ifade eder.

KAYNAKÇA

- ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, I-IV, Dâru’l-Me’ârif, Kahire ts.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Belâğat-ı Osmâniyye*, nşr. Turgut Karabey-Mehmet Atalay, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- Ahmed Matlûb, *Mu’cemu’l-Mustalahâti’l-belâğiyye ve tatavvurihâ*, Mektebetu Lübnan, Lübnan 1996.
- ‘Akkâvî, İn’âm Fevvâl, *el-Mu’cemu’l-mufasssal fi ‘ulûmi’l-belâğa, el-Bedî’ ve’l-beyân ve’l-me’ânî*, Dâru’l-Kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut 1996.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2000.
- el-‘Alevî, Yahya b. Hamza b. ‘Ali b. İbrâhîm, *Kitâbu’t-turâz el-mutezammin li-esrâril’l-belâğa ve ‘ulûmi hakâiki’l-‘icâz*, nşr. Muhammed ‘Abdusselâm Şâhîn, Dâru’l-Kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut 1995.
- ‘Ali Rızâ, *el-Merci’ fi’l-luğati’l-‘arabiyye nahvihâ ve sarfihâ*, I-III, Dâru’l-Fikr, ts.
- el-Antâkî, Muhammed, *el-Minhâc fi’l-kavâ’id ve’l-i’râb*, I-III, Dâru’ş-Şerefi’l-‘arabî, Haleb ts.
- _____, *el-Muhît fi esvâti’l-‘arabiyye ve nahvihâ ve sarfihâ*, Dâru’ş-Şarki’l-‘arabî, Beyrut ts.
- ‘Atîk, ‘Abdul’azîz, *Fi’l-belâğati’l-‘arabiyye ‘ilmu’l-me’ânî, beyân ve bedî’*, Dâru’n-Nehceti’l-‘arabiyye, Beyrut ts.
- Aybakan, Bilal, “İkâle”, *DİA*, XXII, ss. 14-16.
- el-Bağdâdî, ‘Abdulkâdir b. ‘Omer, *Hizânetu’l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni’l-‘arab*, I-XIII, nşr. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mısır, Mektebetu’l-Hancî 1981.
- el-Berde’î, Sa’dullâh, *Hadâiku’d-dekâik*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1984.
- Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- _____, *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul 1984.

- el-Cârim, ‘Ali - Mustafa Emîn, *el-Belağatu’l-vâziha*, Dâru’l-Me’ârif, Mısır 1959.
- Chomsky, Noam, *Dil ve Zihin*, trc. Ahmet Kocaman, Ayraç Yayınları, Ankara 2002.
- el-Curcânî, ‘Abdulkâhir, *Delâilu’l-i’câz Sözdizimi ve Anlambilim*, trc. Osman Güman, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008.
- el-Curcânî, ‘Ali b. Muhammed es-Seyyîd eş-Şerîf, *Kitâbu’t-Ta’rifât*, nşr. ‘Abdulmun’îm el-Hanefî, Dâru’r-Reşâd, Kahire ts.
- ed-Dahdâh, Antuân, *Mu’cemu luğati’n-nahvi’l-‘arabî*, nşr. Corc Mitrî ‘Abdu’lmesîh, Mektebetu Lübnan, Lübnan 1993.
- ed-Dakr, Abdulganî, *Mu’cemu’l-kavâ’idi’l-‘arabiyye fi’n-nahv ve’t-tasrîf*, Dâru’l-Kalem, Dimeşk 1993.
- Deliçay, Tahsin, “Arapça Cümle Kuruluşunda Olumsuzluk İfadeleri” *FÜSBD*, XI/2 (2001).
- Demirayak, Kenan - v.dğr., *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, Ankara Okulu, Ankara 2004.
- Durmuş, İsmail, “Hasr”, *DİA*, XVI, ss. 392-393.
- ed-Durra, Muhammed ‘Ali Tâhâ, *Fethu’l-ğarîbi’l-mucîb i’râbu şevâhidi Muğni’l-lebîb*, I-IV, Dâru’r-Râzî, Dimeşk 1991.
- Ebû ‘Ali el-Hasen b. Ahmed b. Abdilgafûr, *Kitâbu’l-Îzâh*, nşr. Kâzim Bahr el-Murcân, ‘Âlemu’l-kutub, Beyrut 1996.
- el-Enbârî, Kemâluddîn Ebu’l-Berekât ‘Abdurrahmân Muhammed b. Ebî Sa’îd, *Esrâru’l-‘arabiyye*, nşr. Berekât Yûsuf Hebbû, Dâru’l-Erkam b. Ebi’l-Erkam, Beyrut 1999.
- el-Endelûsî, Ebû Hayyân, *İrtişâfu’d-darab min lisâni’l-‘arab*, I-V, nşr. Receb ‘Osmân Muhammed, Mektebetu’l-Hancî, Kahire 1998.
- _____, *et-Tezyîl ve’t-tekmîl fi şerhi’t-Teshîl*, I-II, nşr. Hasan Hindâvî, Dâru’l-Kalem, Dimeşk 1997.

- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998.
- Eren, Cüneyt – Uzunoğlu, M. Vecih, *Arap Edebiyatında Edebî Sanatlar Belâgat*, Sütun Yayınları, İzmir 2006.
- Fahrüddîn Kabâve, *İ'râbu'l-cumel ve eşbâhi'l-cumel*, Dâru'l-Kalemi'l-'arabî, Haleb 1989.
- el-Fârâbî, *Kitâbu'l-Burhân*, (Metin ve Çeviri), trc. Ömer Türker-Ömer Mahir Alper, Klasik Yayınları, İstanbul 2008.
- _____, *Kitâbu'l-Hurûf Harfler Kitabı Metin ve Çeviri*, çev. Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008.
- el-Fârisî, Ebû 'Alî el-Hasan b. Ahmed 'Abdulgaffâr, *et-Ta'likatu 'alâ Kitâbi Sibeveyh*, I-II, nşr. 'Avad Hamed el-Kûzî, Matba'atu'l-Emâne, Kahire 1992.
- el-Ferâhidî, el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Cumel fi'n-nahv*, nşr. Fahrüddîn Kabâve, Muessetu'r-risâle, Beyrut 1985.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-muhît*, I-IV, Dâru İhyâi't-turâsi'l-'arabî, Beyrut 1991.
- el-Galâyînî, Mustafâ, *Câmi'ud-durûsi'l-'arabiyye*, I-III, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1994.
- Görgün, Tahsin, *İlâhi Sözü'nün Gücü, Varlık ve Bilgi Kaynağı Olarak Kur'an*, Gelenek Yayınları, İstanbul 2003.
- _____, "İnşâ, Dil Bilim Terimi Olarak İnşâ", *DİA*, XXII, ss. 339-341.
- el-Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâga fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-kubrâ, Mısır 1963.
- _____, *el-Kavâ'idu'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'arabiyye*, nşr. Muhammed Ahmed Kâsim, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1998.

- el-Hemedânî, Bahâuddîn ‘Abdullah İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, I-II, nşr. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, Matba’atu’s-Se’âde 1962.
- el-Huveysikî, Zeyn Kâmil, *el-Cumle el-fi’liyye basîta ve mûvesse’a, dirâse tatbikîyye ‘alâ şî’ri’l-Mutenebbî*, Muessetu Şebâbi’l-câmi’a, İskenderiyye 1987.
- İbn ‘Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Tefsiru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, Dâru’-Tûnusiyye, ts..
- İbn Cinnî, Ebu’l-Feth ‘Osmân, *el-Hasâis*, I-III, nşr. Muhammed ‘Ali en-Neccâr, el-Hey’etu’l-Mısriyye el-‘âmme, Mısır 1988.
- _____, *el-Luma’ fi’l-‘arabiyye*, nşr. Hâmid el-Mu’min, ‘Âlemu’l-kutub, Beyrut 1985.
- İbn Dureyd, Ebu Bekr Muhammed b. el-Hasen, *Kitâbu Cemherati’l-luğa*, I-III, nşr. Remzî Munîr Be’lebekkî, Dâru’l-’İlm li’l-melâyîn, Beyrut 1978.
- İbn Fâris, Ebu’l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyyâ el-Lugavî, *Mucmelu’l-luğa*, I-V, nşr. Zuheyr ‘Abdulmuhsîn Sultân, Muessetu’r-Risâle, Beyrut 1976.
- _____, *Mu’cemu Mekâyisi’l-luğa*, I-VI, nşr. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru’l-Cîl, Beyrut ts.
- İbn Fâris, İbn Zekeriyyâ er-Râzî el-Luğavî, Ebu’l-Huseyn Ahmed, *es-Sâhibî fî fîkhi’l-luğa*, nşr. ‘Omer Fârûk et-Tabbâ’, Mektebetu’l-Me’ârif, Beyrut 1993.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed ‘Abdullâh Cemâluddîn, *Evdahu’l-mesâlik ilâ elfiyeti İbn Mâlik*, I-III, nşr. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, İhyâu turâsi’l-‘arabî, Beyrut 1966.
- _____, *Metnu Kavâ’idi’l-i’râb*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul ts.
- _____, *Muğni’l-lebîb ‘an kutubi’l-e’ârib*, I-II, nşr. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrut 1992.
- _____, *Şerhu Cumeli’z-Zeccâcî*, nşr. ‘Ali Muhsin ‘Îsâ, ‘Âlemu’l-Kutub, Beyrut 1986.

- _____, *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*, nşr. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 2003.
- _____, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, ys., ts.
- İbn Mâlik, Cemaluddîn Muhammed, *Şerhu 'Umdeti'l-Hâfiz ve 'Uddeti'l-Lâfiz*, I-II, nşr. 'Adnân 'Abdurrahmân ed-Dûrî, Matba'atu'l-'Anî, Bağdat 1977.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim, *Lisânu'l-'arab*, I-XV, ys., ts.
- İbnu'l-Hâcib, Cemâluddîn Ebû 'Amr 'Osmân b. 'Omer, *Kitâbu'l-Kâfiye fi'n-nahv ve şerhuhu li's-Şeyh Radiyyuddîn Muhammed b. el-Hasan el-Esterâbâdî*, I-II, Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1995.
- İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl, *el-Usûl fi'n-nahv*, I-III, nşr. 'Abdulhsuseyn el-Fetelî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1999.
- İbnu'ş-Şecerî, Hibetullah b. 'Ali b. Muhammed b. Hamza el-'Alevî, *Emâlî İbni'ş-Şecerî*, I-III, nşr. Mahmûd Muhammed et-Tinâhî, Kahire, Mektebetu'l-Hancî 1992.
- İbn Ya'îş, Muvaffakuddîn Ebi'l-Bekâ Ya'îş b. 'Ali, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, I-VI, nşr. İmîl Bedî' Ya'kûb, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye 2001.
- İmîl Bedî' Yâkûb, *Kâmûsu'l-mustalahâti'l-luğaviyye ve'l-edebîyye*, Dâru'l-'İlm, Beyrut 1987.
- _____, *el-Mu'cemu'l-mufassal fi şevâhidi'l-luğavi'l-'arabiyye*, I-XIV, Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1996.
- el-İrbilî, 'Alâuddîn b. 'Ali *Cevâhiru'l-edeb fi ma'rifeti kelâmi'l-'arab*, nşr. İmîl Bedî' Ya'kûb, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1991.
- el-İsferâînî, Tâcuddîn Muhammed b. Ahmed, *el-Lubâb fi 'ilmi'l-'i'râb*, nşr. Şevkî el-Me'arrî, Mektebetu Lübnan, Beyrut 1996.

- el-Kâsânî, ‘Al’auddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd, *Kitâbu Bedâi’i’s-sanâi’ fî tertîbi’s-şerâi’*, I-V, Dâru’l-Kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut 1986.
- el-Kazvînî, el-Hâtib, *el-Îdâh fî ‘ulûmi’l-belâğa*, nşr. Behîc Gazâvî, Dâru İhyâi’l-‘ulûm, Beyrut 1992.
- el-Kermî, Hasan Saîd, *el-Hâdî ilâ luğati’l-‘arab*, I-IV, Dâru Lübnan, Lübnan 1991.
- Mahmûd Ahmed Nahle, *Fi’l-belâgati’l-‘Arabiyye, ‘İlmu’l-me’ânî, Dâru’l-Ulûmi’l-‘Arabiyye*, Beyrut 1990.
- el-Mâlekî, Ahmed b. ‘Abdunnûr, *Rasfu’l-mebânî fî şerhi hurufi’l-me’ânî*, nşr. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dâru’l-Kalem, Dimeşk 1985.
- el-Mevze’î, İbn Nûruddîn, Muhammed b. ‘Ali b. İbrâhîm b. el-Hatîb, *Mesâbîhu’l-meğânî fî hurûfi’l-me’ânî*, nşr. ‘Âid b. Nâfi’ el-‘Omerî, Dâru’l-Menâd, Medine 1993.
- el-Meylânî, Muhammed b. ‘Abdurrahîm el-‘Omerî, *Şerhu’l-Muğnî*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul ts.
- el-Mısrî, İbn Ebi’l-Isba’, *Tahrîru’t-tahbîr fî sinâ’ati’s-şî’ri ve’n-nesri ve beyâni i’câzi’l-Kur’ân*, nşr. Hanefî Muhammed Şeref, Lecnetu İhyâi’t-turâsi’l-İslâmiyye, Kahire 1990.
- el-Mubberred, Ebu’l-‘Abbâs Muhammed b. Yezîd, *el-Muktedab*, I-IV, nşr. Muhammed ‘Abdulhâlik ‘Udayme, Lecnetu İhyâi’t-Turasi’l-İslâmî, Kahire 1994.
- Muhammed Hamidullah, *Aziz Kur’an Çeviri ve Açıklama*, trc. Abdulaziz Hatip ve Mahmut Kanık, ed. Ahmet Baydar, Beyan Yayınları, İstanbul 2003.
- Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, *et-Tuhfetu’s-seniyye bi şerhi’l-Mukaddimeti’l-Âcurrûmiyye fî kavâ’idi’n-nahv ve’l-i’râb*, nşr. ‘Abdulcelîl el-‘Atâ el-Bekrî, Mektebetu Dari’l-fecr, Dimeşk ts.
- en-Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. ‘Abdulvehhâb, *Nihâyetu’l-ereb fî funûni’l-edeb*, I-XXXI, Dâru’l-Kutubi’l-Mısriyye, Kahire 1929.

- Özek, Ali v.dğr., *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- Özbalıkçı, M. Reşit, *Arap Dilinde Zaman Açısından Fiiller*, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1996.
- es-Sabbân, Muhammed b. 'Ali, *Hâşiyetu's-Sabbân şerhu'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, I-IV, Dâru İhyâi'l-kutubi'l-'arabiyye, Kahire 1918.
- es-Sâmarrâî, İbrahîm, *el-Fi'l zemânuhû ve ebniyetuhû*, Mussesetur'-Risâle, Beyrut 1986.
- _____, *Min esâlîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Furkân, Beyrut 1987.
- Searle, John R., *Dil ve Zihin*, trc. Muhittin Macit-Cüneyt Özpilavcı, Litera Yayıncılık, İstanbul 2005.
- _____, *Söz Edimleri*, Ayraç Yayınları, Ankara 2000.
- es-Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed İbn 'Ali, *Miftâhu'l-'ulûm*, nşr. Na'îm Zarzûr, Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1987.
- es-Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl, *Usûlu's-Serahsî*, I-II, nşr. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1993.
- Servet es-Seyyid 'Abdul'âtî Rahîm, *Zâhiratu'n-nefy fi'l-hadisi şerîf beyne't-tavsîf ve't-tenzîr, dirâsetun nahviyye fî Sahîhi'l-Buhârî*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahire Üniversitesi, Dâru'l-ulûm Fakültesi, Nahiv, Sarf ve 'Arûz Bölümü, ts.
- Sevinç, R. Resul, *Arapçada Cümle Yapısı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. 'Osmân b. Kanber, *el-Kitâb*, I-V, nşr. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1988.
- es-Suyûtî, Celâluddîn 'Abdurrâhmân b. Ebî Bekr, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fi'n-nahv*, I-IX, nşr. 'Abdul'âli Sâlim Mukerrem, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1985.
- _____, *Hem'u'l-Hevâmi' Şerhu Cem'i'l-Cevâmi'*, I-II, nşr. Muhammed Bedruddîn en-Ne'sânî, Menşûrâtu'r-Rizâ, Kum 2000.

- _____, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, I-II, nşr. Mustafâ Dîb el-Bugâ, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 2002.
- eş-Şelebîn, Ebû 'Ali b. Muhammed b. 'Omer, *Şerhu Mukaddimeti'l-cezûliyyeti'l-kebîr*, I-III, nşr. Turkî b. Sehv b. Nezzâli'l-'Uteybî, Muessetu'r-Risâle, Beyrut 1994.
- eş-Şemsân, Ebû Evs İbrâhim, *el-Cumletu's-şartıyye 'inde'n-nuhâti'l-'arabî*, ys., ts.
- eş-Şertûnî, Reşîd, *Mebâdi'l-'Arabiyye*, I-IV, Dersaadet Kitabevi, İstanbul ts.
- Şevkî Dayf, *el-Medârisu'n-nahviyye*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire 1968.
- Şeyhzâde, Muhammed b. Mustafâ, *Şerhu Kavâ'id-i'râb l'İbni Hişâm*, nşr. İsmâ'il Merve, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995.
- Şimşek, M. Ali, *Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle Öğeleri*, Vizyon Matbaacılık, Sivas 2006.
- et-Taftâzânî, *Kitâbu'l-Mutavvel 'ale't-telhîs*, el-Matba'atu'l-'Osmâniyye, İstanbul 1304.
- _____, *Muhtasaru'l-me'ânî*, Kırımlı 'Abdullâh Efendi Matba'ası, İstanbul, 1304.
- Tâşköbrizâde, Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu's-se'âde ve misbâhu's-siyâde fî mevzû'âti'l-'ulûm*, I-III, Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1985.
- et-Tehânevî, Muhammed E'lâ b. 'Ali, *Kitâbu Keşşâfi istilâhâti'l-funûn*, I-II, Dâru Sadr, Beyrut ts.
- Temmâm Hassân, *el-Luğatu'l-'arabiyye ma'nâhâ ve mebnâhâ*, el-Hey'etu'l-Mısıriyye el-'âmme, Mısır 1985.
- el-'Ukberî, Ebu'l-Bekâ 'Abdullah b. el-Huseyn, *el-Lubâb fî 'ileli'l-binâ ve'l-i'râb*, I-III, nşr. Gazî Muhtâr Tuleymât, Dâru'l-Fikri'l-mu'âsır, Beyrut 1995.
- _____, *Mesâil Hilâfiyye fi'n-nahv*, nşr. Muhammed Hayr el-Hulvânî, Dâru's-Şarki'l-'arabî, Beyrut 1992.
- Uludağ, Süleyman, "Mahv ve İsbat", *DİA*, XXVII, ss.395-396.

- Usâme Salâhuddîn, *Şerhu Divâni İmrii'l-Kays*, nşr. Hasan es-Sendûsî, Dâru İhyâi'l-'ulûm, Beyrut 1990.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Huseynî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, I-XXV, nşr. 'Abdul'alîm et-Tahâvî, Daru İhyâi't-turâsi'l-'arâbî, Beyrut 1968.
- ez-Zeccâcî, Ebu'l-Kâsim 'Abdurrahman b. İshâk, *Kitâbu Hurûfi'l-me'ânî*, nşr. Ali Tevfik el-Hamed, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1986.
- _____, *Kitâbu'l-Lâmât*, nşr. Mâzin el-Mubârek, Dâru Sâdır, Beyrut 1991.
- ez-Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsim Muhammed b. 'Omer, *Esâsu'l-belâğa*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1989.
- _____, *el-Mufasssal fî ilmi'l-luğa*, nşr. Muhammed 'İzzeddîn es-Sa'idî, Dâru İhyâi'l-'ulûm, Beyrut 1990.

ÖZET

Arapçada cümle iki unsur arasında müsbet veya menfî olarak bir ilgi kurar. Bu ilgi ya bir bilgi veya duygu aktarımına yönelik olur. Cümle çerçevesinde bilgi veya duygunun müsbet veya menfî olarak aktarımı Arapçada cümlenin iki ayrımına işaret eder. Birincisi cümlenin *müsbet* veya *menfî*, diğeri ise *haber* veya *inşâ* olarak ayrımıdır. İşte bu çalışmada Arapçada cümle bu dört kavram çerçevesinde ele alınmıştır.

ABSTRACT

The sentence in Arabic language establishes an interest between two elements as positive or negative. This interest intends to transfer knowledge or feeling. The transfers of knowledge or feeling as positive or negative on the base of the sentence refer to two separate of sentence in Arabic. The first is separation of sentence as positive or negative. The others are separation of sentence as performative (inşâ) or constative (khabar). In this study sentence in Arabic language is studied on the base of these four concepts.

ÖZ GEÇMİŞ

18.06.1984 yılında Trabzon-Akçaabat'ta doğdu. 2001 yılında Akçaabat İ.H.L'den, 2005 yılında ise On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2007-2009 yılları arasında Van İ.H.L'de meslek dersleri öğretmeni olarak çalıştı. 2009 yılından itibaren Rize Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.